

RESSENYES
I NOTES CRÍTIQUES

RESSENYES COLLECTIVES

Selecció d'edicions i d'estudis lullians (2009-2010)

MARIBEL RIPOLL PERELLÓ

Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana
Càtedra Ramon Llull
ripollmaribel@gmail.com

1. TRIAS (2009): Sebastià Trias Mercant, *Diccionari d'escriptors lullistes*, Palma: Edicions UIB; «Blaquerna», núm. 6.
2. LLULL (2009a): Ramon Llull, *Romanç d'Evast e Blaquerna*, ed. Albert Soler i Joan Santanach, Palma: Patronat Ramon Llull; «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull», núm. 7.
3. LLULL (2009b): Ramon Llull, *Llibre de contemplació*, ed. Josep Enric Rubio Albarracín, Barcelona: Barcino.
4. BADIA, SANTANACH & SOLER (2009): Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler, «Per la lingua di Ramon Llull: un'indagine intorno ai manoscritti in volgare di prima generazione», *Medioevo Romanzo* 33, 1, ps. 49-72.
5. BADIA, SANTANACH & SOLER (2009): Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler, «Le rôle de l'occitan dans la production et la diffusion des oeuvres de Raymond Lulle (1274-1289)», dins *La voix occitane. Actes du VIIIe Congrès de l'Association Internationale d'Études Occitanes. Bordeaux, 12-17 septembre 2005*, ed. Guy Latry, Bordeus: Presses Universitaires de Bordeaux.
6. BONNER (2010): ed. i trad. Anthony Bonner, *Ramon Llull A Contemporary Life*, Barcelona /Woodbridge: Barcino – Tamesis.
7. LULLE (2010): Raymond Lulle, *Le Livre de l'intention*, trad. Patrick Gifreu, Perpinyà: Éditions de la Merci.
8. LLULL (2010): Ramon Llull, *Doctrina pueril. Was Kinder wissen müssen*, trad. Elisenda Padrós Wolff; intr. Joan Santanach i Suñol, Barcelona: Barcino – Berlin: Lit Verlag.
9. LLULL (2010b): Ramon Llull, *Llibre de l'és de Déu, Llibre de coneixença de Déu, Llibre de Déu*, ed. Guillem Alexandre Amengual Bunyola, «Nova Edició de les Obres de Ramon Llull» IX, Palma: Patronat Ramon Llull.
10. POMARO & SARI (2010): Gabriella Pomaro i Simone Sari, «Catalogo dei manoscritti lulliani a Roma», *SL* 50.

11. BADIA, SANTANACH & SOLER (2010): Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler, «Els manuscrits lullians de primera generació als inicis de la *scripta* librària catalana», *Translatar i transferir: la transmissió dels textos i el saber (1200-1500)*, ed. Anna Alberni, Lola Badia i Lluís Cabré, (Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum, 2010), pàg. 61-90.
12. Soler (2010): Albert Soler, «Els manuscrits lullians de primera generació», *Estudis romànics* 32, ps. 179-214.
13. SARI (2009): Simone Sari, *Maria tra scienza e amància. La mariologia per i laici ed edizioni critiche del Plant de la Verge, delle Hores de nostra dona e delle Hores de santa Maria* (Tesi de doctorat defensada a la Scuola di dottorato europea in Filologia Romanza, Università degli Studi di Siena).
14. GÓMEZ (2009): Núria Gómez, *Ramon Llull, Liber de potentia, obiecto et actu. Edició crítica, estudi introductor i traducció* (Tesi doctoral: Universitat Autònoma de Barcelona).
15. GISBERT (2010): M. Eugènia Gisbert Calduch, *Edició crítica dels llibres III, IV, V, VI i VII del Llibre de meravelles de Ramon Llull* (Tesi doctoral: Universitat de Barcelona).
16. <http://ibdigital.uib.es/greenstone/cgi-bin/library.cgi>.

La bibliografia lullística del període 2009-2010 compta amb una quarantena de títols, d'entre els quals destacarem les edicions crítiques i traduccions d'obres originals lullianes i algunes aportacions imprescindibles per als estudis lullístics, amb el benentès que només en feim una selecció força general.

L'obra pòstuma *Diccionari d'escriptors lullistes* de Sebastià Trias Mercant (1935-2008), és un compendi de tots aquells autors que, amb tres o més treballs, han estudiat l'obra de Ramon Llull al llarg de la seva carrera investigadora. Organitzat com un diccionari d'autoritats, abraça un període tan ampli com el que comprèn des dels primers deixebles contemporanis de Llull (Pere de Llemotges o Thomàs Le Myesier) fins als lullistes de la darrera fornada com Josep E. Rubio o Josep M. Ruiz Simon. S'hi ofereixen les dades biogràfiques bàsiques de cada lullista, les aportacions fonamentals en la matèria, així com una bibliografia exhaustiva de cada autor. El llegat del professor Trias és una obra indispensable per entendre com s'ha contextualitzat i desenvolupat el lullisme i quins n'han estat els seus actants.

El 2009 aparegué la tan esperada edició, a quatre mans, del *Romanç d'Evast e Blaquerua*, a càrrec d'Albert Soler i de Joan Santanach. Seguint el model propi de la col·lecció *NEORL*, per a l'edició s'han collacionat tots els testimonis manuscrits i impresos catalans, occitans, francesos i llatins coneguts. Una exhaustivitat que ha donat un resultat excel·lent, amb nombroses notes d'edició en què es justifica qualsevol lliçó difícil o compromesa. Així mateix, en l'estudi preliminar, minucios, sobre la història de la tradició, es justifica la presa de partit pel títol de la novel·la, original de Llull i intern en l'obra.

El 2009 ens oferí un altre d'aquells regals apte per a tots els públics: la versió reduïda, seleccionada, i amb ortografia normativitzada, del *Llibre de contempla-*

ció, feta pel gran especialista en el tema Josep E. Rubio. Cal destacar-ne la introducció equilibrada perquè qualsevol lector pugui entendre, planerament, què és el *Llibre de contemplació* i quins objectius (o «intencions», a la manera lul·liana) el defineixen.

Finalment, és de rigor presentar els articles (4 i 5) que Lola Badia, Joan Santanach i Albert Soler elaboraren conjuntament sobre la preocupació lul·liana per la difusió de l'obra pròpia, preocupació que afectava d'una banda el suport material de l'obra i, sobretot, la tria de la llengua.

Les traduccions de diferents obres lul·lianes foren tònica general de l'any 2010. *A Contemporary Life*, a càrrec d'Anthony Bonner, és la traducció a l'anglès de la *Vida coetània*. Continuant la tasca iniciada el 1985 amb les *Selected Works of Ramon Llull* (Princeton), aquesta traducció està pensada per acostar Llull al públic anglòfon. Per això, en la introducció s'explica què és l'obra i què suposà històricament la figura de Ramon Llull. En la traducció s'ofereixen acarades les versions llatina i anglesa.

Patrick Gifreu, expert en la traducció al francès de l'obra de Llull (*Le Livre des bêtes, Livre de l'Ami et de l'Aimé, Livre de l'ordre de chevalerie*, per citar-ne alguns), va treure a la llum *Le Livre de l'intention*, una traducció del *Llibre d'intenció* feta a partir de la versió de Mn. Galmés de 1935 (ORL XVIII). Una traducció fidedigna a l'edició catalana que, en certa mesura, completa el conjunt de traduccions al francès, fetes pel mateix autor, d'aquelles obres lul·lianes en què la preocupació per la reforma de la societat es fa més palesa i evident.

Altrament, Joan Santanach i Elisenda Padrós-Wolff traslladaren la *Doctrina pueril* a la llengua alemanya, a partir de l'edició de la *NEORL* preparada per Joan Santanach l'any 2005. En aquesta darrera col·lecció citada es publicà, com a novè volum, l'edició crítica del *Llibre de l'és de Déu, Llibre de coneixença de Déu i Llibre de Déu*, a càrrec de Guillem A. Amengual Bunyola.

Cal, en darrer terme, fer esment a dos articles destacats en l'estudi de les fonts manuscrites. D'una banda, el «Catalogo dei manoscritti lul·liani a Roma», de Gabriella Pomaro i Simone Sari, aporta una mica d'ordre a la classificació dels manuscrits que durant el s. xvii, arran de la Causa Pia lul·liana, emigraren a Roma i quedaren custodiats al fons del Col·legi de Sant Isidor, ara a la Cúria General dels Franciscans.

Així mateix, cal remarcar els resultats de la investigació de Badia-Santanach-Soler sobre les característiques de *l'scripta* dels primers manuscrits lul·lians (11), així com l'estudi específic d'Albert Soler «Els manuscrits lul·lians de primera generació», en el qual s'aprofundeix sobre les característiques morfològiques d'aquells manuscrits que ens han arribat i que s'han de situar cronològicament encara en vida de Llull.

Un darrer apartat estrictament bibliogràfic el constitueixen les tesis doctorals defensades en diferents Universitats europees al llarg d'aquests dos anys, que posen de manifest la vigència de Ramon Llull en els estudis acadèmics, especialment en relació amb l'edició crítica de l'obra (13, 14 i 15).

Per acabar, un projecte bibliogràfic assolit durant el 2010 i presentat en societat el 2011 va ser la digitalització i posada en xarxa de la revista especialitzada *Studia Lulliana*, projecte que fa possible consultar tots els volums de la col·lecció (exceptuant-ne el que apareix cada any), i tots els articles, a més de permetre les cerques per tema, per autor, títol, etc.

***Una obra cabdal per a la història de la cultura catalana:
el Corpus Biblicum Catalanicum***

JOAN FERRER I COSTA

Universitat de Girona, Filologia i Comunicació, Girona.

Joan.ferrer@udg.edu

1. BÍBLIA (2004): *Bíblia del segle XIV. Èxode, Levític*, transcripció a cura de Jaume Riera i Sans, aparats crítics, notes i glossari a cura de Pere Casanellas i Bassols, estudi introductor i d'Armand Puig i Tàrrach, Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
2. BÍBLIA (2011): *Bíblia del segle XIV. Primer i segon llibres dels Reis*, transcripció i glossari a cura de Jordi Bruguera, notes i introducció a cura de Pere Casanellas i Jordi Bruguera, col·lació de vulgates catalanollengüadocianes a cura de Núria Calafell, Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
3. NT (2008): *Lo Nou Testament*, traducció de Josep Melcior Prat, transcripció a cura d'Antoni Coll i Casals, notes de Pere Casanellas i Bassols, estudis introductoris de Pau Alegre i Nadal, Carme Capó i Fuster, Antoni Coll i Casals i Pere Casanellas i Bassols, glossari d'Antoni Coll i Casals i Pere Casanellas i Bassols, revisat per Albert Rossich, Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

La història dels intents d'editar les traduccions catalanes antigues de la Bíblia ja és més que centenària. Va començar l'any 1906 en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, quan l'erudit llengüadocista Raymond Foulché-Delbosc va presentar la comunicació titulada «La Bible en catalan», report preliminar amb vista a la impressió de les antigues versions bíbliques catalanes existents fins al final del segle XVI. L'any 1908 l'Institut d'Estudis Catalans, acabat de fundar, anunciava el projecte d'editar «el text antic de la Bíblia Catalana», que s'encarregava al ja esmentat Foulché. Aquest savi va deixar enllestit el primer volum, que no es va arribar a publicar mai, tot i que sembla que hi havia ja proves d'impremta del Gènesi. L'any 1914 R. F. D., ja vell i malalt, va haver de deixar el projecte que passà a mans de Ramon d'Alòs, que sembla que no hi va fer res.

Van passar molts d'anys fins que el meu mestre, el gran biblista P. Guiu Camps, entre els anys 1976-1977 va reprendre el projecte, que s'havia de publicar dins d'«Els Nostres Clàssics» de l'Editorial Barcino. Guiu Camps comptava amb la col·laboració inicial de Jaume Riera i Sans per a la transcripció de l'Antic Testament i Lluís Columba Batlle per al Nou Testament. El projecte, però, tampoc no reeixí. No es va arribar a editar ni un sol volum.

El tercer intent, batejat amb el nom de *Corpus Biblicum Catalanicum*, començà l'any 1997 en el marc de l'Associació Bíblica de Catalunya, sota la direcció de Pere Casanellas i Bassols i Armand Puig i Tàrrach, i amb la col·laboració d'un gran nombre d'erudits i professors. La nova represa es proposa l'edició crítica de les traduccions bíbliques en llengua catalana fins a l'any 1900. Ha estat l'única vegada en la història que la idea ha reeixit i s'ha convertit en volums impresos, que constitueixen una aportació de primer ordre a la història de la cultura catalana. En aquests quinze anys s'ha publicat el volum 3 (*Bíblia del segle XIV: Èxode; Levític*), el volum 6 (*Bíblia del segle XIV: Primer i segon llibres dels Reis*) i el volum 38 (*Lo Nou Testament*. Traducció de Josep Melcior Prat). Sabem que el treball d'edició de molts altres volums del projecte es troba molt avançat.

El tom que conté les versions dels llibres de l'Èxode i del Levític (publicat el mes de setembre de l'any 2004) és obra de Jaume Riera (transcripció del text dels tres manuscrits medievals conservats que contenen aquests llibres bíblics), Pere Casanellas (codirector del projecte i director editorial, responsable a més dels aparats crítics, notes i glossari) i Armand Puig (codirector i autor de l'estudi introductori).

L'obra consta de tres parts clarament diferenciades: *a*) Estudi introductori; *b*) Glossari (i notes del text català); i *c*) Edició sinòptica del text llatí de la Vulgata i dels manuscrits Peiresc, Egerton i Colbert que contenen la versió catalana dels llibres bíblics de l'Èxode i el Levític.

Comentaré aquestes tres parts per ordre invers. El text bíblic consta de quatre columnes. La primera presenta el text llatí de la Bíblia Vulgata segons l'edició coneguda com a *Vulgata Stutgartiensis*. Aquesta columna presenta dos aparats crítics: el superior presenta les variants textuais dels grans manuscrits europeus i l'inferior col·laciona quatre manuscrits de la Vulgata de l'àmbit catalanollengüadocià (*G*: Girona, primera meitat del segle XIII; *M*: Montpeller, segles XII-XIII; *T*: Tarragona, inici del segle XIV; *V*: Vic, any 1268). Mai abans de la publicació d'aquest volum no s'havien estudiat les vulgates que circulaven per terres catalanollengüadocianes a l'edat mitjana. Aquest sol fet ja és una fita científica de primera magnitud. Els manuscrits que contenen el text català que s'editen en columnes paral·leles a la de la Vulgata són: Colbert (Bibliothèque Nationale. París. Acabat el 8 d'agost del 1461); Egerton (British Library. Londres. Acabat el 29 d'octubre del 1465); Peiresc (Bibliothèque Nationale. París. Copiat ca. 1460-1465). El treball filològic de transcripció i edició ens sembla simplement modèlic.

El «Glossari» preparat per P. Casanellas, juntament amb les notes filològiques que acompanyen el text català medieval, contenen tanta —i tan interessant—

informació filològica i lingüística que penso que constitueixen una veritable obra mestra de rigor i d'erudició. L'exemple següent reproduïx l'entrada *retella* del «Glossari» del volum 3 del CBCat i crec que és una mostra excel·lent del to que té tot el treball de Casanellas:

retella

El treball lexicogràfic ha permès fer aportacions de notable interès als dos grans diccionaris històrics de la llengua catalana —el *Diccionari català-valencià-balear* d'A. M. Alcover i F. de B. Moll i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* del meu mestre Joan Coromines. Així, per exemple es confirmen les etimologies que Coromines proposava per al mots *comoldre* 'reduir a pasta' i *perestatge* 'muntant de porta'; es desmenteixen les etimologies que el *DCVB* proposava per a *embragar* 'tapar les esclatxes amb brac (: fang)', *desdenyar-se* 'indignar-se', *amendosos* (variant d'*ambdós*); rectifica Coromines pel que fa al gènere del mot *ret*, que el gran lingüista creia que era sols masculí i que aquests textos demostren que també s'usava en forma femenina. El Glossari del CBCat documenta també força mots o accepcions que no havien estat documentats fins ara: *aurèol* 'd'or'; *bruc* 'mena de llagosta sense ales'; *ulcus* 'úlcer, nafra'; *ajustament* 'unió sexual, coit'; *títol* 'làpida, pedra amb una inscripció'. En altres casos, aquest «Glossari» permet documentar en època medieval mots que fins ara sols havien estat recollits en textos dels segles XIX-XX: *aixenglonar* 'esgotimar'; *canal* 'abeurador'; *polluir* 'embrutar (moralment), impurificar'; etc.

Ens trobem davant d'un veritable banquet filològic, amb moltíssims plats saborosos servits a les persones interessades per la llengua catalana antiga.

El treball que obre el volum és l'«Estudi introductori» signat per Armand Puig i Tàrrach. A. Puig és un home intel·ligentíssim que ha portat a terme, contra tota mena d'adversitats, projectes que bé podem qualificar de titànics, com ara la Bíblia Catalana Interconfessional (1993 primera edició, revisada i publicada moltes vegades fins al 2011). L'«Estudi introductori» situa les lectures i els lectors en el context del que podríem anomenar una «tesi documentària», que no ha passat mai de ser una hipòtesi:

Els manuscrits Peiresc, Egerton i Colbert constitueixen la base textual de l'anomenada «Bíblia del segle XIV» pel que fa als llibres de l'Èxode i el Levític. Els únics tres manuscrits existents d'aquests dos llibres han de ser datats al tercer quart del segle XV [...]. Ara bé, aquests manuscrits contenen no una sinó dues traduccions bíbliques. La primera, la que correspon a la *Bíblia del segle XIV*, va ser una traducció de tots els llibres bíblics al català i devia concloure's al tercer quart de segle, potser pels volts de l'any 1370. És probable que els qui elaboraren per primera vegada una Bíblia completa en llengua catalana es valguessin, en part, de traduccions realitzades anteriorment, en el decurs del segle XIV o fins i tot a finals del segle XIII [...]. Tanmateix una secció molt considerable de llibres fou el resultat del treball de traducció esmentat, probablement

dat a terme en temps del rei Pere III, en el tercer quart del segle XIV. Els llibres de l'Èxode (manuscrits P i C) i del Levític (manuscrits P i C, i E de 2,2 a 18,2), són testimonis d'aquesta primera traducció. La segona traducció és testimoniada tan sols pel text del llibre de l'Èxode i bona part del llibre del Levític (fins a 2,2; i des de 18,2 a 27,34) tal com es troben en el manuscrit E. Aquesta segona traducció ha de ser situada probablement entre el darrer quart del segle XIV i els inicis del segle XV. L'anomenarem *Traducció bíblica incompleta* (p. XVII).

Aquests són els elements axiomàtics de l'estudi. Acceptat això —tot i que enlloc no es diu on es fonamenta aquesta certesa— l'estudi presenta les característiques de la traducció subjacent a la Bíblia del segle XIV, els elements fonamentals de la «segona traducció incompleta» i els itineraris que han seguit les «dues traduccions» fins a arribar als tres manuscrits de final del segle XV que s'editen en aquest volum del CBCat.

És molt probable que el conjunt d'elements arcaics en el lèxic que es troben en els textos d'aquesta edició remuntin a versions del segle XIV, però trobo que hauria estat més prudent parlar de la «versió catalana de la Bíblia segons els manuscrits del segle XV», que és l'única data certa que tenim. La hipòtesi de les «dues traduccions» és suggeridora, però, com es pot arribar a saber que només eren dues? I com és que la segona era «incompleta»? No podria haver estat el resultat d'una simple revisió *ad hoc*? Les preguntes segurament podrien anar creixent.

En conjunt el treball del CBCat és espectacular: l'edició és curada amb escrupolositat i el servei a la cultura catalana absolutament impagable i mereixedor de tots els elogis.

El volum 6: *Bíblia del segle XIV: Primer i segon llibres dels Reis* és obra de Jordi Bruguera (†) —transcripció i glossari—; Pere Casanellas i Jordi Bruguera —notes i introducció—, i Núria Calafell —collació de vulgates catalanollengüadocianes—; s'ha publicat durant l'any 2011. És un volum impressionant per l'erudició, la minuciositat i l'altíssima qualitat del text i de les notes. Creiem sincerament que constitueix una aportació de primer ordre al coneixement de la llengua catalana antiga pel fet que les notes i el glossari no deixen cap aspecte per comentar que tingui interès des d'un punt de vista filològic. A tall d'exemple, alguns detalls espigolats al vol:

En 1Re 28,7 manuscrit Colbert *pus*] 'puix, ja que'; en 2Re 4,11 ms. Peiresc *maria*] és a dir *meira*, 3a pers. de l'imperfet d'indicatiu del verb *merir* 'merèixer'; en 1Re 6,17 ms. Colbert: *Castellon* com a traducció del llatí *Ascalon*. Nota del text: «exemple divertit de descurança dels copistes»; en 1Re 25,29 ms. Colbert: *viven*] 'viuen'; vegeu Coromines, *Lleures*, pp. 317-318; DECat IX, 320a55-b2; Pérez Saldanya, *Del llatí al català*, p. 65, nota 13 i p. 68; en 2Re 5,21 *gaquiran*] és a dir *jaquiran*, 6a pers. del passat simple del verb *jaquir* 'deixar'; en 1Re 20,26 ms. Colbert: *ne denayat*] Afegitó. Probablement algun revisor del text ha entès *llevat*, a causa de la mala grafia del mot, com si pertangués al verb *llevar-se* i no al verb *llavar-se* 'rentar-se' (Vulgata: *mundus*). En conseqüència, ha trobat que

faltava la traducció del participi *mundus* de l'original i l'ha traduït per mitjà de l'afegit *denayat* (= denejat).

Aquesta darrera observació de la nota ens porta a la consulta del «Glossari», que constitueix una altra de les grans aportacions del volum. El treball és d'una minuciositat realment impressionant. Així, sobre *bis* 'lli fi', ens informa que el mot sols era recollit en el *Diccionari* d'Aguiló, d'on el treia el *DCVB*. El meu mestre Coromines proposa com a ètim el català antic *bis* 'gris fosc', però l'etimologia que proposa el «Glossari» és molt més plausible: del llatí *bissus* (Plini) o *byssum* (Isidor) 'mena de lli finíssim d'Acacia', atès que el *lli* no és pas de color gris. *Torró* (1Re 17,17 E i C) en el sentit de 'gra torrat', no documentat en aquesta accepció pels grans diccionaris històrics catalans.

La «Introducció», és obra fonamentalment de Pere Casanellas, tret del breu apartat sobre la llengua que va escriure Jordi Bruguera. Consta de diverses seccions: 1. Els manuscrits i les versions que contenen. Relacions entre els tres textos. 2. La llengua. 3. L'original de la traducció. Altres influències. 4. Tècniques de traducció. 5. Criteris d'edició. 6. Abreviacions. 7. Bibliografia citada. És en conjunt un treball modèlic, fet amb un rigor admirable. La secció dedicada a l'estudi de les tècniques de traducció és especialment interessant atès que formula de manera precisa la tessitura d'aquestes antigues traduccions bíbliques en relació amb el text llatí de la Vulgata, que és l'original que tradueixen. El volum es complementa amb uns índexs de mots i unes concordances que es poden consultar en el lloc web del *Corpus Biblicum Catalanicum* (www.abcat.org/cbcac), atès que són tan voluminosos que no resulta viable de publicar-los en paper.

El tom 38 conté l'edició de *Lo Nou Testament* segons la traducció de Josep Melcior Prat. Va ser publicat l'any 2008. Hi intervingueren moltes persones: la transcripció anà a càrrec d'Antoni Coll; Pere Casanellas establí les notes del text; els estudis introductoris van ser fets per Pau Alegre, Carme Capó, Antoni Coll i Pere Casanellas; el glossari —que és una de les aportacions més importants d'aquest volum a la filologia catalana— fou establert per Coll i Casanellas i revisat pel Dr. Albert Rossich.

Les persones que seguim les palpitations de la filologia catalana en el camp de la Bíblia feia molt de temps que desitjàvem que aquest volum arribés a bon port perquè intuïem que oferiria molt de material de gran interès i poc conegut sobre la història de les traduccions bíbliques a Catalunya en el segle XIX i que ens permetria conèixer moltes coses sobre l'estat de la llengua catalana a l'alba de la Renaixença literària, moment en què es publica el llibre objecte d'aquesta edició. I, en efecte, fou així: *Lo Nou Testament* traduït per Prat i publicat a Londres l'any 1832 presenta l'estat de la llengua en un moment històric molt concret, quan el català feia segles que havia deixat de ser objecte del conreu literari i es considerava una llengua morta per a «la república de la lletres». Josep Melcior Prat (1781-1855) ha estat un personatge ben singular en la història de la Bíblia a Catalunya: va ser durant un temps governador civil de Barcelona i, quan es va haver d'exiliar

a Londres per raó de la persecució política a què es van veure sotmesos els liberals, va realitzar la traducció del Nou Testament al català per encàrrec de la Societat Bíblica Britànica i Estrangera. Prat desconeixia la llengua grega original del Nou Testament, de manera que va traduir a partir de la versió llatina de la Vulgata i de diverses versions importants en llengües europees (Reina-Valera [1602] en castellà, King James Version [1611] en anglès, Le Maistre de Sacy [1696] en francès, Martini [1792] en italià, Scío de San Miguel [1793] i Torres Amat [1823] en castellà). L'aparat crític d'aquesta edició permet seguir verset per verset el text que el traductor va seguir en la formulació de la seva versió catalana. Un treball d'aquesta magnitud crec que no existeix sobre cap altra versió de la Bíblia del món, de manera que els lectors d'aquesta edició poden seguir a partir de l'aparat crític la gènesi d'aquesta important traducció catalana del Nou Testament. La traducció de Prat —que sempre va ser publicada com a anònima: recordem que es tractava d'una versió «protestant» en un món que oficialment era «catòlic»— va tenir un èxit notable. Se'n van fer quatre edicions: Londres, 1832; 1835; Barcelona, 1836; Madrid, 1888. És interessant notar que l'agent de la Societat Bíblica a Espanya va enviar un informe a Londres l'any 1871 en què deia: «el Govern intenta suprimir l'ús del català, i és prohibit a les escoles municipals [...]. Essent els catalans una raça conquerida, sembla que hi ha la política de fer-los oblidar la llengua de llurs pares».

Des del punt de vista filològic considero que els criteris d'edició aplicats en aquesta edició —descrits en les pàgines CIII-CCVI— són realment modèlics i tinc la impressió que marcaran un paradigma per a l'edició dels textos catalans anteriors a la normalització fabriana.

Cal parar especial atenció al riquíssim «Glossari» —pàgines CXXV-CLXXXIV— que Casanellas i Coll han compilat per a aquesta edició: és una nova aportació modèlica a la filologia catalana. Els autors recullen tots els mots que la reforma fabriana va expurgar de la llengua normativa catalana i que són utilitzats per Prat en la seva traducció del Nou Testament i els documenten —en el cas que estiguin documentats— en els grans diccionaris catalans dels segles XII-XIX: Torra (1647), Lacavalleria (1696) i Esteve-Bellvitges-Juglà (1803-1805), i en els grans diccionaris històrics de la llengua catalana d'Alcover-Moll i de Coromines. Les conclusions són molt interessants:

Consultant aquest Glossari, però, el lector veurà que molts mots que el parlant actual pot sentir com a castellanismes, molt probablement no ho són. El Glossari inclou, doncs, una bona colla de mots que tenen formes semblants a les del castellà, però que no són d'origen castellà, sinó, en general, llatinismes. El grup més nombrós està constituït per mots acabats en *-o*: *àrido, bàrbaro, culto, moribundo, sexo, superbo, trono*, etc. Hi ha altres llatinismes, com *dolència, plebe, profetisa, de repente*. D'altres mots de forma coincident amb la castellana tenen altres procedències, com *fosso* (italianisme); *iglésia, al rodador, siti, sutil* (mots procedents del llatí per via popular).

Finalment, és interessant de tenir en compte que en alguns casos Prat fa servir mots antics (de l'època medieval) que actualment han caigut en desús, alguns del quals els diccionaris de la seva època ja assenyalaven com a antiquats, per exemple: *assaborar*, *catiu*, *comunicar* 'compartir, tenir tractes amb', *conversació* 'manera de comportar-se', *cos* 'forat de l'agulla', *criar* 'crear', *escondir*, *de grat* 'gratuïtament', *humor* 'humitat, saó', *millar* 'miler', *preceir*, *prest*, *proceir*, *quiscun*, *real* 'reial', *siti*, *tras* (p. CXXVI).

Crec que és important recordar un volum complementari del CBCat disponible en Internet. Són les *Normes de transcripció i edició* (9a edició, Barcelona, setembre del 2011; www.abcat.org/cbcats/normes.php) redactades per Pere Casanellas i Bassols. És un document de 96 pàgines que conté una síntesi de tot el que cal saber i tenir en compte per editar textos antics en llengua catalana. És gairebé inexplicable —tenint en compte la prestigiosa i llarga tradició d'editors i d'edicions de textos catalans antics— que no existís una obra de referència per a la disciplina. Finalment i gràcies als treballs del CBCat aquesta obra es troba a disposició de tots els estudiants i estudiosos.

Des del mes de març del 2011 el lloc web del CBCat conté els índex de mots i les concordances completes de tots els volums publicats. Les concordances (i índexs de mots) dels volums de la Bíblia del segle XIV de moment estan fragmentades per volums, però està previst que en el futur puguin unir-se, de manera que es disposarà d'unes soles concordances (i índex de mots) per a cada un dels manuscrits. Aquests materials està previst que s'incorporin dins el *Diccionari de textos catalans antics* (<http://www.ub.edu/diccionari-dtca/>).

El CBCat ha avançat de manera lenta al llarg de quinze anys, però el conjunt dels resultats obtinguts és superb: els tres volums publicats en paper i els materials disponibles en Internet constitueixen un compendi de rigorosa investigació històrica, filològica i lingüística, que mereix un altíssim reconeixement intel·lectual per la gran aportació que ha fet a la cultura catalana.

Màrius Torres, pensador i traductor de poesia

JORDI SALA LLEAL

Universitat de Girona, Departament de Filologia i Comunicació, Girona.
jordi.sala@udg.edu

1. TORRES (2011): Màrius Torres, *Les coses tal com són*, ed. Jordi Julià i Pere Ballart, Barcelona: Acontravent; «Abans d'ara», núm. 16.
2. BALLART i JULIÀ (2010): ed. Pere Ballart i Jordi Julià, *Versions de poesia europea per Màrius Torres*, Lleida: Pagès; «Biblioteca de la Suda», «Transvària», núm. 16.

Probablement aquests dos llibres són els darrers resultats materials del centenari del poeta Màrius Torres, que va néixer a Lleida el 30 d'agost de 1910, i a fe que és de celebrar que la cloenda virtual del centenari la facin llibres com aquests: a banda de la importància que poden tenir i han de tenir els estudis sobre la seva obra, tant a *Les coses tal com són* com a *Versions de poesia europea per Màrius Torres*, qui hi té la paraula és el poeta mateix, cosa molt gratificant. En el primer cas, es tracta de paraules escrites majoritàriament en prosa, i majoritàriament extretes de la correspondència; en el segon cas, la veu de Màrius Torres es fa sentir a través de les veus interposades d'altres poetes que hi són traduïts. Tots dos llibres són el fruit del treball dels investigadors Pere Ballart i Jordi Julià, que han col·laborat en els dos casos per fer un doble servei merescut a un poeta que, com és evident, tenen en gran estima i valoració.

Tot i que fàcilment pot passar desapercebut, *Les coses tal com són* duu un subtítol descriptiu que aclareix en bona mesura la voluntat i l'abast del llibre: *Apunts per a un retrat intel·lectual*. De fet, el subtítol podria ser directament *Un retrat intel·lectual*, perquè el volum dels textos que Julià i Ballart han aplegat és tan considerable que es pot dir que el lector ara ja disposa d'una mena d'autobiografia moral del poeta, una autobiografia que certament ell no va escriure, però que es pot anar construint esporgant aquí i allà els seus textos privats. *Les coses tal com són* és aquesta construcció. Però cal explicar amb propietat, sobretot, aquestes dues coses: la qüestió dels textos privats i el caràcter moral d'aquesta pseudoautobiografia.

Julià i Ballart han hagut de recórrer als escrits privats de Màrius Torres, i no podia ser d'altra manera. Com sabem tots, la privacitat és un concepte esmunyedit quan parlem d'escriptors ja traspassats, perquè sembla que el dret general al coneixement de la vida, el pensament i el món emocional de l'autor ha de prevaler sobre la conservació de la intimitat, sobre l'escondiment de determinades foteses (o no foteses) la revelació de les quals, a la fi, ja no pot fer cap mal al difunt. És així, i segurament està bé que sigui així: si no, no es podria editar ni un sol epistolari que no fos censurat. Els curadors de *Les coses tal com són*, des del moment que no es tracta d'un epistolari complet, sinó d'un recull extens de fragments de moltes cartes (amb algunes excepcions, com les cartes a Carles Riba, reproduïdes *in extenso*), es poden autoimposar un criteri inapel·lable: prescindir de totes aquelles ratlles estrictament privades, és a dir, d'interès només particular per a qui les va escriure i per al destinatari —amb el benentès, ai las, que la línia que separa allò estrictament privat d'allò d'interès públic és, en els artistes més que en ningú altre, una línia molt difuminada, perillosament tènue. Sabut això, la tria que han fet els editors, es miri per on es miri, és irreprotxable.

En el volum —que té deutes amb edicions, epistolaris i estudis anteriors, però que segurament té el deute més gran amb el Lligat Màrius Torres de la Universitat de Lleida (la Biblioteca Virtual Màrius Torres es pot consultar en línia, cosa molt recomanable de fer)—, hi juguen un paper molt destacat, com era esperable, les cartes adreçades a Mercè Figueras, la companya de l'ànima, la dona metafòrica en Mahalta en els poemes. A més, com fan notar els editors, Figueras és

l'única destinatària de fragments amb un cert contingut espiritual. Només a ella Màrius Torres podia escriure, per exemple: «Cal tenir confiança, Mercè! Una confiança absoluta, cega!, davant la qual ni els contratemps, ni les molèsties han de pesar més que un bri de palla, una tarda de tramuntana» (carta de 12 de febrer de 1937, TORRES 2011: 196). Un altre gran interlocutor, per descomptat, és el germà petit recentment traspassat, Víctor: Víctor Torres el soldat, el polític, el germà profundament estimat. En les cartes sovint s'observa, enllà de la consanguinitat, una mena de germanor d'ànima entre Màrius i Víctor. A aquest, el poeta dedica un dietari («Dietari per a en Víctor»), que comença així: «Hi anotaré fidelment, amb absoluta sinceritat, els meus pensaments i els meus sentiments, mentre duri aquesta guerra. Així, quan en tornis, si Déu vol que en tornis, podràs tenir, si t'interessa, una idea de la “meva campanya”. [...] el meu gran orgull de tenir un germà tan digne d'ésser admirat com d'ésser estimat» (9 de setembre de 1936, TORRES 2011: 409-410). Ocupant un tercer lloc destacadíssim, les cartes a Joan Sales tenen un valor indiscutible, un valor que esdevé de primera magnitud pel que fa no tant al testimoni personal, com sí a la construcció de la personalitat literària de Màrius Torres. De fet, ell mateix concedeix a Sales un paper cabdal en la seva carrera d'escriptor: «[Sales] sempre ha considerat amb una extrema simpatia els meus versos, i si jo he fet el meu camí ben destriat, i sense deure res al nostre món literari d'avantguerra, tan baix de sostre, és a ell a qui ho dec. El seu gust prodigiós ha afinat el meu» (15 d'octubre de 1941, TORRES 2011: 494); encara que, abans de fer-s'hi amic, havia escrit això: «Sales vol que ens escrivim. M'agradaria, però em fa una mica de por. És un temperament “perillós”, que admiro, però amb el qual no voldria lligar-me gaire. Té alguna cosa d'excessiu, de “literari” que em molesta» (20 de desembre de 1936, TORRES 2011: 115). En fi, Julià i Ballart s'han capbussat en un mar de cartes per extreure'n les perles més belles, duent a terme una feina feixuga que passa per la tria dels fragments, la traducció (moltes cartes són en castellà o francès), la descodificació de referències i noms en clau (per exemple, els poemes de Joan Sales es converteixen en les *poésies esthonienmes*), l'agrupació en apartats i la redacció d'un pròleg a l'edició.

Pel que fa al pròleg, s'ha de deixar constància que constitueix un autèntic estudi de cap a seixanta pàgines on es van esgranant tots els aspectes substancials de les cartes de Màrius Torres, i del pensament que en deriva. D'aquesta manera, *Les coses tal com són*, de fet, són dos en un: l'edició d'aquest pensament i l'estudi que ja ha estat elaborat i es dona al públic lector. Pel que fa a l'agrupació dels fragments, Julià i Ballart distribueixen el llibre en set apartats (ells els anomenen «itineraris»). El primer és «Natura i llocs», que té alguna cosa d'amalgama confegida d'elements locals i vinculats al paisatge (sens dubte, el títol triat pels editors per a aquesta part el va validar Josep Carner en l'edició de les seves poesies de 1957 quan es va servir del terme «Lloc»). El segon apartat és «Caràcter, ètica i moral», probablement allí on més en perill sembla que estigui el punt de partença del llibre, o, si més no, on més qüestionable esdevé la impossibilitat de no depassar mai la línia fronterera entre la vida privada, la ment íntima, i la reflexió que la transcen-

deix. «Amor i espiritualitat» és el tercer apartat; la mescla dels dos temes es fa un pèl estranya, encara que els editors ho justifiquen molt bé al pròleg. No hi fa res que aquesta secció inclogui alguns fragments que podrien figurar a l'apartat anterior, perquè aquest problema resulta inevitable quan es distribueixen fragments de cartes en apartats temàtics. La quarta secció és «Política, guerra i exili», que exhibeix molta coherència interna. En certa manera, més que no pas algú que reflexiona fonamentament sobre aquestes qüestions, el que hi constatem és una mena de «cronista a distància» dels fets de la guerra civil i de la segona gran guerra. Un cronista, per descomptat, que no és neutral, ni li cal ser-ho: «A vegades penso què passaria si perdéssim. Aleshores tot, fins els teus perills [s'adreça a Víctor], es tornen pàl·lids. Guanyarem, guanyarem! No pot ésser que tot allò que hi ha de vivent, de prometedor, d'idealista en aquesta Espanya es vegi arrasat fins a la rel» (13 de setembre de 1936, TORRES 2011: 233). És una part, aquesta, amarada de dolor, d'un dolor en la pell col·lectiva d'un país que el cronista a distància sent com a propi: perquè també és el seu, o pitjor que el seu. «Voldria desitjar que no caiguéssis malalt [també per a Víctor]. Però quina malaltia hi ha més cruel que aquesta de la guerra?» (11 de setembre de 1936, TORRES 2011: 233). Potser cal insistir en el fet que no trobarem, en aquesta secció, el Màrius Torres més reflexiu, ni el més brillant, ni el més profund; la guerra és el contrari de la pau, i sense pau no hi pot haver reflexió ni, amb prou feines, lucidesa. De Puig d'Olena estant, Màrius Torres se sent també víctima enmig d'una guerra que també és la seva. És per tot plegat que, per exemple, se li presenten molts dubtes sobre el sistema democràtic: «És difícil creure en les virtuts del sufragi universal quan, i aquest és el meu cas, un ja no es fa il·lusions. Quan s'arriba a la conclusió que —qualsevol que siguin els homes— la massa no és més que una bèstia més o menys ferotge segons el règim al qual se la sotmet, però sempre frívola. Quan s'ha comprès que el poble no és més intel·ligent que un ramat de búfals, i que no actua mai per la seva raó sinó pels seus apetits» (1 de maig de 1941, TORRES 2011: 265-266). No caldria dir que cal posar les coses, i les idees, en el seu context per poder comprendre-les bé.

Els tres últims apartats del llibre («Estètica i arts», «Literatura i pensament» i «Escriptura i poesia»), a simple vista, podrien generar una certa confusió, però el cert és que estan molt ben delimitats; curiosament, és probable que siguin les seccions més ben definides. «Estètica i arts» tracta de diverses arts, excloses les literàries: bàsicament s'hi parla de música, que tan fonamental era per a Màrius Torres, per a la persona i per al poeta. De fet, aquest apartat (complementat amb alguns apunts sobre pintura o cinema) es justifica d'entrada pel pes que tenen les arts en la constitució estètica de la seva poesia. La secció «Literatura i pensament» està formada, bàsicament, d'anotacions de les seves lectures, alguns consells literaris, etc.; s'hi inclou la llarga carta en què comenta els poemes de Joan Sales. En aquest apartat (com més avall veurem, en diàleg amb l'altre volum curat pels autors) van desfilar els poetes que constitueixen el cànon particular de Màrius Torres, i que certament és un minicànon de la poesia europea: Keats, Shelley, Rilke, Carner, Verlaine, Valéry, i per sobre de tots, Baudelaire. Intel·ligència i bon gust:

no sempre van junts, però sí que hi anaven en el cas de Màrius Torres. «Potser perquè cada dia la poesia puja en la meva escala de valors, cada dia trobo menys justificable la poesia falsa —la poesia que no és poesia. Un poema perfecte seria potser una de les coses més altes que podria acomplir un home; però per cada poema acceptable els Númens envien tants oceans de vulgaritat! I un poema mediocre em sembla més inútil que un discurs per ràdio» (carta a Carles Riba, 8 de desembre de 1938, TORRES 2011: 456). Finalment, «Escriptura i poesia» és l'apartat dedicat a la seva poesia. Per descomptat, aquest apartat és un dels més interessants, sinó el que més, del volum: i és que d'alguna manera ens deixa entreveure com es va gestant l'obra original d'un home que va declarar «m'estimo més ser un metge que fa versos que un poeta que fa receptes» (31 de desembre de 1936, TORRES 2011: 412), d'un home que malauradament va morir massa jove i malauradament se l'ha observat sovint des del prisma format pel tòpic que genera aquesta desgràcia, però que va ser també un home d'un talent poètic fora d'allò ordinari. Avui arriba a commoure constatar l'enorme importància que Màrius Torres va concedir a la bona valoració que Riba va fer dels seus poemes (es pot llegir en una carta a la seva família de l'1 d'octubre de 1941), i hem de convenir que aquest desig del poeta ja s'ha acomplert: «M'agradaria tant arribar a ser un poeta que un altre segle pogués llegir amb plaer!» (carta a Joan Sales, 13 d'agost de 1939, TORRES 2011: 459). Que hi ha poetes més grans, més «importants», en les nostres lletres del segle passat? Sí. Però pocs, molt pocs. Josep Carner, és clar; Carles Riba. O sigui: poetes del cànon universal més selectiu, encara que no tot l'univers ho sàpiga. Potser n'hi ha algun altre; això, segurament ja deu dependre de valoracions no sempre objectivables. I prou. Després, en el següent esglaó, en l'esglaó que hi ha immediatament a sota, el destinat a poetes grandiosos, en vénen tres o quatre, o cinc o sis a tot estirar, i un d'ells és Màrius Torres.

Julia i Ballart comparteixen més o menys la idea acabada d'exposar, i d'aquí que hagin dedicat tanta energia a confegir un llibre com aquest, un llibre que, i això encara cal justificar-ho, és una pseudoautobiografia moral. *Moral* en el sentit més ampli del terme: de tot allò que no fa referència a la vida física, ni a l'estricta biografia consistent en la narració dels fets vitals externs a la intimitat. *Moral* en el sentit d'allò, precisament, més íntim. Però atenció: allò més íntim no solament fa un esbós de retrat intel·lectual, sinó que també està vinculat a la reflexió sobre el món emocional. No estem pas parlant de cap esplai en les emocions, i encara menys de cap velleïtat lacrimògena. De fet, una característica ben constatable en la correspondència de Màrius Torres és el seu exquisit sentit de l'humor. No: estem parlant de reflexió sobre les emocions com un element imprescindible i fonamental de l'existència humana. A *Les coses tal com són*, Màrius Torres es revela com un fi pensador de les relacions tan estretes entre la vida emocional i l'afectiva, d'una banda, i la intel·lectual i la cultural, de l'altra; com a bon lector de Plató, sap que les dues esferes són vasos comunicants, i que una repercuteix en l'altra. Aquesta convicció es detecta aquí i allà arreu del llibre, perquè es troba a la base del pensament de Màrius Torres, que es manifesta, així, amb una gran ri-

quesa. Explicitament, el poeta escriu: «“*Cogito, ergo sum*”. No vull esmenar la plana a Descartes. Però si jo volgués bastir un sistema filosòfic per al meu ús particular, prendria un altre punt de partença. Aquest: sento, per tant existeixo. Ja sé que un sistema així fonamentat seria suspecte» (21 de febrer de 1937, TORRES 2011: 120). Ell no va bastir cap sistema estable, però *Les coses tal com són* s’aproxima a un sistema, i els curadors ho han volgut fer visible tot donant al volum l’estructura d’una mena de sentenciari amb els apartats designats amb números romans i els fragments encapçalats amb xifres aràbigues. Es fa difícil pensar que la citació a què predisposa aquesta edició acabi essent tan canònica com la bíblica, però el llibre en si és imprescindible i suficient per a tot aquell que es vulgui fer càrrec de l’abast del pensament de Màrius Torres.

L’altre llibre, també editat per Ballart i Julià (encara que ara en ordre invers en l’assumpció de l’autoria), és també de moltíssima utilitat, perquè encara que hi hagi edicions anteriors de traduccions poètiques de Màrius Torres, aquesta té la voluntat exhaustiva d’aplegar-les totes en un sol volum (tot i que els curadors reconeixen que en deuen haver quedat fora algunes composicions que no han pogut localitzar). Es tracta, en conjunt, d’una cinquantena de poemes escrits en sis llengües diferents per una vintena de poetes, ni més ni menys; la nòmina, com amunt hem avançat, dibuixa un cànon de poesia europea certament indiscutible. Els curadors han hagut de fer front al problema que genera l’existència de diverses versions en alguns versos d’alguns poemes (la cosa s’ha resolt amb un breu apèndix de variants), i han hagut de prendre la decisió sobre l’ordenació del volum, que observa el criteri de les llengües dels originals i, dintre de cada tradició lingüística, el criteri cronològic. Decisions indiscutibles, per bé que, si el que s’hagués volgut obtenir hagués estat comprendre l’evolució de la tasca traductora del poeta, s’hauria imposat una altra ordenació. No calia; Ballart i Julià ja ens fan saber que «en els nou anys que comprèn la seva pràctica de traducció podem dir que s’hi observa una millora progressiva, que és el mateix que també detectem en els seus poemes; de mica en mica la dicció és més rotunda i inequívoca, és més hàbil en el domini del vers i dels recursos mètrics, la sintaxi és més ordenada — evitant cada cop més la parataxi—, i el sentit dels versos és més clar (fet que li permet aprofundir i matisar més el significat)» (BALLART I JULIÀ 2010: 17). Això és així encara que per a Màrius Torres la tasca de la traducció poètica es fonamentava en una pràctica d’humilitat bàsica que el feia concebre les seves traduccions com a presents per regalar a diverses persones estimades. En certa manera, la traducció de poesies va ser per a Màrius Torres la conseqüència necessària i inevitable de la seva condició no pas de poeta, sinó de lector; i el lector Màrius Torres feia el seu regal de lectura traduïda als altres. Això, per descomptat, no és pas obstacle perquè la traducció poètica acabés essent, també per a ell, una forma d’exercici, de pràctica per a l’aprenentatge i el perfeccionament en la redacció de la poesia pròpia. Aquestes *Versions de poesia europea per Màrius Torres* van precedides d’un estudi destinat a canonitzar el Màrius Torres traductor de poesia. Pràcticament no hi ha cap aspecte que Ballart i Julià deixin per verd: què va tra-

duir Màrius Torres, com ho va traduir, per què ho va traduir, quin fou el context en què es va dur a terme aquesta tasca, quina en va ser l'evolució. A semblança de l'anterior, aquest llibre, doncs, n'és dos en un: l'edició de la traducció poètica de Màrius Torres i l'estudi d'aquesta faceta de l'escriptor.

D'objectes a subjectes: visions de la cultura catalana a partir de la Transició

ISABEL MARCILLAS PIQUER

Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana

isabel.marcillas@ua.es

1. GILBERT i MESTRES (2005): Trinitat Gilbert i Albert Mestres coord., El (des) crèdit de la cultura, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 1.
2. BAGUR i DIEZ (2005): Joel Bagur i Xavier Diez coord., *La gran desillusió. Una revisió crítica de la transició als Països Catalans*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 2.
3. RIBAS (2007): Núria Ribas coord., *Societat catalana, societat limitada?*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 3.
4. NOGUERO (2007): Joaquim Noguero coord., *Embolcats amb el periodisme. Reptes dels mitjans de comunicació catalans (1975-2006)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 4.
5. LLUCH i SOPENA (2007): Josep Lluch i Mireia Sopena coord., *Mutacions d'una crisi. Mirada crítica a l'edició catalana (1975-2005)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 5.
6. FOGUET i MARTORELL (2006): Francesc Foguet i Pep Martorell coord., *L'escena del futur. Memòria de les arts escèniques als Països Catalans (1975-2005)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 6.
7. ISART i LLEÓ (2008): Rosa M. Isart i Anna Lleó coord., *Arts sòlides o líquides? Les arts visuals als Països Catalans (1975-2008)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 7.
8. GRAÑA i IRIBARREN (2008): Isabel Graña i Teresa Iribarren coord., *La literatura catalana en la cruïlla (1975-2008)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 8.
9. ADEL i RADIGALES (2009): Joan-Elies Adell i Jaume Radigales coord., *(Des)acords. Música i músiques als Països Catalans (1975-2009)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 9.
10. BACARDÍ i GODAYOL (2009): Montserrat Bacardí i Pilar Godayol coord., *Una impossibilitat possible. Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2009)*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 10.

11. MAIGÍ i SOLDEVILA (2010): Raül Maigí i Laia Soldevila coord., *Testimonis del segle XX*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa; «Argumenta», núm. 12.
12. PIQUERAS i RIBAS (2011): Mercè Piqueras i Cristina Ribas coord., *Pensament i ciència als Països Catalans*, Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa, «Argumenta», núm. 11.

Per donar compte dels objectius de la col·lecció d'assaig «Argumenta», ens hem de remuntar a l'any 2003, quan un grup de joves intel·lectuals de l'àmbit de la cultura catalana, induïts pel desig de qüestionar el seu entorn i els discursos dominants que en marquen i en condicionen el desenvolupament, van constituir un grup de treball amb el desig d'oferir una visió crítica del món polític, social i cultural d'arreu dels Països Catalans. Francesc Foguet i Mireia Sopena van ser els impulsors d'aquest projecte que ha cristal·litzat en els dotze reculls d'assaig —el primer editat el 2005— que es ressenyen a continuació. Segons testimonien les mateixes coordinadores del darrer volum, Mercè Piqueras i Cristina Ribas, l'experiència de Francesc Mestres en el món editorial va ser clau per orientar definitivament el projecte, que es va proposar mostrar de forma panoràmica l'evolució de deu esferes de la vida cultural catalana: cultura, història, societat, mitjans de comunicació, edició, teatre, arts visuals, literatura, música, ciència i traducció, a les quals van afegir un darrer recull, aparegut el 2010, conformat per entrevistes a onze personalitats que procuren una visió global dels darrers trenta anys de la història cultural catalana. El resultat, impecable.

Ben suggeridor és el títol de primer volum d'«Argumenta», *El (des)crèdit de la cultura* (2005). La contradicció hi és tan implícita com manifesta, atès que l'eix central dels articles que en formen part és un concepte que es mou entre l'abstracció i la matèria. Del món de la cultura, ens en parla un grup de nou intel·lectuals: Fina Birulés, Joan Borja, Salvador Cardús, Carles Llinàs, Josep Murgades, Oriol Pérez, Bernat Puigtobella, Magí Sunyer i Eulàlia Vintró, amb Albert Mestres i Trinitat Gilbert com a presentadors i coordinadors del volum.

Una reflexió sobre la cultura, en el seu significat més ampli, resulta, sens dubte, un pòrtic imprescindible a l'hora d'encetar un recorregut pels diversos àmbits del món de les arts i del pensament català. Preocupa, principalment, als nostres intel·lectuals, la democratització de la cultura: implica, aquesta democratització, un empobriment de la qualitat dels coneixements? Representa una socialització massiva de les arts que, en detriment de les elits, en facilita una difusió indiscriminada i un tractament aberrant? O, per contra, i des d'una òptica més optimista, defensada especialment en el diàleg entre Salvador Cardús i Eulàlia Vintró, en aquesta propagació de la cultura, no hi hem de veure ni aculturació ni descrèdit sinó un esforç divulgatiu materialitzat en programes educatius, socials i culturals? Realment, com apunta Puigtobella, hem de parlar de mercadeig de la cultura, atenent al fet que els mitjans de comunicació, els crítics, els polítics i les mateixes institucions l'han convertida en moneda de canvi? I, passant de la generalitat a la concreció, com afecta tot això la cultura catalana? Tot plegat, potser massa inter-

rogants. «La cultura adjectivada», «El descrèdit de la cultura», «Notes sense tonalitats apocalíptiques», «Una posició pròpia», «La literatura no és matèria sinó energia», «Cap a la fi de la cultura» i «Una cultura de l'equivalència» són els articles que hauran d'ajudar el lector a resoldre'ls.

Si bé és cert que la fortalesa d'un poble resideix en la capacitat de mantenir viva la pròpia cultura i en l'enginy per fer-la evolucionar a favor dels aires de modernitat, de postmodernitat, de contracultura o de globalització que toqui, també resulta indefugible acceptar que la seva essència cal buscar-la en la voluntat de lluitar contra l'oblit. Aquesta és la filosofia del segon volum de la col·lecció «Argumenta». Un volum que, coordinat per Joel Bagur i Xavier Diez, s'acara a *La gran desillusió* que va suposar la Transició als Països Catalans.

La gran desillusió (2005) propicia un espai per a reflexionar sobre aquest període de la nostra història recent, no des del marc del periodisme, com ha estat habitual, sinó des del punt de vista que ofereix la historiografia, de la mà de pensadors capaços de generar discursos que en qüestionen els oficials. Es tracta d'Enric Pujol, Àngel Mifsud, Francisco Madrid, Paola Lo Cascio, Àlex Villeyra, Carmen Barragán, Mónica Gatica i Susana Mabel López. A més a més, aquest segon volum compta amb la inestimable col·laboració de Pere Gabriel, catedràtic d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, i Raimon, en un diàleg que porta per títol «De com es fa una transició canviant de règim, però no d'estat».

Els coordinadors, J. Bagur i X. Diez, en la presentació «“Adéu a tot això”. Deconstrucció de la *llegenda rosa* de la Transició», deixen ben clar que la selecció dels textos exposats s'ha fet en funció de l'agudesa mental dels seus creadors i de la capacitat de posar en qüestió les veritats establertes per la història oficial. No s'hi ha de cercar quotes de representació territorial, ni tampoc de gènere; els nexes d'unió entre els textos cal buscar-los en el desig d'indagar en els processos socials, culturals i polítics que els Països Catalans —malgrat la controvèrsia que pugui generar l'etiqueta— han patit en els darrers trenta anys.

És remarcable l'heterogeneïtat de la procedència geogràfica dels autors dels escrits que conformen *La gran desillusió* —Barcelona, València, Menorca, L'Empordà, Madrid, l'Argentina, Itàlia—. És remarcable perquè dona fe que la nostra no és una cultura tancada, sinó que s'adapta a la descentralització que els temps actuals demanen. Al mateix temps, però, tots els escrits s'agermanen en l'interès comú per desmitificar un període històric que, a l'abric d'una democràcia constitucional, ha amagat el desencís de tot un poble que, a hores d'ara, encara ha de mantenir una lluita aferrissada per la subsistència de la pròpia identitat. Només cal fer un cop d'ull a notícies tan recents com els reiterats atacs a la llengua catalana en el sistema educatiu, per exemple, per adonar-se de l'actualitat i de la necessitat de la reflexió que el volum proposa.

L'agudesa del títol del tercer volum d'«Argumenta» en suggereix la força del contingut. *Societat catalana, societat limitada?* (2007) presenta les contribucions de Jordi Argelaguet, Jordi Busquet, Joaquim Capdevila, Giovanni Cattini, Xa-

vier Garcia, Robert González, Llibertat Granell, Emili López i Enric Pujol, sota la coordinació de Núria Ribas i amb la col·laboració de Xavier Diez i Francesc Foguet.

La presentació, «Una existència precària», del mateix Foguet, planteja algunes preguntes, de difícil resposta, referides a la realitat heterogènia de la societat que conforma els Països Catalans. Amb tot, els articles que segueixen aquesta introducció miren de contestar-les o, si més no, de provocar novament la reflexió amb l'objectiu que la societat catalana lluiti per exercir «el dret a argumentar» que, comptat i debatut, és el que manté viva la cultura d'un poble, o d'allò que ara en diem *identitat* i que tants maldecaps comporta. Vegem un exemple de les qüestions formulades per Foguet que emmarquen aquest volum i que palesen l'ambició de les consideracions tingudes en compte al llarg dels treballs compilats: «Com es pot reactivar la participació decidida de la societat catalana, la defensa dels seus drets socials i col·lectius, en els òrgans de representació i control autènticament democràtics?» (FOGUET 2007: 14). El diàleg entre Cattini i Pujol, moderat per Xavier Diez, clou el volum amb un balanç referent a l'evolució de la societat catalana en els darrers trenta anys i amb una diagnosi dels progressos en els trenta vinents que augura la persistència dels actuals handicaps socials i nacionals.

La temàtica tractada en l'article de Busquet, els desafiaments que suposa per a una cultura minoritària l'auge de l'era digital, entronca clarament amb el contingut del quart títol de la col·lecció, *Embolcats amb el periodisme. Reptes dels mitjans de comunicació catalans (1975-2006)* (2007). Continua fent-se evident la filosofia d'«Argumenta» quant al desig de crear una plataforma d'opinió i de reflexió al voltant dels temes que afecten el desenvolupament, com a país, d'un poble que cerca arribar a la majoria d'edat en una societat globalitzada en què, ben sovint, resulta difícil encabir-ne la singularitat.

En aquesta ocasió, la coordinació i la presentació van a càrrec de Joaquim Noguero, i els estudis els signen Daniel E. Jones, Francesc-Marc Álvaro, Enric Xicoy, Xavier Sanfulgencio, Jaume Risquete, Carles Claret, Jaume Puig, Jordi Sardans, Francesc Martínez Sanchis i Fina Sitjes. Jaume Comellas, Rosa Gil, Màrius Serra i Fina Sitjes s'ocupen d'un interessant diàleg final que porta el suggeridor títol de «Criteri contra el dicteri als mitjans».

En línies generals, el recull remarca el fet que estem tan acostumats a la presència dels mitjans de comunicació en la vida quotidiana que ignorem la importància de la forma com ens fan arribar la informació. Els diaris, les revistes, la ràdio, la televisió i, és clar, la xarxa, ens permeten tenir a l'abast tot tipus de notícies que conformen la complexitat d'una societat cada vegada més plural i fragmentada. Tanmateix, encara que el periodisme sigui una tasca que ha de comprometre's inexcusablement amb l'objectivitat de les dades transmises, el tractament de la informació, dels mots o de les imatges, sempre conté un component de subjectivitat, inherent a qualsevol activitat humana, que un lector capaç haurà de tenir en compte a l'hora d'orientar la pròpia opinió.

Algunes de les idees subratllades pel diàleg final, «Criteri contra el dicteri als mitjans», —com ara l'evident separació dels territoris de parla catalana promoguda per l'Espanya de les autonomies, o un mercat comunicatiu enfocat a l'auge de les grans empreses o el repte que suposa la proliferació de la xarxa com a mitjà de transmissió de la informació— serveixen per a enllaçar amb l'eix vertebrador del cinquè dels llibres que conformen la col·lecció «Argumenta», dedicat a l'edició catalana.

Així, *Mutacions d'una crisi. Mirada crítica a l'edició catalana (1975-2005)* (2007) ofereix al lector les aportacions de Lluís Bonada, Manel Ollé, Àlvar Masllorens, Joan Casas, Joan Portell, Carlota Torrents i Oriol Izquierdo. Miquel Alzueta i Imma Bellafont intervenen en el diàleg, i Josep Lluch i Mireia Sopena s'ocupen de la coordinació i la presentació. La dinàmica del recull subratlla un panorama editorial català en efervescència a partir de la dècada dels seixanta, comparable al de les principals potències europees. Tanmateix, i a desgrat de l'increment del volum de títols que es va generar en la dècada dels vuitanta, l'empresa editorial catalana s'ha vist abocada a la professionalització, passant del voluntarisme de l'època franquista a la industrialització, que havia de procurar la normalització cultural catalana. Aquesta industrialització, però, no sempre ha reportat beneficis i en algunes ocasions la professionalització del sector ha esdevingut mercantilització cultural; en aquest sentit, Lluch i Sopena afirmen que «Com a resposta a l'homogeneïtzació del llibre en català van néixer l'equip editorial i la col·lecció Argumenta» (Lluch i SOPENA 2007: 15).

Com indiquen els mateixos coordinadors, el volum s'ha articulats entorn de tres eixos: la història editorial, els agents que hi intervenen i l'edició d'obres menystingudes. Tanca el volum el diàleg protagonitzat per l'editor Miquel Alzueta i la llibretera Imma Bellafont, dues veus expertes que, malgrat els handicaps que es fan palesos al llarg de les diferents contribucions, subratllen la satisfacció per la feina feta i l'esperança de noves iniciatives editorials que, malauradament, hauran de tenir més vocació empresarial que cultural. Una cloenda, doncs, no gaire encoratjadora.

És indiscutible; la referència a les arts escèniques resulta ineludible en una col·lecció orientada a examinar els darrers trenta anys de la nostra història cultural. *L'escena del futur. Memòria de les arts escèniques als Països Catalans (1975-2005)* (2006) és el títol del llibre que «Argumenta» dedica a l'evolució del panorama teatral català. Els coordinadors són, en aquesta ocasió, Francesc Foguet i Pep Martorell. Els articles de Carles Batlle, Hermann Bonnín, Joan Cavallé, Josep R. Cerdà, Jordi Coca, Manuel Molins, Iago Pericot, Bàrbara Raubert, Núria Santamaria, Gabriel Sansano, Mercè Saumell i Gerard Vàquez han estat els encarregats de donar cos al volum que, entre altres coses, denuncia l'*status quo* en què romanen actualment les arts escèniques. Una vegada més la queixa dels professionals i dels crítics del sector se centra en el fet que les dinàmiques empresarials aboquen l'escena catalana a treballar pel rendiment productiu i no a favor de la productivitat cultural. Diuen que els continguts ja no són revulsius, i que ja no tractem

—potser ni tan sols entenem— el teatre com aquell bé públic que tantes vegades s'havia erigit en favor de les llibertats, socials o estètiques.

Com és habitual en la col·lecció, el volum finalitza amb un diàleg que recapitula les idees exposades en *L'escena de futur*. Es tracta d'un diàleg protagonitzat per Hermann Bonnín, Joan Cavallé, Jordi Coca i Gerard Vázquez i que s'inicia amb consideracions al voltant del guany i les pèrdues de l'evolució de les arts escèniques als Països Catalans del 1975 fins al moment actual. En definitiva, es proposen, una vegada més, reflexions que han de servir per a fonamentar la memòria crítica dels darrers trenta anys.

Arts sòlides o líquides. Les arts visuals als Països Catalans (1975-2008) (2008) ens permet continuar el recorregut per les monografies d'assaig de la col·lecció «Argumenta». Ja en el volum anterior Raubert ens parlava de la necessitat d'educar perquè la dansa sigui capaç d'interessar el públic. Rosa M. Isart i Anna Lleó, coordinadores i presentadores d'aquest número, utilitzen aquest mateix argument en alludir al caràcter indispensable d'un treball de proximitat i educació que ha de contribuir a eliminar, o si més no a reduir, la incomunicació existent entre l'obra artística —referida en aquest cas a les arts visuals— i el públic. El diàleg *Creació i mercat dels anys setanta ençà* entre Josep Asunción, Clara Garí, Gemma Guasch i Ricard Planas clou aquesta aproximació intel·lectual a les arts visuals catalanes en època de transició.

Transició o cruïlla, el panorama de la literatura catalana dels darrers trenta anys no podia faltar en la col·lecció. I aquest és justament el tema que aborda el vuitè recull assagístic d'«Argumenta», *La literatura catalana en la cruïlla (1975-2008)* (2008). Els articles que s'hi compilen desgranen novament els handicaps propis de l'àmbit de la cultura catalana, però també en mostren els èxits assolits gràcies a una militància esperançada en el futur. Després de la presentació d'Isabel Graña i Teresa Iribarren, coordinadores d'aquest número, Jaume Subirana i Francesc Parcerisas inauguren el volum amb dues aproximacions generals al panorama literari català dels setanta ençà. Hi continuen les aportacions d'Antoni Dalmasas, Jaume Aulet, Josep Camps, Maria Dasca, Anna Esteve i Mercè Picornell. Per últim, el diàleg encapçalat per l'epígraf «El vigor d'un sistema literari desvertebrat» tanca el recull. Hi participen Pere Ballart, Vinyet Panyella i Francesc Serés; l'anormalitat cultural catalana, motivada per la manca d'infraestructures, l'absència dels privilegis propis d'un estat nació i la fragmentació territorial, són els temes amb què s'inicia aquesta darrera part del recull.

«Argumenta» tampoc no s'oblida de la música. Al novè volum, *(Des)acords. Música i músiques als Països Catalans (1975-2009)* (2009), n'és el torn. Joan-Elies Adell i Jaume Radigales el presenten. En formen part els articles de B. Casablanca, X. Cester, M. Conde Pons, V. Frechina, J. Lluís i Falcó, R. Massagué, V. Nubla, M. Pagès, M. Pujadó i J. Turtós. En aquest cas, la presentació del recull s'orienta particularment a remarcar la importància del fet musical en la nostra vida quotidiana. Adell i Radigales apunten que, pel que fa a la música, gaudim d'una accessibilitat gairebé il·limitada que comporta, en moltes ocasions, la ubi-

qüitat d'aquesta manifestació. D'igual manera que en altres productes de caire cultural, cal analitzar els fenòmens musicals, tant pel que fa a la producció com a la recepció, passant per la diversitat d'estètiques imperants, tenint en compte els canvis operats en la societat a partir de la transformació dels mitjans de comunicació. En aquest sentit, la dissociació entre música culta i música popular esdevé encara més rellevant. Així doncs, la música, entesa en la dimensió més social, arriba a ser no solament un mitjà de comunicació, sinó comunicació en si mateixa. És per aquest motiu, que admet una anàlisi més enllà de la musicologia i és també, en aquest ordre de coses, que els articles presentats en aquest recull adquireixen un caràcter remarcable a l'hora d'estudiar l'evolució sociocultural catalana dels darrers trenta anys. El volum finalitza novament amb un interessant diàleg, protagonitzat en aquest cas per dos representants de luxe de la música catalana: Benet Casablanca, director del Conservatori del Gran Teatre del Liceu, i Miquel Pujadó, cantautor.

La temàtica de la desena iniciativa d'«Argumenta», titulada *Una impossibilitat possible. Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2009)* (2009), se centra en l'esfera de la traducció en el marc de les darreres tres dècades de la història de Catalunya. La presentació, a càrrec de Montserrat Bacardí i Pilar Godayol, marca com a objectiu principal del volum propiciar al lector una valoració de les aportacions dels professionals de la traducció, de les editorials que s'hi han dedicat i de les institucions que l'han promoguda, a fi de contribuir a la consolidació de la teoria i la pràctica de la traducció als Països Catalans (BACARDÍ i GUDAYOL 2009: 13). Com en altres números de la col·lecció, a fi de cobrir els diferents espais culturals catalans, els treballs que s'hi inclouen abasten parcel·les diverses, en aquest cas, del món de la traducció —la divisió per gèneres, determinades diferenciacions atenent al tipus de públic depenent de si és infantil o juvenil, o bé el fet de tenir en compte, una vegada més, l'auge dels audiovisuals—. En aquest sentit, alguns dels handicaps denunciats pels articulistes coincideixen amb els que ja s'han exposat en els altres reculls d'«Argumenta», cosa que pot induir a proposar solucions comunes per a àmbits culturals diversos.

Els treballs de Francesc Parcerisas, Ricard Torrents, Manuel Llanas, Simona Škrabec, Ramon Farrés, Enric Gallén, Xavier Serrra, Cristina García del Toro i Josep Marco, Laura Santamaria, Miquel Desclot i Dolors Udina conformen aquest desè recull que presenta com a colofó l'entrevista a Marta Pessarrodona i Joaquim Sala-Sanahuja, que testimonien la pròpia experiència com a traductors.

Mercè Piqueras i Cristina Ribas presenten l'onzè volum d'«Argumenta», *Pensament i ciència als Països Catalans* (2011). Tal com anuncien les presentadores, el recull pretén contribuir a l'aproximació entre àmbits culturals que en primera instància semblen allunyats. En aquest sentit, resultava indispensable esbossar un atansament a diferents camps científics que dibuixessin una panoràmica, evidentment incompleta, de la nostra contribució a l'evolució de la ciència. Així doncs, les disciplines científiques que s'han abordat responen a interessos vinculats a l'ecologia, l'antropologia, la biologia molecular o l'astrobiologia, entre altres. Jo-

sep Maria Camarassa, que incideix en el camp de l'ecologia, inicia el recull d'articles, seguit de Cristina Junyent, el treball de la qual se centra en els avenços antropològics a través de les aportacions de diverses personalitats catalanes. Del desenvolupament de la biologia molecular, ens en parla Xavier Calvó. L'aportació d'Agustín López gira entorn de l'astrobiologia i la figura de Joan Oró (1923-2004), mentre que l'assaig de Núria Pérez-Pérez, biòloga, filòsofa i historiadora de la ciència, s'ocupa de consignar l'evolució de la incorporació de la dona en el món de la ciència. A continuació, el recull canvia novament d'orientació i s'ocupa de l'esfera de la biomedicina a través de l'estudi de Margarita Boladeras, catedràtica de Filosofia Moral i Política de la UB. Per la seva banda, l'article de Llorenç Arguimbau dedica una atenció especial a l'Institut d'Estudis Catalans i dibuixa el panorama actual de revistes científiques que s'hi publiquen. I de divulgació, també ens en parla Sergi Cortiñas i, a continuació, el treball de Vladimir de Semir, periodista científic, que analitza el paper dels governs i de les institucions pel que fa a la comunicació pública de les ciències. «La recerca i les oportunitats perdudes. Política científica i universitària» és el títol del diàleg final. Hi prenen part Jordi Camí, catedràtic de Farmacologia de la Universitat Pompeu Fabra i director del Parc de Recerca Biomèdica de Barcelona i de la Fundació Pasqual Maragall, Claudi Mans, doctor en Química i professor emèrit d'Enginyeria Química a la Universitat de Barcelona, i Montserrat Vendrell, doctora en Biologia Molecular per la Universitat de Barcelona i directora de Biocat.

La col·lecció «Argumenta» culmina amb el dotzè volum en què, sota el títol *Testimonis del segle xx* (2010), els coordinadors, Raül Maigí i Laia Soldevila, entrevisten onze personalitats del món de la cultura catalana. Per ordre d'aparició, Joan Francesc Mira, Eva Serra, Xavier Rubert de Ventós, Josep Gifreu, Josep Massot, Ricard Salvat, Joan Pere Viladecans, Joan Triadú, Antoni Ros Marbà, Feliu Formosa i Anna Veiga. Aquest volum cerca d'aportar la visió personal de professionals compromesos en cadascun dels àmbits culturals abordats en la col·lecció. Per tant, hi trobem una personalitat entrevistada per cada monografia presentada. Les persones de Ricard Salvat i Joan Triadú mereixen un esment especial i entranyable, absents ja sense haver pogut veure publicat el llibre.

Joan Francesc Mira és el referent intel·lectual amb accent valencià, parafrasejant el títol de la seva mateixa entrevista. Les seves reflexions es refereixen a qüestions de caire general com ara la democratització de la cultura o els condicionaments que el mercat hi imposa, però també abasta consideracions relatives al nacionalisme valencià o a l'ús de la llengua com a element identificador d'una comunitat, al costat d'altres meditacions de caire més literari.

L'aportació d'Eva Serra, com no podia ser d'una altra manera, va lligada a la història recent dels Països Catalans i a diverses consideracions que tenen com a eix central aquesta mateixa denominació. El pensament, la filosofia si es vol, és el camp que cobreix Xavier Rubert de Ventós, un intel·lectual amb aquell punt de provocació que estimula el qüestionament dels discursos establerts. Rubert de Ventós parla de la pròpia experiència com a polític i de com aquesta experiència ha marcat i

modelat el seu pensament no solament en l'àmbit de la política en general, sinó també en qualitat de català. En un altre ordre de coses, l'entrevista de Josep Gifreu se centra en la formació de l'espai de comunicació català, en allò que hi van suposar els pactes de la Transició i en la necessitat de consolidar mitjans de comunicació en la nostra llengua. Així mateix, hi són presents algunes referències a la problemàtica desenvolupada entorn de la impossibilitat de poder veure TV3 al País Valencià.

Per la seva banda, Josep Massot ens acosta al sector editorial català, amb especial èmfasi en la tasca portada a terme des les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, que s'han ocupat, al llarg de la trentena d'anys analitzada, de potenciar els estudis sobre cultura catalana, literatura, història, història de l'art i assaig. Les repercussions de la Fira de Frankfurt i la irrupció de les noves tecnologies són alguns altres dels aspectes sobre els quals opina Josep Massot.

També Ricart Salvat aporta, a l'entrevista, la pròpia experiència. La comença amb un aire més intimista, comentant els seus inicis —la creació d'un grup de teatre a l'institut i d'un altre a la universitat—, i passant d'una cosa a l'altra, acabat explicant com va posar les bases del teatre modern a Catalunya amb les representacions de Sartre o Pirandello, per exemple. Salvat expressa, a més, el seu desencís pel que fa l'evolució d'aquest sector durant la Transició, critica la política teatral actual i manifesta la seva opinió quant a la consolidació d'un model de teatre català.

D'un altre costat, Joan Pere Viladecans no dibuixa un panorama gaire optimista del món de la pintura. Aquest art, convertit en objecte de luxe i traït pels objectius mercantilistes, ha de lluitar contra la desorientació d'un públic captivat per la potència tecnològica.

L'aportació de Joan Triadú va en un altre sentit. Pedagóg, crític literari i agitador cultural, aquest autor comenta l'emergència dels catalans com a poble al llarg del segle xx, els tràngols passats i la posterior renaixença. Parla, a continuació, de la qualitat de la literatura catalana malgrat les vicissituds sobrevingudes, del paper de la crítica actual o del pes de la Fira de Frankfurt en la nostra cultura, com també del seu parer sobre l'actual fracàs escolar.

El director d'orquestra i compositor Antoni Ros Marbà presenta un esbós del panorama musical català, al mateix temps que fa algunes valoracions relacionades amb la música popular, amb especial referència a la sardana. Pel que fa al coneixement de la música clàssica catalana, en reconeix la situació precària i reivindica la necessitat d'una finestra pública que la doni a conèixer.

Tot seguit, Feliu Formosa, una de les personalitats més rellevants en l'àmbit de la traducció al nostre país, advoca per les traduccions neutres que defugin la personalitat de qui les realitza i analitza la pròpia manera de traduir, tot abordant les dificultats que una bona traducció comporta i subratllant la necessitat d'adaptar-les a les evolucions experimentades per les llengües.

Anna Veiga és la darrera entrevistada d'aquest dotzè recull. Resulta engrescador que tanqui la col·lecció la veu d'una dona, tenint en compte que el volum,

reescrivint la societat catalana de la Transició, els atorga un paper mes aviat migrant. En aquest sentit, trobem simbòlic que Veiga sigui la representant d'una esfera tan innovadora, tan adreçada al futur, com és el camp de la investigació científica, i que aportí la seva experiència i la seva opinió al voltant de temes tan controvertits com la reproducció assistida, les cèl·lules mare o la recerca en embrions.

Així doncs, sens dubte, «Argumenta» culmina la col·lecció amb una cloenda de luxe. Diuen els coordinadors del darrer recull que pretenien oferir els testimoniatges dels «nostres savis», i resulta evident que ho aconsegueixen. D'aquesta manera, es tanca un projecte de reflexió entorn dels discursos establerts referits principalment a l'etapa de la Transició catalana. Una idea que, posada en marxa l'any 2003, va veure els seus primers fruits en lletra d'impremta el 2005 i que s'allarga, a raó de dues publicacions anuals aproximadament, fins al 2010. Tot un exemple de constància, de saber fer, de saber coordinar i coordinar-se i de saber decidir, que mostra la capacitat intel·lectual i humana de tots aquells que hi han participat.

Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes

EMILI SAMPER PRUNERA

Universitat Rovira i Virgili, Departament de Filologia Catalana, Àrea de literatura
emili.samper@urv.cat

1. CREUS, Imma, Maite PUIG i Joan R. VENY (eds.): *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Lleida, 7-11 de setembre de 2009*, Volum I. El català i les llengües veïnes, Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010 («Textos i Estudis de Cultura Catalana», núm. 158).
2. CREUS, Imma, Maite PUIG i Joan R. VENY (eds.): *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Lleida, 7-11 de setembre de 2009*, Volum II. La literatura i les arts, Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010 («Textos i Estudis de Cultura Catalana», núm. 160).
3. CREUS, Imma, Maite PUIG i Joan R. VENY (eds.): *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Universitat de Lleida, 7-11 de setembre de 2009*, Volum III. La llengua dels escriptors, Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011 («Textos i Estudis de Cultura Catalana», núm. 162).

Del 7 a l'11 de setembre de 2009 la Universitat de Lleida va acollir el Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, organitzat per l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes en col·laboració amb diferents entitats. Un any més tard, el 2010, apareixien els dos primers volums de les actes, completats pel tercer, publicat el 2011. D'aquesta manera, en el breu espai de dos anys després d'haver-se celebrat aquest col·loqui, disposem de totes les aportacions realitzades pels participants que hi van formar part, fet pel qual cal felicitar, d'entrada, els curadors i l'editorial encarregada de publicar aquestes actes. L'eix central del col·loqui va ser en aquesta ocasió la frontera, entesa com a límit però també com a punt d'unió, i es va desenvolupar en tres línies temàtiques, que són les que ocupen cadascun dels tres volums publicats: el català i les llengües veïnes; la literatura i les arts; i la llengua dels escriptors. Els curadors de les actes adverteixen a cada volum, en nota, el tractament que han donat a les formes dialectals dels diferents textos. Així, expliquen que han estat especialment respectuosos amb determinades formes dialectals no previstes en l'estàndard actual i que, a més, per voluntat expressa d'algun dels autors, s'han conservat solucions actualment no admeses per la normativa vigent.

El primer volum inclou les ponències i les comunicacions que fan referència al tema del català i les llengües veïnes, a més dels discursos inaugural i de clausura (ambdós a càrrec de Kálmán Faluba, president de l'AILLC) i de la conferència inaugural feta per Ramon Sistac. Amb el títol «Frontera: límit i nexa», Sistac reflexiona sobre els significats d'aquest mot, en tant que límit, però també com a nexa d'unió, seguint l'eix central del col·loqui. Les ponències d'aquest primer volum giren al voltant de la primera línia temàtica amb aportacions de tipus lingüístic dedicades a variants concretes de la nostra llengua. Així, José Antonio Saura se centra en el benasqués, des d'un punt de vista sociolingüístic; Xavier Terrado dedica la seva ponència a la toponímia de la Ribagorça i el lèxic romànic i, finalment, Artur Quintana compara els paral·lelismes i els contrastos del català i l'aragonès.

El primer gran bloc de comunicacions d'aquest volum s'estructura en quatre eixos diferents i és una bona mostra de diferents enfocaments i línies temàtiques al voltant del català i del seu contacte amb les llengües veïnes. En primer lloc, trobem les aportacions centrades en la frontera occitana, encetades per Andreu Sentí i Pons amb un treball sobre la perífrasi romànica «deure + INF»; Immaculada Fàbregas i Alegret se centra en la paremiologia catalana medieval d'Eiximenis i la paremiologia occitana al tombant del segle XIX; José Enrique Gargallo i Aitor Carrera analitzen els refranys meteorològics seguint els paral·lelismes, les interferències i els contrastos entre català, gascó i llengüadocià; Philip Rasico recupera una enquesta inèdita de J. Coromines de l'any 60 per a tractar la toponomàstica d'Estagell (Rosselló); Albert Turull, per la seva banda, estudia els fenòmens precatalans i les afinitats occitanes en la toponímia de l'Alt Pallars; Claudi Balaguer focalitza l'atenció en la frontera entre català i occità, concretament en l'evolució dels parlars d'aquesta zona límit; Gemma Gómez Duran clou aquest primer eix

estudiant les analogies del paradigma verbal rossellonès. El segon eix se centra en una altra frontera de la nostra llengua, en aquest cas, l'aragonesa. És en aquesta línia temàtica on trobem les aportacions de Maria Rosa Fort i Cañellas sobre el contacte de llengües a partir de documentació medieval del Matarranya; Maria Teresa Moret Oliver se centra en la Ribagorça del segle XIV a partir de l'anàlisi lingüística d'un plet del monestir de Roda d'Isàvena; Francesc Bernat i Baltrons, per la seva banda, recupera la zona fronterera del català a l'Aragó estudiada per Manuel Milà i Fontanals; la Terra Alta, la Ribera d'Ebre i el Matarranya són les zones triades per Olga Cubells Bartolomé i Pere Navarro Gómez en el seu estudi sobre els paral·lelismes i les interferències del català amb l'aragonès i l'espanyol; Javier Giralte se centra en la toponímia de la Llitera i el Baix Cinca; el lèxic del català de Tolba (Oscà) és el tema estudiat per Ricardo Viruete-Erdozain; finalment, Jordi Suñer, Susana Ariño, Núria Alturo i Maria Teresa Turell analitzen el canvi lingüístic produït al Pont de Suert des de l'any 1986.

La frontera sarda és el tercer eix centrat en el català i el contacte de llengües i on llegim el treball de Maria-Rosa Lloret centrat en el contacte entre l'alguerès i el sassarès. El quart eix està format per les aportacions que analitzen diferents aspectes del contacte entre el català i el castellà, encetades per l'anàlisi dels llibres de l'església parroquial de Crevillent (1569-1714) per part de Vicent-Josep Pérez i Navarro per veure el comportament lingüístic dels mossens; Xavier Rull centra la seva atenció en la lexicografia catalana del segle XIX, des d'un punt de vista sociolingüístic, a partir de la comparació de diferents obres; el context valencià i la inseguretat lingüística és el tema escollit per Josep M. Baldaquí Escandell en el seu estudi comparatiu; Josefina Carrera analitza entrevistes radiofòniques per tal de comparar les vocals mitjanes anteriors del català i del castellà; Ildikó Szijj, per la seva banda, se centra en la derivació deverbal regressiva en aquestes dues llengües; Llorenç Comajoan i Eulàlia Canals tanquen aquest quart eix amb un estudi sobre el paper de la primera llengua en l'adquisició de les formes i funcions del passat en català com a segona llengua.

El segon bloc d'aquest primer volum està format per estudis centrats en els diferents nivells del llenguatge. Joan Julià-Muné i Imma Creus hi fan dues aportacions, la primera centrada en l'adaptació fònica de mots forans i la segona en aspectes de multilingüisme i fonètica contrastiva; les preposicions en català nord-occidental són el tema triat per Josep M. Boladeras Taché; Mercè Lorente Casafont, per la seva banda, estudia la reflexivitat i reciprocitat inherents dels verbs pronominals de font lèxica; Jordi Ginebra i Roser Llagostera clouen aquest segon bloc amb un estudi sobre les tendències en el règim sintàctic dels neologismes verbals tot analitzant de manera contrastiva el català i el castellà. El darrer bloc d'aquest volum està dedicat a la presentació de projectes. Joan Costa Carreras presenta la traducció de textos de Pompeu Fabra a l'anglès; Carme Vallés i Noèlia Motlló donen a conèixer el projecte «Aixalda» d'estudi integral del parlar; finalment, Lídia Pons i Rosa Sayós presenten un projecte de recerca centrat en la llengua de la publicitat a la televisió.

El segon volum d'aquestes actes està dedicat a les relacions entre la literatura i les arts i inclou, amb gran encert, un plec a part que reproduïx, en color, algunes de les il·lustracions analitzades als diferents treballs. El volum comença amb la conferència de clausura, a càrrec d'Eliseu Trenc, titulada «La fusió entre imatge i text en els reculls poètics dels pintors poetes catalans de l'esteticisme i el modernisme». La ponència d'Albert G. Hauf i Valls, dedicada a Gabriel Llopart, recupera la distància establerta entre la Literatura i la Història de l'Art i suposa un excel·lent punt de partida per a aquest segon volum que acosta aquestes dues matèries.

Tres són els eixos al voltant dels quals s'estructuren les diferents aportacions realitzades en forma de comunicacions, dos d'ells temporals i un altre temàtic. El primer de tots se centra en la literatura i l'art de l'edat mitjana al segle XIX. Aquest recorregut l'enceta Carles Bastons i Vivanco presentant el paper de Catalunya com a capdavantera i receptora d'idees estètiques; Hèctor Càmarà i Sempere analitza l'ús de l'oripell al Misteri d'Elx; les vides exemplars en la literatura catalana medieval són l'objecte d'estudi de Marinela Garcia Sempere; Salvador Cuenca se centra en el compendi català del segle XV de les *Ètiques* d'Aristòtil per estudiar-hi el concepte d'art; Carme Arronis i Llopis ressegueix el símbol de Caterina de Siena a través de la literatura i les arts pictòriques; les versions musicades de textos d'Ausiàs March del segle XVI són analitzades per Joan R. Veny-Mesquida; Josep M. Sala Valldaura se centra en el teatre burlesc del segle XVIII; la figura d'Apelles Mestres, com a poeta i ninotaire a *La Llumanera de Nova York* (1874-1879), centra l'anàlisi de Joan Armangué; Maria Àngela Cerdà i Surroca estudia el transvasament de corrents del Modernisme; Juan Zarandona analitza les figures de Merlí i Viviana en el modernisme català a partir de l'obra artística i literària artúrica d'Alexandre de Riquer; un altre autor, Santiago Rusiñol, centra l'atenció del treball de Lourdes Sánchez Rodrigo; Imma Farré i Vilalta analitza la Biblioteca Joventut (1901-1914), com a mostra de la conjunció entre literatura i art en l'edició modernista; Magí Sunyer Molné clou aquest eix amb un estudi sobre les relacions catalanogallegues a la *Revista Gallega* (1895-1907).

Entrem dins del segle XX en el següent eix presentat dins d'aquest volum, que també ressegueix la relació entre la literatura i les arts plàstiques. Enric Falguera centra la seva atenció en la pintura del poeta Jaume Agelet i Garriga; Maria Dasca estudia l'humorisme en els contes i les caricatures de Feliu Elias; la representació pictòrica de la dona oriental és el tema escollit per Isabel Marcillas Piquer en el seu treball sobre *El Marroc sensual i fanàtic* d'Aurora Bertrana; Pilar Monné Marsellés estudia la relació entre literatura i pintura a l'obra de Vicenç Riera Llorca; la relació entre la pintura d'Antoni Miró i la poesia de Miquel Martí i Pol centra l'atenció de Carles Cortés; Josep Camps i Arbós ressegueix els dietaris d'Àlex Susanna per estudiar les relacions entre l'art i la literatura; Carme Puig Fabregat i Rosa Escrivà Sendra clouen aquest eix amb un estudi sobre la poesia catalana actual i la seva relació amb la pintura.

L'estudi de la literatura i l'art d'avantguarda forma el següent bloc que agrupa tres treballs. En primer lloc, el d'Andratx Badia Escolà, centrat en *El Jean*

Cocteau d'Albert Gleizes i el mètode crític de Josep M. Junoy; en segon lloc, el de Núria Perpinyà dedicat al *Manifest groc* i la seva relació amb el poder; finalment, Marc Audí i Glòria Bordons centren la seva atenció en les relacions entre intertextualitats i poesia visual. A continuació, entren en escena les arts escenogràfiques, el cinema i els seus propis mites amb els treballs dedicats a aquest àmbit. Enceta aquest eix Josep Lluís Martos amb un treball sobre la meditació a través de l'art i l'estil que commou que utilitza referents tan allunyats en el temps com poden ser sor Isabel de Villena i Mel Gibson; Rafael Alemany Ferrer se centra en les repercussions estètiques i conceptuals del desenllaç de l'adaptació cinematogràfica del clàssic *Tirant lo Blanc*, perpetrada per Vicente Aranda; Fàtima Agut i Clausell entra en el terreny de la literatura tradicional amb l'estudi de l'òpera *La filla del Rei Barbut* i la cerca dels seus orígens; l'impacte que va suposar en el teatre català l'aparició del cinema sonor és el tema escollit per Francesc Foguet i Boreu al seu treball; Teresa Iribarren i Donadeu analitza la relació entre literatura i cinema amb unes notes sobre l'adaptació cinematogràfica entre els anys 1930 i 1936; Dóra Bakucz estudia els personatges dels mites d'Antígona i de Fedra en *Les roques i el mar, el blau* de Salvador Espriu; tanca aquest apartat l'estudi de Caterina Valriu al voltant del Comte Arnau i el Comte Mal en els folkloristes i escriptors mallorquins del segle XIX. Aquest segon volum acaba amb un apartat dedicat a la presentació de projectes, com ja havíem trobat a l'anterior. En aquesta ocasió, és el torn de Carme Oriol i Josep M. Pujol que presenten el «Repertori biobibliogràfic de la literatura popular catalana».

El tercer volum d'aquestes actes és lleugerament inferior, pel que fa a extensió, als dos anteriors, i se centra en la llengua dels escriptors. Comença amb la ponència d'August Rafanell centrada en unes particulars *Excursions pels límits de la consciència*. A continuació, són quatre els eixos sota els quals es recullen les comunicacions. En primer lloc, les que estudien aspectes concrets de la literatura medieval i de la literatura popular. Enceta aquest apartat Mònica Sales de la Cruz amb un estudi sobre la presència de literatura popular a la premsa catalana del segle XIX; Eduard Baile López analitza el lèxic marí (especialment naval) del *Tirant lo Blanc*; aquesta mateixa obra és l'objecte d'estudi de Magdalena Llorca Serrano, aquest cop analitzant el gènere epistolar; Jaume Guiscafrè se centra en la recerca d'un model de llengua literària per part dels rondallistes catalans de l'anomenat període romàntic; Emili Samper Prunera tanca aquest apartat amb un estudi sobre el folklorista Cels Gomis i la seva sensibilitat lingüística.

El segon eix està dedicat a la llengua dels escriptors i comença amb l'estudi de François Niubò sobre el problema de la llengua col·loquial per part de l'escriptor català; M. Magdalena Gelabert i Miró centra la seva atenció en l'obra *N'Arnau* d'Antoni M. Alcover per veure la recerca del llenguatge literari d'aquest autor; el model de llengua de Miquel i Planas i altres dissidents de la reforma fabriana és el tema triat per Salomé Ribes; Isabel Turull i Crexells se centra en el lèxic de la segona traducció que Carles Riba va fer de l'*Odissea*; Josep-Vicent Garcia i Raffi analitza les cartes de Joan Fuster tenint en compte aspectes lingüístics, retòrics i

de discurs convencional; la tasca d'autotraductor de Josep Palau i Fabra és el tema triat per Josep Miquel Ramis en el seu estudi; Xavier Barceló Pinya analitza la presència de l'oralitat en la narrativa d'Antoni Mus; Hèctor Moret Coso estudia els trets del català occidental presents en l'obra de Jesús Moncada; la presència del lèxic del valencià meridional en l'obra de Josep Piera centra l'interès d'Emili Casanova; Mercè Picornell Belenguier reflexiona al voltant dels conceptes de canonicitat, qualitat i consum i la seva relació amb la «normalització» i la «degradació» de la llengua literària; Brauli Montoya Abat estudia els trànsits de models de llengua en l'obra de Joaquim G. Caturla; Anna Sawicka proposa una mirada a l'obra de J. N. Santaaulàlia des de l'òptica de la paròdia de la novel·la negra; Dolors Madrenas Tinoco i Joan M. Ribera Llopis clouen aquest apartat amb un estudi sobre la dietarística catalana i les seves modalitats textuals i recursos estilístics.

La traducció i els diferents models de llengua ocupen el tercer eix d'aquest volum encetat per Mercè Biosca Postius i Károly Morvay amb un estudi sobre la fraseologia i la traducció prenent com a punt de partida la versió francesa de *Pedra de tartera*; Jenny Brumme se centra en la traducció del llenguatge parlat; Pilar Godayol estudia la literatura xicana traduïda al català. El darrer eix d'aquest tercer volum està format pels estudis centrats en autors i períodes concrets. Anna Maria Saludes i Amat centra la seva atenció en l'epistolari de Mercè Rodoreda i Armand Obiols; Joan M. Perujo Melgar estudia l'escriptor Jordi Valor i Sierra; el poeta alguerès Rafael Catardi és l'objecte d'estudi de Joan Prats Sobreperere; finalment, Agnès Toda i Bonet se centra en la poesia a l'àrea d'influència de Reus durant la represa cultura de la postguerra.

El contingut dels tres volums és una bona mostra de la varietat de registres i discursos adoptats per cada autor. Totes les aportacions, des de les ponències i conferències fins a les comunicacions (que formen el gruix més considerable), ofereixen uns estudis interessants, més reflexius que analítics segons els casos, que poden ser el punt de partida per a aportacions que les discuteixin o bé pinzellades que es poden veure ampliades en un futur (tenint en compte les comprensibles restriccions d'espai d'aquestes publicacions). En definitiva, els tres volums d'aquestes actes del quinzè col·loqui de l'AILLC segueixen la línia encetada l'any 1973 (amb la publicació de les primeres actes) i serveixen de referent en el seu àmbit d'estudi per la qualitat i quantitat del seu contingut.

RESSENYES INDIVIDUALS

VIRGILI MARÓ, Publi: *Bucòliques*, traducció de Joaquim Balcells, il·lustracions de Josep S. Jassans, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.

RAMON TORNÉ I TEIXIDÓ

Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Arts i Humanitats
rtornet@uoc.edu

La publicació de l'opuscle virgilià és, sens dubte, una mostra més de la vigència dels clàssics grecollatins els anys en què el Nou-cents es podia considerar perfectament arrelat en la cultura catalana. La figura de Joaquim Balcells ha estat manta vegada recordada en les seves facetes d'eximi llatinista a la Universitat i de competent traductor a la Fundació Bernat Metge, on deixebles seus —Bassols, Coromines, Olivar, Petit, Trepal, Vergés— van col·laborar amb treballs de bona factura.¹ De fet, a més de preparar traduccions, Balcells també havia establert el text d'altres volums de la col·lecció: Lucreci, Properci i Ausoni. Per les dades que en dona Paredes a la seva Introducció (ps. 24-27), sabem que des del 1930 el nostre llatinista s'havia dedicat a conrear Virgili i a preparar una edició i traducció del poeta de Màntua que anuncià l'any fatal del 1936.

El punt d'inflexió d'aquest injust oblit, però, fou el doble homenatge que el 1976 la vila d'Alforja va retre a Balcells i a Meyer-Lübke. Fou aleshores que la comissió organitzadora va tenir accés al manuscrit definitiu de la traducció que els va entregar Ramon Sugranyes de Franch, el qual l'havia rebut de mans mateixes del llatinista poc abans de morir. L'escultor Josep Salvadó Jassans, amic de la família Balcells i fill també de l'Alforja, va preparar uns dibuixos inspirats en les *Bucòliques* i són els que acompanyen aquesta edició (fa una ponderada semblança de l'artista Montserrat Pagès a les ps. 13-16).

Per altra part, els arxius de la Fundació Bernat Metge havien conservat el manuscrit de treball, ratllat i ple d'alternatives i apunts, estadi previ al text que

1. Entre diversos treballs que glossen la seva figura podeu veure, de caràcter més recent, VIDAL 2004.

conservava Ramon Sugranyes. L'únic que havia tingut accés a aquest treball provisional² fou el també il·lustre llatínia Miquel Dolç, que el 1956 publicava en aquesta col·lecció un gruixut volum amb una Introducció general a Virgili i les *Bucòliques*, inaugurant així la rastellera de volums del *corpus vergilianum* que no va cloure fins el 1984. Indubtablement —així ho reconeix Dolç mateix— el treball de Balcells s'hi deixa notar: Paredes (p. 29) acara uns exemples de la *Bucòlica* IV mostrant retocs, actualització de lèxic, canvis d'ordre de mots, etc.

Arribats a aquest punt queda palès que valia la pena treure'n una edició per tal de fer justícia a l'insigne llatínia d'Alforja. L'edició ha estat preparada amb cura i deteniment atès que fins i tot Paredes ha detectat errors (p. ex. a la p. 65 n. 20, etc.).³ El llibre també incorpora el text llatí que Balcells tenia preparat per a publicar-lo en la col·lecció bilingüe de la Fundació Bernat Metge, cosa que li confereix un valor de reconeixement científic. A manera d'apèndix s'inclou la transcripció d'anotacions diverses sobre Virgili que es troben en cinc fulls afegits en el llegat (ps. 151-152)⁴ i l'article «El paisatge bucòlic» publicat a *La Revista* (gener-juny de 1930).

Entre els documents que conserva la carpeta del llegat Sugranyes, en fi, hi ha també la carta del virgilianista Aurelio Espinosa que, en no haver estat publicada en el llibre, podem incloure aquí mateix com a testimoni de l'admiració que el malaguanyat llatínia va despertar:

Colegio de Cotocollas. Apartado 266. Quito. Ecuador, S.A.
19 de Diciembre de 1932

Sr. Dr. Dn. J. Balcells
Barcelona

Muy estimado Doctor de toda mi consideración y respeto:

Aunque no tengo el alto honor de conocerle, me atrevo, por el interés que Ud. demuestra por los estudios relacionados con Virgilio, a ofrecerle como res-

2. Ens comunica la Dra. Maria Paredes que ella va tenir accés a aquest segon manuscrit després d'haver estat editat el llibre a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Els dubtes que planteja a la p. 28, doncs, es poden donar per resoltos.

3. Algunes petites errades no desllueixen pas aquesta labor: *fa por* (per *fa poc*) i *veiam* a la p. 45; *de reüll*, p. 63; *annus* (per *agnus*), ps. 118 i 122 al v. 39; *innenarrable*, p. 155; *defeta* (per *desfeta*), p. 157.

4. Hem pogut examinar novament el llegat de Sugranyes que conserva la Biblioteca de Catalunya referent a aquestes *Bucòliques* (cf. p. 35 n. 47). En aquests cinc fulls hi ha anotacions lèxiques (la del full 77 per exemple és una nota lèxica referida a *baccar* i és reproduïda a la p. 83 n. 29, on caldrà llegir *ἄσarov*) i idees que probablement Balcells voldria haver desenvolupat en el seu estudi introductori; algunes han estat subratllades en vermell, com aquesta: «El seu romanticisme [*scil.* de Virgili] pot ésser més fàcilment explicat amb la jovenívola devoció al grup de poetes catulians». Aquests fulls contenen també bibliografia variada sobre pensament catòlic i socialisme i marxisme (cosa que Paredes no acaba de concretar).

petuoso homenaje el volumen que acabo de publicar: Virgilio. El poeta y su misión providencial.

Tuve noticia que con ocasión del Bimilenario dedicó parte de sus cursos en la Universidad de Barcelona a temas virgilianos. Con sumo empeño, una y otra vez, recomendé a mi librero, Sr. Dn. Miguel Casado, que si algo se publicaba de esas conferencias, me lo enviara inmediatamente. Pero lo único que logré fué un discurso publicado en *El Matí*, de 16 de Diciembre de 1930⁵. Esta muestra de sus concepciones virgilianas no hizo sino avivar más mis deseos, sin lograr satisfacerlos.

He formado aquí una sección virgiliana en nuestra biblioteca, y comprende ahora unas 300 obras y más de 1000 folletos o artículos de revista; pero desgraciadamente lo español o catalán o hispanoamericano no constituye sino una ínfima minoría.

Me he atrevido a contribuir por mi parte al conocimiento de Virgilio con este estudio que me atrevo a poner en sus manos, feliz si logro ocupar su atención y obtener el beneficio de su crítica. Son por acá tan pocos los que gusten de trabajos de esta clase y tengan competencia para juzgarlos, que el aislamiento literario entorpece no poco el desarrollo de nuestros estudios. De allí que sintamos necesidad de buscar apoyo y consejo en quienes pueden ser nuestros maestros.

Con el mayor respeto me pongo, pues, a su disposición, y me honro con subscribirme de Ud. muy atto. s. s.

Aurelio Espinosa Pólit, S. I.

P.D. Díguese excusarme de que le remita esta carta por intermedio de mi librero,⁶ por no conocer su dirección.

BIBLIOGRAFIA

- VIDAL (2004): J. Ll. Vidal, «Joaquim Balcells, el llatínicista de la Universitat Autònoma», dins: J. Malé, R. Cabré i M. Jufresa (eds.), *Del Romanticisme al Noucentisme. Els grans mestres de la Filologia Catalana i la Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, ps. 93-106.
- MEDINA (2009): J. Medina, *De l'Edat Mitjana al Dos mil. Estudis sobre la tradició clàssica a Catalunya*, Barcelona: Publicacions Internacionals Catalanes.

5. El discurs de Balcells és reproduït també per MEDINA 2009: 214-219.

6. Afegit amb llapis, per la mà del propi Balcells, podem llegir al peu de la carta: «Tipografia Catòlica Casals. Caspe, 108».

TORROELLA, Pere: *Obra completa*, ed. Francisco Rodríguez Risquete, Barcelona: Barcino, 2011; «Els Nostres Clàssics», col·lecció B, vols. 31 i 32.

MARTA MARFANY

Universitat Pompeu Fabra, Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge
marta.marfany@upf.edu

L'editorial Barcino presenta, a càrrec del professor de la Universitat de Girona Francisco Rodríguez Risquete, l'*Obra completa* de Pere Torroella, un dels poetes més prolífics i influents del segle xv a la Corona d'Aragó. Els dos volums que formen l'obra són la culminació dels deu anys de recerca que Rodríguez Risquete ha dedicat a la vida i a l'obra de l'escriptor empordanès. Amb una metodologia impecable, que combina la investigació d'arxiu, l'estudi dels manuscrits i la lectura acurada dels textos, l'autor reconstrueix la vida de Pere Torroella, en fa l'edició crítica i anotada de l'obra completa —la poesia en català al volum I; la poesia en castellà i la prosa catalana i castellana, al volum II— i l'explica en el seu context històric i literari. El conjunt és altament innovador: a través de nombrosos documents fins ara inèdits, amb interpretacions sòlidament argumentades i gràcies a un bon coneixement de la literatura romànica, Rodríguez Risquete recompon un dels períodes més rellevants de la lírica hispànica.

Nascut pels volts de 1420 segurament a la Bisbal, fill d'una família de la petita noblesa, Pere Torroella ingressà de ben jove a la cort de Joan de Navarra i el 1438 ja era escuder del seu fill Carles de Viana. Participà al costat del rei en les campanyes castellanques, per exemple en la batalla de Medina del Campo (1441), i ascendí dins la casa reial, com demostren els diversos càrrecs que hi ostentà. Així, el 1451 Joan de Navarra l'envià com a tutor del seu fill Joan d'Aragó a la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols, on residí fins al 1458. Segurament durant el període napolità fou ascendit a cavaller (el primer document on consta explícitament el seu ascens militar és de 1455). En morir el rei Alfons el Magnànim el 1458, Torroella marxà a Sicília i després a Barcelona al costat de Carles de Viana, per a qui féu diverses gestions com a ambaixador. L'estret lligam que l'unia amb el príncep degué ser el motiu que el féu decantar pel bàndol de la Diputació durant la Guerra civil (1462-1472), tot i que el 1464 ja tornava a gaudir del favor de Joan II i, després de la guerra, exercí de comissari reial i participà activament a les Corts de Barcelona. Aquestes són només les línies bàsiques d'un periple vital descrit amb tota mena de detalls al primer capítol de la Introducció (vol. I, ps. 11-54), sustentat en un apèndix de documents (vol. I, ps. 167-197) la majoria dels quals eren fins ara desconeguts. A l'últim apartat d'aquest capítol s'estableix la cronologia de l'obra literària de Pere Torroella, prou precisa en alguns casos: algunes peces es poden datar amb seguretat durant l'etapa navarresa, per exemple, la Complanta per la mort d'Agnès de Clèves (XLIII), l'abril de 1448, o la Lletra per consolació de la mort de Martín de Ansa

(XLIV), entre setembre i novembre de 1451; d'altres foren escrites durant l'etapa napolitana (1452-1458), com l'intercanvi poètic amb Diego del Castillo (XLI) o el poema *Yerra con poco saber* (XXXII), que fou musicat per Juan Cornago, al servei d'Alfons el Magnànim a Nàpols; abans de la guerra, ja a Catalunya, participà en el Cicle satíric contra Bernat del Bosc (XLII), probablement de 1460-1461, igual que els intercanvis epistolars amb Bernat Hug de Rocabertí (XLVIII) i amb Francesc Ferrer (XLVIX); a Nàpols o després a Catalunya es crigué el seu sonet (XIV), la primera mostra d'aquest gènere en català; de després de la guerra daten la glossa (XXXIX) al seu famós *Maldecir de mujeres*, dels anys 1474-1477, i la correspondència amb Romeu Lull i Francesc Alegre (L), de 1479-1482. De l'estudi dels manuscrits i de la lectura minuciosa dels textos, l'autor n'extreu dades que, d'acord amb les obres datades, permeten situar la composició de tota la poesia catalana i de bona part de la castellana durant els anys 1440-1455 (a la cort de Navarra i a Nàpols, doncs), i les proses no datades entre 1445-1462.

A la segona part de la Introducció (ps. 55-73), Rodríguez Risquete presenta el context cultural de les corts de Joan de Navarra (després Joan II d'Aragó), d'Alfons el Magnànim i de Carles de Viana, les tradicions literàries que hi eren vigents, i hi aprenem quins escriptors conegué Torroella. Així, a tall d'exemple, a la cort navarresa Torroella coincidí amb poetes de tradició castellana, com Juan de Dueñas i Lope de Estúñiga, i de tradició catalana com Lluís de Vila-rasa, i a Nàpols amb Joanot Martorell, el castellà Juan de Tapia i l'humanista italià Giovanni Pontano. Aquest és un dels apartats destacats del llibre, amb moltes dades noves tant per als poetes catalans com per als castellans: en són una petita mostra les notícies sobre Diego de León (vol. I, p. 56), Francí Bussot (vol. I, p. 69) i Juan de Villalpando (vol. I, p. 71), la identificació del poeta mossèn Navarro amb el valencià mossèn Francesc Navarro (vol. I, p. 63), l'adscripció del músic Juan Cornago a la cort del Magnànim des del 1452 (vol. I, ps. 64-65) o la descripció dels ocis literaris del príncep de Viana (vol. I, ps. 66-67). La reconstrucció de l'ambient cultural d'aquestes corts es completa al capítol «Els models de l'escriptura» de la Introducció (vol. I, ps. 84-104), en el qual es detallen les tradicions literàries de cadascuna i els models presents en l'obra de Torroella.

L'ascens cortesà de Pere Torroella s'explica també en bona mesura gràcies a una formació intel·lectual que el distingia i a l'eminència i el prestigi que anà assolint com a poeta versat en l'amor, expert en teoria erotològica —els debats epistolars en són l'exemple més clar—, l'obra del qual era rica de referents provinents de les tradicions provençal, catalana, castellana, francesa i italiana. En efecte, fruit de la seva trajectòria itinerant i cosmopolita, Torroella s'amarà de les tradicions i les novetats literàries de les corts de les quals formà part. Com assenyala Rodríguez Risquete, «Torroella és una síntesi del llegat líric, i la seva poesia es presenta com un projecte ambiciós que fa compatibles les diverses veus presents a les corts aragoneses de l'època» (vol. I, p. 109). Una síntesi lírica que s'opera al voltant de la figura central d'Ausiàs March i que fa de Torroella l'artífex

del primer ausiasmarquisme peninsular. La seva obra suavitzava l'eixutesa de March, en modera la part més escolàstica i científica integrant-la en el registre trobadoresc i trasllada lèxic, imatges i motius marquiens a gèneres musicals com el lai, la balada o la dansa. L'ausiasmarquisme de Torroella, de caràcter superficial, és explicat a través d'una dissecció precisa i sistemàtica de vocabulari, temes i motius dels seus versos que remetent a Ausiàs March (vol. I, ps. 88-89). La cultura poètica de Pere Torroella i la manera com s'articula en la seva obra s'illustra magníficament al capítol «La tradició i el taller de l'escriptura» (vol. I, ps. 104-110) a través de l'anàlisi de tres poemes: al poema I, *No m'ajut Déu si vós no m'ajudau*, Torroella hi desenvolupa el tema de l'amor més enllà de la mort amb el llenguatge característic de March, però amb records de Jordi de Sant Jordi i ressons de la poesia italiana; i als poemes IV, *Ara pots fer, Amor, tes volentats*, i XV, *D'un cors adorn, amigable, gentil*, Torroella parteix del poema CI d'Ausiàs March (*Lo viscabí qui's troba'n Alemanyà*), els temes i el lèxic del qual li fan evocar llocs de Petrarca, dels trobadors, del francès Oton de Grandson i de poetes catalans com Gilibert de Pròixida, Jordi de Sant Jordi i Martí Garcia. Tal com resumeix l'autor, «partint d'un motiu tòpic o marquià [...] aconsegueix complementar-lo amb les diferents variants que el motiu ha rebut al llarg de la tradició vigent» (vol. I, p. 109). Aquesta manera de llegir March, especialment la combinació amb Petrarca, fou una novetat de Torroella que va fer forat en la poesia posterior. Al llarg dels dos volums de l'obra, Rodríguez Risquete traça les principals línies de força de la tradició poètica catalana a través de l'obra de Pere Torroella: des de Pròixida, Febrer i Jordi de Sant Jordi, passant per Ausiàs March i Martí Garcia, fins a autors que reberen la influència del poeta empordanès —com Ramon Boter, Joan Rocafort o Francesc Borgonyó—, puntualitzant-ne els elements francesos, italians i castellans.

Seria llarg enumerar totes les aportacions d'aquesta obra a una major comprensió de la poesia del segle xv. N'hi ha en cadascuna de les seves pàgines: des del capítol de caràcter general en el qual s'explica la concepció de l'amor a l'època i el sentit de termes poètics usuals com «alt», «delit», «grat» o «opinió» (vol. I, ps. 79-81), fins a l'acurat estudi ecdòtic (vol. I, ps. 116-165) —amb hipòtesis importants com la dels cançoners J, N i L, o la de P i O², o la possible pertinença del «Cancionero de Herberay des Essarts» a Carles de Viana— i, sobretot, en els davantals i l'anotació dels textos (vegeu-ne detalls a la nota al sintagma «cor gentil» del poema IX, al davantal que encapçala el sonet (XIV) i a la nota als vv. 3-6 del poema XI, sobre la connexió amb March i Petrarca; i, en conjunt, cal destacar l'anotació als debats epistolars del segon volum). És un treball fet amb rigor, pulcre, en el qual es conjuguen les qualitats de l'historiador, el filòleg i el lector intel·ligent de poesia. En definitiva, l'*Obra Completa* de Pere Torroella escriu un nou capítol de la història de la literatura catalana del segle xv.

MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs: *La literatura profana antiga i el Cançoner satíric valencià*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010; «Biblioteca Milà i Fontanals», núm. 57.

LLÚCIA MARTÍN PASCUAL

Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana

El conjunt factici d'obres que Miquel i Planas va ordenar com *Cançoner Satíric Valencià* representa un dels fenòmens literaris més interessants de la València de la segona meitat del xv i primeries del xvi. A l'èxit d'aquestes obres va contribuir la difusió impresa i la facilitat a l'accés a la lectura, si bé algunes es conserven en forma manuscrita únicament.

La localització d'aquesta sèrie d'obres, algunes connectades entre elles com és el cas del *Procés de les olives* i *Lo somni de Joan Joan*, a la València urbana de finals del xv, el fet que algunes siguin obres col·lectives, tot i que d'altres ho són d'un autor o anònimes, va popularitzar l'etiqueta d'«escola satírica» que ha anat acompanyant el grup d'autors que les va produir, amb el condicionant que les obres eren fruit de la tertúlia literària de personatges benestants, allunyats dels estaments aristocratitzants i per tant, representants d'una cultura ciutadana suposadament burgesa.

No podem dir, doncs, que siguin obres que han gaudit de les preferències de la crítica, ans al contrari, la intranscendència dels temes tractats ha fet que no es consideraren obres de caràcter elevat, pròpies d'una cultura cortesana. Les diferents edicions antigues entre 1497 i 1561 ens indiquen, però, que eren obres conegudes i per tant d'una certa entitat que no explica l'abandó posterior. A aquest bandeament va contribuir la liberalitat en el llenguatge i la forta censura imposada a aquests textos, ja que no era ben vist tractar temes eroticosexuals i, més encara, exposats per personatges femenins que reivindicaven el seu dret a triar amant i a gaudir de l'acte amorós.

Miquel i Planas va escollir, arbitràriament, una sèrie d'obres en les quals va observar un denominador comú i aquest va ser la parella de qualificatius *satíric* i *valencià*, dos atributs que les han acompanyat i, més encara, han vinculat fins al tòpic la vena literària satírica amb el caràcter valencià. Martí de Riquer hi dedica un petit apartat al volum III de la seua *Història de la literatura catalana*, amb el títol «Bernat Fenollar i els seus amics», de manera que es considerava aquest personatge, prevere de València i també autor —o coautor— d'obres religioses, el capdavanter del moviment satíric. Les obres considerades majors, el *Procés de les olives* i *Lo somni de Joan Joan*, han estat editades després de 1911: la primera vegada el 1982 per Vicent Pitarch i Lluís Gimeno en un volum titulat *Poesia eròtica* de l'editorial Tres i Quatre —que també inclou altres textos de menor extensió—, i la segona el 1988, a càrrec dels mateixos editors amb una introducció de Salvador Jafer, en la col·lecció l'Estel també de l'Editorial Tres i Quatre.

Tomàs Martínez Romero, ja als anys 1989 i 1990, en sengles articles redactats en col·laboració amb Isabel Micó, decideix posar les coses al seu lloc i tractar les peculiaritats literàries d'aquests textos, però també relacionar-los amb les seues hipotètiques fonts: el corrent satíric que té unes arrels ben definides i que es remunta als sirventesos de la literatura trobadoresca, els *fabliaux* i totes les narracions que es conserven en el segle XIV de tema burlesc en vers, per exemple el *Llibre de fra Bernat*, la *Disputació d'en Buch e son cavall*, o en prosa, com els contes plaents de Turmeda. A més no cal oblidar el reflex que en aquestes obres trobem de la societat del moment: la problemàtica dels matrimonis desiguals; esdeveniments amb un cert ressò, com ara epidèmies, processos de la Inquisició, modes literàries; per no parlar del llenguatge col·loquial i els exercicis d'enginy en tota la sèrie d'eufemismes sexuals, frases fetes, refranys i altres expressions que amaguen, amb dobles sentits, situacions irrisòries. No hi ha cap dubte, però, del caràcter culte dels autors, no tots pertanyents a l'estament burgès, ja que hi ha eclesiàstics com el propi Fenollar i també membres de l'aristocràcia. Ara bé, la major part estan relacionats amb el món jurídic: funcionaris, notaris que tenen uns amplex coneixements retòrics i que, per la seua posició benestant pretenen adquirir unes formes aristocratitzants imitant, fins i tot, les formes literàries. Les obres del *Cançonero satíric* —denominació que seguirem utilitzant— pretenen bàsicament la diversió i no sembla que amaguen cap tipus de conducta moralitzant. Aquest és un dels primers punts de reflexió que ens presenta Tomàs Martínez: efectivament, la sàtira del *Procés de les olives* sobre les capacitats amatòries dels vells o la que es fa en el *Colloqui de dames* semblen pur divertiment en principi, ara bé, l'humor medieval té un cert to d'ambigüitat, tot i que en aquests textos l'objectiu moral no està del tot explícit, i es busca la comicitat lúdica més que no la crítica que porta implícita la sàtira, i en això se separen d'una altra obra com l'*Espill* de Jaume Roig.

El volum que tenim a les mans no és només la recopilació dels treballs que Tomàs Martínez ha anat realitzant durant els seus anys de vida acadèmica dedicats a la literatura medieval, sinó el primer volum de referència sobre els textos recollits sota la denominació de *Cançonero satíric valencià*. Els treballs que recopila el volum van des dels més primerencs de 1989-1990 i 1992, fins les publicacions més recents primer aparegudes en altres revistes o volums miscel·lanis. Sempre és benvinguda una publicació que recull totes aquestes aportacions diverses i disperses, a les quals la reunió en un volum dota d'un fil argumental que d'altra manera és difícil de connectar. A més, la nova publicació suposa un procés de revisió i actualització, tal com demostra la bibliografia final.

L'organització dels nou treballs de Tomàs Martínez presenta unes consideracions generals sobre el conjunt d'obres a tractar, una interpretació concreta d'algunes d'aquestes: *Colloqui de dames*, *Obra feta per als vells*, de la qual hi trobem la primera edició, o bé treballs d'anàlisi concreta que en revelen dades sobre el context cultural o sobre esdeveniments socials coetanis.

En el primer treball, «De la categorització a la individuació del *Cançonero*

satíric valencià de Miquel i Planas», Martínez delimita el camp literari a tractar, repassa la definició de sàtira, la influència de tractats mèdics i, sobretot, les característiques del discurs: un diàleg aparentment transgressor però que declaradament es realitza en el marc d'una diversió honesta, situació que té nombrosos precedents literaris, entre els quals el *Decameron*. El segon capítol, «El món dels *fabliaux*», se centra en aquests textos representatius de la literatura satírica, que presenten situacions paral·leles a algunes escenes de les obres del *Cançoner satíric*, com per exemple l'escena inicial de *Lo Somni de Joan Joan*, en què el protagonista arriba per les teulades a l'habitació d'una dona que acaba de ser mare, i que comet adulteri amb el seu visitant. Després d'amagar-se sota el llit, el protagonista té un somni on apareixen diferents contertulianes que visiten l'amiga partera i escolta la conversa. Un detall d'aquesta conversa és l'argument del següent capítol del volum: «*Lo somni de Joan Joan*, Corella i el *Tirant*» en el qual es revelen les preferències literàries de l'autor, Jaume Gassull, a través de les lectures que una de les dones afirma conèixer: Corella i *Tirant*, tanmateix es va més enllà i es destaquen paral·lelismes de lo *Somni de Joan Joan*, sobretot pel que fa a l'afectació en el parlar i les bones maneres que les dones usen entre elles, amb la *Vesita* de Fernández de Heredia i el *Cortesano* de Lluís de Milà.

Per la poca atenció que han merescut, destacaríem els capítols dedicats al «*Colloqui de dames*: un món de transgressions» i «*Obra per los vells* de Joan Moreno». El primer és un extracte del treball de Martínez-Micó de 1989-1990, «Realitat i ficció al *Cançoner satíric valencià*», publicat en el número 42 del *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. El fet de centrar-se en el *Colloqui de dames* ens apropa a una de les obres més interessants i maltractades del conjunt. Interessant per la conversa que mantenen tres dones: una casada, una viuda i una beata, sobre les seues intimitats sexuals, insatisfaccions i remeis a aquestes frustracions. Però no hi ha només això: ens sorprèn saber que són lectors del Boccaccio, qui ha deixat les dones malparades en el Corbaccio. El *Col·loqui* ha estat una obra maltractada per la irreverència de mostrar aquesta discussió femenina en una església un divendres sant, quan ja sabem que es tracta d'una burla dels encontres amorosos de poetes com Petrarca i March el mateix dia en el mateix marc. D'altra banda, el contingut del diàleg (experiències sexuals, avortaments, postures contra natura, reparació de virginitat, adulteris), ha fet menysprear l'obra, si bé el que aquesta reflecteix és el coneixement de la ciència mèdica referida a la fisiologia femenina i continguda en tractats com el *Trotula*, de gran acceptació a l'Edat Mitjana. La figura de la beata mereix una comparació amb la de *Celestina* pel seu bon coneixement naturalístic i pels afers d'alcalvota que també practica. El *Colloqui*, doncs, ens transmet les interioritats femenines, escoltades per un vellet que recrimina les dones per la inadequació de la conversa al lloc sagrat; la resposta de les dones serà la vexació del vell, amb la qual cosa el component de censura desapareix.

En un altre sentit, l'*Obra per los vells* critica la desmesura dels hòmens de certa edat que encara volen mantenir relacions sexuals i no s'adonen que els cal

una vida tranquil·la i virtuosa. Es tracta del mateix tema de discussió del *Procés de les olives*, en el qual Joan Moreno defensava el dret dels vells a practicar l'amor, mentre que ací pretén més aviat aconsellar que no es lliuren a tal pràctica. El *Colloqui de dames i l'Obra feta per a vells*, a diferència del *Procés de les Olives* i lo *Somni de Joan Joan*, impreses a València el 1497, es conserven en el manuscrit 155 de la BUB, conegut com el *Jardinet d'orats*, al costat d'obres de Corella, de Romeu Llull, d'altres poetes profans i d'obres religioses en vers i prosa.

De totes les obres del cançoner, Martínez intenta dedicar especial atenció a l'obra considerada menys irreverent —en comparació amb d'altres que parlen obertament de les capacitats sexuals d'homes i dones— però que ha dut de cap els lingüistes més reputats. Es tracta de la *Brama dels llauradors*, a la qual es dediquen tres dels nou capítols del volum: «Ecos mèdics i literaris d'una pestilència medieval: la *Brama dels llauradors* i l'*Espill*»; «La *Brama* o el llenguatge de la revolta»; «Un lector siscentista de la *Brama*». Obra atribuïda a Gassull, s'ha considerat en algun moment una rèplica de les *Regles d'esquivar vocables grossers e pagesívols*, un tractadet de correcció lingüística, contra el qual, sembla, s'havien alçat els llauradors. Efectivament, interessa el valor lingüísticoestilístic del document, ja que ens presenta una sèrie de mots i expressions considerats col·loquials en boca d'uns avalotadors, i contrastats per les paraules més educades de Gassull, qui defensa i, alhora, es pronuncia, sobre el parlar dels pagesos. També ens interessa la *Brama* per l'al·lusió a la pesta que assola la ciutat de València, situació que l'autor viu en la seua horta i, en un moment de repòs, es produeix l'avalot dels llauradors. Aquesta al·lusió a l'epidèmia també apareix a l'*Espill*, que l'autor viu en una situació semblant: refugiat a Callosa, ocios i trist, es proposa escriure una obra de reflexió sobre les dones per al seu nebot. Possiblement es tracta de la pesta de 1460, tot i que hi ha notícies d'epidèmies anteriors i una extensa documentació sobre la necessitat d'aïllar les ciutats infectades i les recomanacions sanitàries als habitants. La *Brama* i l'*Espill*, doncs, com tantes altres obres, tenen com a excusa literària el refugi en el camp fugint d'una epidèmia, i l'ociositat de l'autor que veu interrompuda la seua tranquil·litat per un afer que l'invita a posar-se a escriure. El text de la *Brama* es va editar el 1561 en un llibre en què també hi trobem l'*Espill*, el *Procés de les Olives*, *Lo Somni de Joan Joan*, precedides d'un famós prefaç d'Onofre Almudéver. Tanmateix, Martínez Romero ens fa notar, en el darrer dels tres treballs, que es conserva una versió manuscrita de la *Brama* en el ms. 88 de la Biblioteca de Catalunya, amb unes notes en llatí d'un anònim lector, i que indiquen l'interès que aquesta obra va tenir en el segle XVI, bé pel tema lingüístic, bé per tractar-se d'un document que narra una revolta.

El volum clou amb un capítol dedicat a «L'obra profana d'Andreu Martí Pineda», també coneguda gràcies a l'edició de 1561, on trobem una interessant *Disputa de viudes i donzelles*, *Consells a un casat* i *Consells a una casada*, tres obres representatives d'una tendència del moment que podríem anomenar literatura matrimonial, i que havien posat de moda tractats com *De institutione feminae christianae* de Joan Lluís Vives, entre altres obres. Ara bé, al costat de la

seriositat d'aquests tractats, l'obra profana de Pineda se'ns presenta com un exercici relaxant, sense oblidar una certa formalitat en la conducta dels esposos o bé a l'hora de contraure matrimoni: d'ací la discussió per elegir entre una viuda o una donzella com a millor esposa.

Els nou treballs de Tomàs Martínez reflectits en aquest volum representen, hui per hui, el recull més complet de reflexions sobre el conjunt d'obres que es van catalogar com *Cançoner satíric valencià*, a les quals la crítica ha dedicat poca atenció, excepte en èpoques més recents. La visió de conjunt que ofereix aquest llibre, posa de manifest errors o tòpics que ací s'intenten matisar, assenyalant les particularitats de cada obra, les fonts, la relació entre elles, l'interessant discurs literari que transmeten a partir de les formes dialogades, els límits de la sàtira i la no explicitació d'una ideologia o moralitat, fet que corrobora el caràcter intranscendent dels temes tractats, on el que predomina és el *divertimento*.

SANSANO, Gabriel i Pep VALSALOBRE (eds.): *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona: Documenta Universitària, 2009.

NARCÍS FIGUERAS CAPDEVILA

Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Arts i Humanitats

nfigueras@uoc.edu

Si els darrers vint-i-cinc anys han estat tan prolífics pel que fa a la recerca sobre la producció literària catalana d'època moderna, que n'estava molt necessitada, i n'han canviat la fesomia, el material conegut i editat i les interpretacions disponibles, el cas del poeta i dramaturg siscentista Francesc Fontanella i Garraver (Barcelona, 1622-Perpinyà 1682/1683), al seu torn, destaca darrerament per les ocasions d'estudi i debat que li han estat dedicades i que permeten fins i tot de parlar d'una certa «moda» acadèmica. És cert que Fontanella no havia «caigut» mai del tot de les preocupacions i dels interessos d'investigadors diversos, com s'encarreguen d'assenyalar (i d'anomenar-los personalment) els editors de l'obra que comentem en els seus textos introductoris (ps. 11-18). Cal recordar que l'obra de Fontanella havia estat editada i estudiada primerencament els anys 80 i 90 del segle xx —a molts anys de distància del xvii en què fou escrita, però— per M. Mercè Miró (1929-2010); malauradament Miró va traspasar al cap d'una mica més d'un any d'haver aparegut aquest volum miscel·lani, que li és especialment dedicat pels editors i que inclou una contribució seva (on uneix dos dels escriptors pels quals mostrà interès al llarg de la seva trajectòria, Fontanella i Verdguer).

Ha estat, però, en els darrers cinc anys, com diem, que s'han multiplicat els estudis i les edicions, l'aprofundiment biogràfic, necessari encara, i les lectures

més atentes al text i al context, més interpretatives. El VI Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga (Girona, 2006) es va celebrar a partir de la publicació de *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps* (2006), un aplec d'aportacions individuals que en aquella ocasió van ser exposades i discutides pels investigadors participants. El format utilitzat va afavorir el debat i va desvetllar noves propostes de recerca i altres lectures, que en part recull ara aquesta mena de «segon lliurament», producte encara de l'«embranzida fontanellesca» (p. 13) que llavors se suscità.

Aquest volum miscel·lani, aparegut el novembre de 2009, és un bon complement d'aquell, com a resultat d'una crida feta pels editors (C. Sansano i P. Valsalobre) i de les aportacions rebudes i valorades per un comitè científic (G. Grilli, J. Peytaví, A. Rossich, A. Simon, G. Sansano i P. Valsalobre). L'espectre dels treballs aplegats s'eixampla i es diversifica: abracen des del context lingüístic, retòric o estètic del barroc o l'obra d'autors coetanis de Fontanella fins a lectures innovadores, a peu de text, de la seva obra, tot passant per l'anàlisi de determinats aspectes biogràfics que per primer cop es documenten o que s'exploren més a fons.

És destacable del volum, a més d'aquesta multiplicitat d'interessos que inclou, un doble aspecte, des del nostre punt de vista. D'una banda, el diàleg que s'estableix entre algunes de les contribucions publicades, que han estat comunicades prèviament entre els autors participants, o la revisió oberta de posicions expressades amb anterioritat pels mateixos autors que ara hi aprofundeixen. Un panorama que no és tan freqüent com seria desitjable en el món de la recerca, de vegades individualista i unidireccional, i que aquí feliçment es dona, en el marc d'aquest moment propici per als estudis fontanellans. Tot plegat prepara, en opinió dels editors, un estat de maduresa que permet albirar una difusió internacional de la figura de Fontanella i de la seva obra, paragonable a d'altres del període en altres cultures, i també posa en evidència la necessitat d'una nova edició de la seva obra completa, que incorpori les novetats de recerca i d'interpretació dels darrers anys.

D'altra banda, en diversos dels treballs les transcripcions incloses en els apèndixs o les citacions extenses ofereixen al lector textos originals de l'època (discursos, documents...), que permeten aproximar-se més directament al llenguatge i a l'ambient que envoltà la vida i la producció del personatge. Igualment aquestes citacions, imprescindibles si no es pot aportar el text sencer d'una obra, afavoreixen que es pugui seguir l'argumentació de l'investigador en el cas de lectures detallades i fines d'aquesta.

La precisió sobre detalls de la vida personal de Fontanella que aflora en aquest volum (i de l'anterior esmentat) ha contribuït, a més, a poder confegir un relat biogràfic molt més ric i complet —bé que amb els corresponents dubtes i amb noves hipòtesis de treball— sobre aquest «jove barceloní intel·lectualment brillant i atrevit, vitalment fogós i entusiasta, innocent i combatiu...», com el que ha pogut perfilar el professor Valsalobre amb posterioritat (*Els Marges*, núm. 92, 2010, ps. 54-81).

Les aportacions aquí recollides són, com diem, de molt diversa índole tant

per la temàtica, com pel mètode i fins per l'extensió i el propòsit. Els editors alludeixen a una mena de divisió tripartida, a grans trets, a la qual ja ens hem referit (context coetani, aspectes biogràfics i lectures de l'obra); no recollida en l'índex del volum, on els treballs són llistats indistintament, tot i que s'esmenta en la presentació dels editors. Els dos primers blocs resulten més reduïts en aportacions (4 i 3, respectivament), mentre que el darrer en conté més (10), i es dona una discrepància entre l'índex i la presentació (p. 16, un dels treballs que integra el primer apartat es troba a la pràctica situat al tercer).

Encapçala el volum la reflexió del professor Jorge García López (UdG) al voltant de la superació del rígid model retòric del ciceronianisme, propi de l'humanisme, que desemboca (per aprofundiment o sublimació, afirma, més que no per devaluació) en el model de prosa que anomenem «barroc». Amb el suport d'una bibliografia àmplia i una perspectiva comparativa, contribueix a aclarir les relacions entre clàssic i barroc, un aspecte que considera que cal tractar des de la història de la cultura més que des de l'estricta filologia o la història de la literatura. Lipsi, Montaigne, Malvezzi, Maquiavel, Gracián... un marc europeu on els nostres autors siscentistes, entre els quals Fontanella, han de trobar, i trobaran cada cop més, el seu horitzó de comprensió i de valoració per part de la comunitat investigadora del XVII europeu en general (ps. 19-34).

Els professors de la Universitat de València experts en l'edició i l'estudi de textos d'aquest període Vicent Escartí i Joaquim Mestre aporten, respectivament, noves dades sobre el predicador i poeta valencià Pere Esteve (1582-1658), el primer (ps. 35-68), i una visió panoràmica del llenguatge jurícoadministratiu del XVII, el segon (ps. 69-84). Escartí, que ja ha dedicat diverses altres aportacions a aquest frare, usuari habitual de la llengua del país en la seva activitat envers els sectors més humils de la societat, i que n'ha rescatat i contextualitzat la producció, reprèn aquí el tema i presenta de manera conjunta en quin punt es troba la recerca sobre aquest autor i la seva obra, alhora que reivindica una producció barroca restada manuscrita en gran proporció però no pas menyspreable arreu del domini lingüístic. Mestre, per la seva part, sobre la base d'una bona mostra de textos siscentistes d'àmbit jurídic o curial (més de valencians, però també de principatins i baleàrics), traça una radiografia formal d'aquest model de llengua escrita comuna, continuador de la tradició gràfica antiga i relativament estable, unificat, i menys influït pel castellà, que no ha rebut l'atenció que mereixia en vist la robustesa i pervivència que hom pot atribuir-li.

Dos treballs són obra de l'investigador gironí Pep Vila, estudiós i bon coneixedor, entre altres aspectes, de la vida cultural i literària i dels fons documentals del Rosselló. D'una banda, mentre reclama que s'estudiï més el col·lectiu d'exiliats catalans al Rosselló després de l'annexió a França —funcionaris, eclesiàstics, burgesos barcelonins, uns 600 en un primer moment, força més a la llarga, entre els quals Fontanella—, ofereix dades biogràfiques de l'advocat profrancès Ramon de Trobat i Vinyes (1625/27-1698), que va ocupar diversos càrrecs en la nova administració francesa dels Comtats, i n'aporta dos discursos catalans

com a testimonis de la seva producció, «redactats —afirma— amb una dignitat de lèxic i una ambició estilística molt estimables» (ps. 85-123, transcripció dels discursos, ps. 99-123). L'altre treball (ps. 179-183) registra breument tres notícies documentals sobre els beneficis personals, el segon matrimoni i l'activitat com a teòleg de Fontanella en la seva etapa rossellonesa, totes tres d'utilitat per a un perfil biogràfic més detallat.

També és la biografia, però ara la del pare de Francesc Fontanella, el juriconsult Joan Pere Fontanella, el que és objecte del minuciós treball de Josep Capdeferro (UPF), investigador de la història del dret i de les institucions, en què aclareix imprecisions reiterades, ressegueix l'activitat professional i alhora exposa aspectes rellevants del pensament jurídic i polític de l'olotí (entre els quals la fonamentació de les figures del cap de casa i de l'hereu, no aplicats després a les pròpies disposicions testamentàries, que buscaren afavorir el fill petit, intel·lectual, més que no pas l'hereu); un extens apèndix inclou el text complet del testament del pare Fontanella i de la seva esposa (ps. 125-162, transcripció dels testaments, ps. 153-162).

El professor de la Universitat de Girona Xavier Torres analitza amb una àmplia exploració de base documental (bé que de vegades els fons són fragmentaris i no permeten ser concloent) la pretesa faceta militar de Fontanella en la Guerra dels Segadors, pendent de dilucidació fins ara (batalla de Montjuïc de 1641 i capitulació de Barcelona el 1652). Es pot deduir, però, amb força aproximació que la dita «sobreintendència d'artilleria» amb què Fontanella es presenta en un madrigal de circumstàncies fou més aviat un càrrec civil de supervisió, vinculat a la Vint-i-quatre de Guerra del Consell de Cent, que no pas un veritable càrrec de comandament (ps. 163-177). També és la batalla de Montjuïc i la dissemblant manera de tractar-ne per part de Fontanella (en el seu panegíric a Claris) i del portuguès Francisco Manuel de Melo en la seva història d'aquella guerra, el que estudia Henry Ettinghausen. L'autor, que ja havia analitzat en el volum *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps* (2006) altres relacions i tractaments dels fets, extreu ara conclusions de les tan diverses intencions i mecanismes estilístics de Fontanella —testimoni presencial però autor d'un text d'estil elevat barroc i alè providencialista— i de Melo —historiador atent als fets, a uns fets en què no fou present, però adherent d'un nou estil de relatar en història i convertit de poc a les possibilitats dels moviments de separació de Portugal (i de Catalunya) davant la derrota castellana (ps. 185-194).

Montserrat Clarasó (Universitat de Barcelona), editora junt amb M. Mercè Miró, del *Panegíric a la mort de Pau Claris* (2007), de Fontanella, reivindica en la seva contribució l'actualitat i els elements que troba més valuosos d'aquesta obra que hom ha pogut titllar d'obscura. Com en el treball anterior, els mecanismes d'elaboració i l'especificitat estilística queden ben contrastats en acarar per a diversos episodis el text de Fontanella amb el *Dietari o Procés de corts de la Junta General de Braços*, que aquell usà com a font; igualment remarca l'ús que fa Fontanella del català per a l'oratória culta en aquesta única mostra de la seva prosa (ps. 195-206).

Els sonets de Fontanella són objecte d'edició (amb grafia modernitzada i ordenació segons data de redacció exacta o aproximada) i d'un breu comentari per part de Joan Alegret (Universitat de les Illes Balears). Parteix de les edicions de Miró, però hi fa reinterpretacions que, de fet, afecten la puntuació (sobretot l'ús del guió, que apareix amb profusió per assenyalar incisos, aposicions...) i, doncs, també la comprensió del contingut d'alguns dels poemes, la qual cosa és sempre aventurada, però també té l'avantatge d'afavorir novament el debat amb altres estudiosos que vulguin respondre-hi, matisar, puntualitzar... (ps. 206-232).

Des de la Universitat d'Alacant, M. Ángeles García i Olaya López són responsables de dues aportacions, la primera signada per totes dues autores i l'altra només per la primera, en què s'aproximen a l'estudi de la presència del mite clàssic en el context cultural renaixentista i barroc. L'una tracta —amb il·lustracions a tot color, com la cosa requeria— sobre la intersecció entre les arts plàstiques i la literatura (el clàssic *ut pictura poesis*) i se centra en aspectes com la plasticitat, l'ús del color i la iconografia en la literatura hispànica del XVI i XVII i en l'obra dels pintors barrocs (ps. 233-252), mentre que la segona se cenyeix a la producció de Fontanella i al paper que hi juga la mitologia clàssica (*ornatus, exemplum, eruditio*) com a referent culte (ps. 253-270).

La contribució d'Eulàlia Miralles és, junt amb la d'Escartí, la més extensa del volum; el text, inicialment de propòsit més acotat, com afirma la investigadora, resultà adquirir vida pròpia i esdevingué un exercici interpretatiu de més abast i, a parer nostre, d'una gran finor. Dedicat al romanç dialogat fontanellà *Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia*, a més d'aclarir-ne alguns passatges foscos, acaba proposant-ne una completa lectura contextualitzada. Com sempre, Miralles es mostra molt minuciosa a resseguir la transmissió manuscrita del text i entra després en la comesa que s'ha proposat i que sembla plausible; posa en relació l'obra amb les festes carnestolesques barcelonines, alhora que proposa, al fil de la seva lectura interpretativa (i llegidora), solucions que semblen més adients per a l'edició (tria de lliçons, puntuació, etc.) de certs passatges (ps. 271-301).

Al seu torn, el professor Pep Valsalobre (UdG) reprèn el seu comentari detallat de *Lo Desengany* (ja iniciat en el volum fontanellà de 2006, repetideament citat) centrant-se ara en la mudança de Venus i en la manipulació a què Fontanella sotmet l'episodi mitològic clàssic de Venus, Vulcà i Mart (ps. 303-325). Com ja aleshores, hi és present el diàleg amb les opinions i criteris del professor Jaume Pòrtulas (UB), que se n'havia ocupat abans en el seu text inclòs en *Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània* (2007). Pòrtulas ha tingut, a més, en aquest cas «dret de rèplica», com si diguéssim, un dret que exerceix en unes argumentades «postil·les» al voltant del concepte d'autoritat paterna en la falla i del caràcter, motivat o no, de la mudança sentimental de Venus (ps. 327-334). Resulta un luxe per al lector de poder assistir a aquest debat científic on l'apassionada conversa —que podem imaginar entre tots dos— ha pres cos en una redacció més reposada, de contrast de parers i acadèmica cortesia.

Abans de tancar el volum, el dramaturg Albert Mestres aporta un projecte de

posada en escena del poema dramàtic *Lo Desengany* de Fontanella, com ja havia fet el 2006 amb la *Tragicomèdia d'amor, firmesa i porfia*, bé que aquest cop l'obra no és tan «empolsegada», atès que ja el 1992 al Romea Domènec Reixach va muntar el que Mestres no s'està de catalogar com a «potentíssim artefacte teatral de profunda saviesa dramaturgic i alta volada literària» (ps. 335-344). La miscel·lània es clou amb la ja esmentada aportació de M. Mercè Miró, pionera en la dedicació a Fontanella, en què ressegueix els aspectes que Jacint Verdaguer, lector àvid dels fons de la Biblioteca Episcopal de Vic des de jove, podria haver manllevat dels manuscrits del barceloní o en què pogué deixar-se inspirar: influències estructurals, la lloança de Barcelona, el Pirineu i la mitologia, la poesia religiosa (ps. 345-367).

Direm per acabar que la figura de l'editor com a impulsor de volums col·lectius, avaluador de la qualitat del que ha de publicar-se i encara curador dels aspectes formals de l'edició, per ventura no la valorem prou en el nostre context. Revistes científiques i miscel·lànies d'estudis (com en aquest cas, orientades a una temàtica predefinida) han necessitat sempre, i continuen necessitant, persones emprenedores i alhora rigoroses que en tinguin cura. L'acció dels editors és present en aquest volum com a inspiradors, orientadors, col·lectors, curadors... Ara, editar originals d'autors diversos en un volum que ha de mantenir una unitat de criteri és una tasca endimoniada, que vol una humil laboriositat i el seu temps, i que està fatalment destinada a ser susceptible de millora.

També en aquest cas, en el marc d'una publicació d'altra banda tan acurada, el lector atent a aquest aspecte podrà copsar petits detalls que desorienten només momentàniament. Em refereixo al fet que en algun cas s'anunciïn uns poemes en apèndix que després no s'aporten (p. 41) o que en els llistats bibliogràfics finals de cada article s'hagi optat per entrar les obres pel nom de l'editor i no per la de l'autor siscentista; quan aquest criteri dels editors no era el de l'autor de l'article això pot haver produït alguna disfunció si no es fa el canvi a tot arreu: «Esteve 2005» (p. 37), per exemple, es buscarà en va a la bibliografia final de l'article, on sí que es troba pel nom de l'editor «Escartí ed. 2005» (p. 67). Sigui pel que sigui, en pateix l'ordre alfabètic en alguns dels llistats (ps. 66-67, 176).

Insignificàncies a banda, però, a partir d'aquesta sèrie de contribucions, enfilades en el volum col·lectiu *Fontanellana*, i de l'escriure de coneixement i d'interpretació que aporten (emblema, si podem dir-ho així, fins pel nom triat, d'altres d'anteriors i d'immediates a aquesta), Fontanella i el seu temps esdevenen encara més coneguts i estudiats, i s'aplana sens dubte el camí de noves recerques i d'una eventual nova edició actualitzada de la seva obra completa. D'aquest bon moment dels estudis fontanellans, els editors i els autors d'aquest aplec de treballs en són padrins i artífexs alhora. Hom podria dir de Francesc —prou emfàticament, com escau, bé que sense desdir de la realitat—, com ell digué de son pare, el juriconsult Joan Pere Fontanella: «vostra ploma, a qui la Fama aclama, / vola més altanera que la Fama».

MOLL, Antoni L. i Josep SOLERVICENS: *La poètica barroca a Europa. Un nou sistema epistemològic i estètic*, Lleida: Punctum & Mimesi, 2009.

MATHIAS LEDROIT

Universitat de Paris-Sorbonne, Paris IV

El grup Mimesi¹ del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona ha emprès, des de fa tres anys, la tasca d'intentar «fixar el pensament literari a l'àmbit català durant l'època moderna», és a dir del Renaixement fins a la Il·lustració, passant, per tant, pel barroc del qual es tracta aquí. De fet, aquest breu però dens volum recull les actes del Primer Col·loqui Internacional organitzat per Mimesi el maig del 2008 entorn de les poètiques europees del Barroc.

A la introducció, Josep Solervicens, l'organitzador del col·loqui, exposa la seva ambició de proposar una nova valoració dels conceptes poètics claus del barroc (la mimesi, la versemblança, la meravella, l'agudesca, l'enginy, la barreja d'estils i la fusió dels gèneres) i de trencar definitivament amb el sistema interpretatiu heretat de la Il·lustració que defineix el XVII com un segle que no hauria aportat a la literatura res més que trivialitat, gèneres híbrids o, pitjor encara, que hauria corromput tots els conceptes formulats pels humanistes del Renaixement.

El llibre, que consta de sis parts, s'obre amb una intervenció del professor Klaus W. Hempfer, de la Freie Universität de Berlín, en la qual estableix tres nivells d'interpretació d'un text literari i recorda la importància, i la necessitat, de definir, o redefinir, un sistema epistemològic i estètic a partir dels textos coetanis sense concepcions apriorístiques. Aquest plantejament justifica la metodologia adoptada tant pel conjunt dels participants com pel grup Mimesi, la intenció del qual és «fixar el sistema teòric que articula la poètica barroca i precisar el sentit dels seus conceptes clau [...] a partir de l'ús que en fan els textos italians, castellans, francesos, flamencs i catalans» (p. 11, és l'autor qui subratlla).

Les quatre intervencions següents ofereixen una aproximació als diversos conceptes ja esmentats. Anne Duprat, de la Universitat de Paris-Sorbonne (Paris IV), proposa una contribució sobre la mimesi i la versemblança a les poètiques franceses i italianes i distingeix tres usos diferents de la versemblança: els eixos referencial, estructural i doxal. En un tercer apartat, Cesc Esteve, del King's College (Londres), analitza la importància creixent que ocupa la meravella a les poètiques italianes i demostra com aquest concepte queda subordinat al de la versemblança, ja que, tal com ho especifica, «no s'admira allò que no es creu» (p. 91).

En una quarta part, Emilio Blanco, de la Universidad Rey Juan Carlos, subratlla fins a quin punt el concepte d'agudesca fugiu de qualsevol intent de definició. En analitzar les dedicatòries al lector de les dues versions de l'*Agudeza y arte de ingenio* —la de 1642 i la de 1648— mostra com Gracián, tot i ésser el teòric més emblemàtic d'aquest concepte, erra a l'hora de conceptualitzar-lo, car l'agudesca,

1. <http://stel.ub.edu/mimesi>.

conclou Emilio Blanco, no es defineix, sinó que es posa en pràctica. Jorge García López, de Girona, proposa una reflexió sobre l'estil lacònic i explica com aquest marca un canvi de model i constitueix una «revolució contra Ciceró que se generaliza en el siglo XVII [...], huyendo de lo que se consideraba un estilo laberíntico y acartonado como lo era [...] el estilo ciceroniano» (p. 122-123).

El volum es tanca amb una sisena intervenció de Josep Solervicens sobre les poètiques barroques de l'àmbit català. A partir d'un corpus de textos bastant eclèctics ofereix una anàlisi de sis conceptes fonamentals (furor poètic, meravella, novetat, mimesi, versemblança) i s'interessa per la qüestió —central per a qualsevol intent de revaloració del barroc— de la fusió de gèneres i d'estils. Evidència, a més, la importància atorgada pels teòrics als efectes de l'obra, o sigui a l'art de suscitar els afectes i les passions del lector.

Amb la lectura d'aquest volum, el lector entendrà que el barroc, contràriament al topos, no és gens ni mica un moviment artístic que s'ha dedicat únicament a fer fusionar gèneres o conceptes renaixentistes. Ben al contrari, s'adonà, d'una banda, que els teòrics s'interessaren en nous models clàssics com ho suggereix Jorge García López quan observa el pas entre Ciceró i Tàcit entre el segle XVI i el XVII. D'altra banda, veurà, gràcies a les intervencions d'Anne Duprat i de Cesc Esteve, com es feren noves lectures de models clàssics com Aristòtil i Plató, de tal manera que a través d'aquestes noves lectures, els textos barrocs proposen una renovació artística total i completa, des del furor poètic, o sigui la impulsió creadora, fins a la recepció de l'obra pel lector.

Una empresa com aquesta resulta imprescindible, i no podem sinó esperar que Mimesi tingui la possibilitat d'indagar més per a debatre la sempiterna visió monolítica del barroc que ens han deixat els teòrics de la Il·lustració i, pel que fa a la literatura catalana, qüestionar el concepte de decadència que encara es fa servir als manuals de literatura o als llibres de text per a parlar dels segles XVI, XVII i XVIII. De fet, a més de les seves aportacions en l'àmbit epistemològic i teòric, Josep Solervicens mostra fins a quin punt encara subsisteixen zones opaques de la cultura catalana moderna. Tal com ho especifica, els arxius catalans contenen «un centenar [de textos], la immensa majoria encara inèdits i sense cap aproximació analítica» (p. 151), sense parlar ni tan sols de les nombroses miscel·lànies de textos literaris, polítics i poètics que dormen a les reserves de les biblioteques catalanes i que a penes s'han estudiat. Així, doncs, aquesta contribució mostra que malgrat que sabem molt ja de la Catalunya moderna, encara queda molt per a fer.

Cal insistir també en la dimensió internacional d'aquesta publicació que, a més de reunir contribucions en quatre llengües —català, castellà, italià i francès—, proposa una aproximació europea al problema. L'eliminació de les fronteres en l'estudi de les literatures i de les històries «nacionals» —en el sentit etimològic de la paraula— és un enfocament cada cop més privilegiat pels investigadors de les èpoques medieval i moderna. Des d'un punt de vista estrictament pragmàtic, la mobilitat de les idees i dels intel·lectuals a través de l'Europa occidental,

almenys, fa que aquest plantejament sigui pertinent. Les aportacions d'Anne Duprat i de Cesc Esteve subratllen el paper primordial que els teòrics italians desenvoluparen en la constitució i la consolidació dels corrents poètics europeus. Però es percep, amb Josep Solervicens, la influència que va tenir Gracián entre els autors catalans en tant que model o contraexemple, la qual cosa recorda fins a quin punt els estudis comparatius entre les distintes literatures «nacionals», encara en el sentit etimològic del terme, resulten aclaridors.

Cal desitjar, per tant, que aquesta primera aproximació doni lloc a prolongaments teòrics i també a aplicacions pràctiques sobre textos literaris —ja siguin obres mestres o de cordill, una especialitat de la Barcelona del XVII—, així com a recerques pluridisciplinàries sobre la història cultural de l'Europa i de la Catalunya del barroc, com les que havien proposat, ja fa força temps, José Antonio Maravall, James S. Amelang i Fernando Rodríguez de la Flor, que ens permeten contextualitzar els textos per a entendre'ls millor.

Per fi, si el lector ha apreciat el contingut, no es quedarà del tot insensible a l'objecte. La cooperació entre Mimesi i la jove editorial Punctum, de Lleida, ofereix un llibre elegant i d'una qualitat tipogràfica que s'ha de subratllar.

Esperem doncs, i amb molta impaciència, les actes del Segon Colloqui organitzat el 2009 que prolonga aquestes primeres reflexions, així com la publicació de l'antologia de textos teòrics catalans que està actualment en preparació.

MARTÍ MESTRE, Joaquim: *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*, Paiporta (València): Denes Editorial, 2011.

JOSEP MARIA SALA VALLDAURA

Universitat de Lleida, Departament de Filologia Clàssica, Francesa i Hispànica
psala@filcef.udl.cat

El professor de la Universitat de València Joaquim Martí Mestre ha dedicat la seva recerca a la literatura popular del Set-cents i el Vuit-cents, especialment en la seva vessant lingüística: ha editat *Colloquis eròtico-burlescos del segle XVIII* (1996) i *Els colloquis valencians atribuïts a Carles Leon* (2008), ha publicat un *Diccionari històric del valencià colloquial (segles XVII, XVIII i XIX)* (2006) i és l'autor de *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca* (2009), que cal vincular, evidentment, amb el *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví...* i amb *Sàtira i falles. Les explicacions falleres de Bernat i Baldoví*, de Josep Lluís Marín i Garcia, que acaben d'aparèixer. Algunes altres publicacions mostren l'interès actual per un camp que sovint havia estat negligit, com ara l'edició de Miquel Nicolàs, *Bernat i Baldoví i el seu temps* (2002) o la col·lecció de Biel Sansano, *Un cabàs de rialles. Entremesos i colloquis dramàtics valencians del segle XVIII* (2009). L'atenció creixent pel gust, per la recepció i per la condició tan social com estètica de la literatura, més enllà

dels prejudicis que oblidaven la de caire popularista i la popular, ha donat embranzida a l'estudi d'uns autors i d'un consum cultural poc considerats fins no fa gaire.

A banda del coneixement d'*El virgo de Vicenteta* —un rar testimoni d'una literatura gairebé sempre encofornada en circuits privats i limitada a una transmissió oral—, l'obra de Josep Bernat i Baldoví havia quedat arraconada i havia estat quasi oblidada al llarg dels anys. La publicació del seu teatre a partir de 1997 o, a hores d'ara, de les seves explicacions falleres li atorga una possibilitat que mereixia: Bernat i Baldoví no és pas un escriptor barroer i bròfec, sinó un autor que coneix les tècniques de la paròdia, que sap satiritzar i que descriu amb prou cura i agudeza els costums i la moral coetanis. Ha d'ocupar un lloc important a les pàgines de la literatura (dramàtica, satírica i costumista, si puc barrejar adjectius heterogenis) del segle XIX, al costat d'alguns autors que s'han beneficiat d'un cert centralisme historiogràfic (Josep Robrenyo, per exemple) i, fins i tot, per damunt d'ells.

En la producció literària (incloent-hi la teatral) de Josep Bernat i Baldoví convergeixen influències de la literatura espanyola i una bona part de la tradició popular autòctona. Com Martí Mestre conclou a *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*, s'hi detecten els gèneres que tot lletraferit consumia a la seva època: és segur que Bernat havia aplaudit els sainets de Ramón de la Cruz, havia vist o havia llegit comèdies burlesques en castellà i devia complaure's tant amb la literatura de canya i cordill com amb el periodisme costumista, més o menys moralista, més o menys nostàlgic. La diglòssia que patien tots els països de parla catalana feia que el consum del que es considerava literatura fos, gairebé de manera absoluta, en llengua castellana. D'altra banda, però, Bernat i Baldoví continua els gèneres i les pràctiques dels col·loquiers, la prosa i el teatre burlescs en català (*La infanta Tellina i el rei Matarot*), la literatura de canya i cordell valenciana i, en general, les mostres tradicionals de caire satíric, burlesc i costumista. Fa de més mal dir si la poesia festiva del segle XVII i mostres de la poesia eròtica barroca havien arribat fins a ell. Tant se val: com la majoria d'escriptors populars, Josep Bernat i Baldoví barreja totes aquestes influències al seu teatre, a la seva prosa periodística i a la seva poesia.

Per la seva extensió i pels seus lligams amb la tradició i el context literaris, el corpus de l'escriptor de Sueca presenta un interès remarcable. Tanmateix, no es tracta d'una mera atenció historiogràfica: al valor com a exemple generalitzable, cal afegir-hi el talent singular amb què utilitzà les possibilitats que li oferien els gèneres que conreà i amb què aprofità les mateixes dificultats socials i culturals en què es movia tot allò que s'expressava en català. A més a més, i des del punt de vista de la història de la llengua —la faceta que Martí Mestre prioritza normalment en els seus estudis i, també, en aquest *Diccionari...*—, els quadres de costums, els versos i les històries de les falles, les paròdies teatrals, la col·laboració als periòdics (*El Mole, La Donsayna, El Tabalet, El Sueco*) són tot un tresor per al coneixement del valencià col·loquial, especialment el de la primera meitat del segle XIX.

El *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví (1809-1864) en el seu context històric*

avala la importància històrica, lingüística i literària d'aquest autor, en realitzar-ne un buidatge lèxic de la producció en català. El seu vocabulari inclou cultismes, perquè no debades Bernat fou jurista i polític, si bé el cabal lèxic que ordena alfabèticament el llibre és sobretot popular i col·loquial. Joaquim Martí Mestre declara que li agradaria que el seu esforç fos útil per al valencià actual, cosa que no sembla pas fàcil. De tota manera, és indubtable que el llibre ajuda a conèixer millor la història del lèxic català, i no solament perquè hi analitza les veus emprades per Bernat i Baldoví, sinó perquè les relaciona amb altres obres dels segles XVIII i XIX i amb les paraules i expressions recollides als diccionaris; en algunes ocasions, compara el mot usat per l'escriptor de Sueca amb termes d'altres llengües (castellà, aragonès, etc.) o estén la seva perquisició fins al segle XX. La segona part del títol, «en el seu context històric», queda així perfectament justificada.

Es tracta d'una metodologia basada en un buidatge exhaustiu de l'obra en català de Josep Bernat i Baldoví i en la seva comparació amb altres autors, sobretot valencians i més o menys coetanis, i amb altres aportacions sobre el lèxic català i la seva evolució. El professor Martí Mestre es beneficia, doncs, tant del seus treballs anteriors com dels diccionaris (per exemple, el d'Alcover-Moll i el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de Joan Coromines), dels corpus informatitzats (el CICA o el CORDE) o dels atles lingüístics que apleguen les variacions diatòpiques (sobretot, l'ALPI i l'ALDC). Amb les seves paraules, una «metodologia comparativa i diacrònica», que ordena les entrades i les subentrades del *Diccionari de Josep Bernat i Baldoví...* segons aquest procediment:

- »1) Entrada, destacada en negreta. [...]
- »2) Informació gramatical.
- »3) Definició, valent-nos, segons el cas, de la sinonímia o de la paràfrasi del mot definit. [...] Quan la definició és dubtosa, pot anar seguida del signe (?), o, per la mateixa raó, pot no figurar expressament en el seu lloc corresponent, si bé després dels exemples solem comentar-ne les possibles alternatives. [...] Les diferents accepcions d'un mateix lema van numerades, com també les subentrades, precedides d'un número en negreta i de la corresponent informació gramatical.
- »4) Exemples documentals procedents de les obres de Bernat i Baldoví, ordenats cronològicament. Els exemples són la base a partir de la qual elaborem les definicions, tenint en compte també, quan és possible, les definicions d'altres diccionaris, especialment del *DIEC*, del *DCVB* i del *DECat*. [...]
- »5) Estudi del mot lema, començant generalment per la situació en el *DCVB* i en el *DECat*, indicant expressament si el mot de Bernat i Baldoví aporta alguna novetat respecte a aquests diccionaris històrics. [...]
- »6) Quan cal, afegim, al final de l'article o al final d'alguna accepció, entre parèntesis, precedit del símbol $\Leftrightarrow$, i separat per un punt, referència a un mot sinònim, relacionat semànticament o formalment o de la mateixa família lèxica que el lema, present també en el nostre diccionari, el qual complementa la informació de l'entrada en qüestió.» (p. 8-9)

A tall d'exemple, perquè el mot *pacho* figura en un dels títols teatrals de Bernat i Baldoví (*El virgo de Visanteta*, o *El parlar bé no costa un pacho*) i perquè es tracta d'una paraula que costa d'entendre, heus aquí el que en diu Joaquim Martí Mestre:

patxo {*pacho*} 1 amb sentits i usos diversos, com a interj. (*patxo!*) i formant locs. (*al patxo*, *lo patxo de...*, *un patxo*), veg. Martí (2006a), cfr. *que patxo!*: “—És de vostè eixe goset, tio Copla? —Quin goset, che? —ya l’he engañat. Això és el timo que corre ara per ahí. (...) —Che, pos no està mal, *que pacho!*” (Navarro Borràs, 1921: 3), *el quedar bé no costa un pajo* (Martínez, 1920: 30), *patxo!*, *repatxo!*, interj. a Llucena (Vicente, 2000: 537); segons Coromines (DECat, VI, 346), *patxo* a Catalunya té el sentit de ‘català de l’Ebre o Maestrat, o aragonès, que viu a Barcelona’, i el considera un mot de creació expressiva; per a Casanova (2002c: 1674) és un aragonèsisme del val.; també es coneix com a interj. a Fraga: *patxo* ‘¡caramba!’ (Galán Castañ; galán Pérez, 1997: 41); per al seu ús en arag. com a interj., amb diferents valors expressius, veg. Moneva (2004: 355). **2 més unflat que un patxo**. Constr. de sentit comparatiu usada per a ponderar l’orgull, la satisfacció. ‘Y de goch el cor mos balla / y estem *més unflats que un pacho* / de vore que a un amigacho / li podrem clavar la palla’ (*Mi* 163).” (p. 495a)

Hi resulten interessants les referències a autors com Rafael Maria Liern, Francesc Palanca, Eduard Escalante, Josep Ovara, Manuel Millàs, Rafael Gayano Lluch o Fausto Hernández Casajuana, que permeten resseguir l’evolució del valencià col·loquial, especialment a partir de la literatura dramàtica. El costumisme de tots ells fa possible d’observar les particularitats i la riquesa del valencià que es parlava al segle XIX i al primer terç del XX. Per a aquest coneixement, el buidatge del vocabulari de Josep Bernat i Baldoví per part del professor Martí Mestre esdevé una contribució excel·lent, tant pel model metodològic que ofereix com pels resultats obtinguts.

ROCA RICART, Rafael: *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*, València: Institució Alfons el Magnànim - Diputació de València; «Estudis Universitaris», núm. 108, 2007.

JOAN REQUESENS I PIQUER
Societat Verdaguer

Aquest nou llibre del professor de la Universitat de València Rafael Roca, ens arriba a les mans estructurat de la manera següent. Després de la presentació i justificació de l’obra en les vuit pàgines de «Preliminars», hi ha set capítols, el títol dels quals orienta quant al seu contingut que, al seu torn, es subdivideix en

paràgrafs subtítulats que desgranen la relació interpretada entre Llorente i la Renaixença al País Valencià, de forma cronològica. Llegim-los: «El Llorente inicial (1836-1866)», «L'assumpció social i literària (1866-1874)», «L'etapa de maduresa (1874-1911)», «Ideologia política», «Ideologia lingüística», «Ideologia literària», «Teodor Llorente, ideòleg de la Renaixença valenciana». Les 222 pàgines acaben amb les nou de la bibliografia més les dues de l'índex general. Un bell llibre amb la reproducció de fotografies, dibuixos i caricatures de T. Llorente: cinc, més, en la coberta davantera, la reproducció en color del retrat a l'oli fet per Francisco Ferrando Causarás; la fotografia feta al Monestir de Montserrat a un grup de participants en els Jocs Florals barcelonins de 1868 que organitzà Víctor Balaguer convidant-hi poetes valencians, mallorquins, occitans i castellans —aquests, però, «de manera significativa, hi mancaren», a Montserrat, ens recorda l'autor (p. 67)—; i les fotografies de: Constantí Llombart, Frederic Mistral —sense el seu nom—, Rafael Ferrer i Bigné, Fèlix Pizcueta, Jacint Labaila, Josep M. Puig i Torralva, Vicent Wenceslau Querol i Víctor Iranzo Simon. Un volum acuradament editat per la Institució Alfons el Magnànim sense que en rebaixi gens ni mica l'elogi alguna menudalla com el ja assenyalat oblit del peu de foto de Mistral, un parell o tres de guionets entre paraules que d'ésser partides entre dues ratlles han passat a una de sola, o la manca, per exemple, d'una 'c' a la pàg. 166 i d'una 's' a la 172.

Un petit detall del present volum em crida l'atenció i, en evidenciar-lo, avançarem cap al contingut. Forma part de la col·lecció *Estudis Universitaris* i em pregunto si és perquè s'adreça als estudiants, perquè l'ha escrit un professor o per les dues coses ensems. Sigui quina sigui la idea de la col·lecció, en el present cas s'ha de qualificar l'obra de llibre fet per un universitari adreçat a tothom. Així comença «Preliminars»: «Passats més de cent anys, és ara que els valencians comencem a mirar-nos amb la necessària serenitat i moderació un dels moviments culturals més interessants i transcendents de l'època contemporània: la Renaixença valenciana, i l'aportació d'alguns dels seus més destacats protagonistes, com ara Teodor Llorente Olivares i Constantí Llombart» (p. 9), i això, el doctor Rafael Roca s'ho diu a si mateix en el plural «els valencians», però també al conjunt de ciutadans dels Països Catalans, puix que tots som fills, per acceptació o per rebuig, d'aquella segona meitat del segle XIX que somogué illes i terra ferma en el ponent mediterrani, —o som, desgraciadament, fills de la ignorància planificada pels poders de tota mena i ja inconscient en molts, immigrants o no. Perquè és de tots, fins m'atreveixo a entendre «tots» com als «europeus», l'obra del poeta valencià Llorente. A la seva vida i treball el professor Roca ha dedicat anys d'estudi i en aquest volum assoleix un capcer des d'on «intenta ressituar amb justícia la imatge i l'aportació d'un escriptor primordial per a la història social, cultural i literària del poble valencià, d'un poeta simbòlic i imprescindible que, amb llorer o amb espines, en els darrers cent anys ha sigut repetidament coronat» (p. 16), i ho aconsegueix. Dit amb la fraseologia de sempre: s'ha de felicitar el professor Rafael Roca pels mèrits d'aquest llibre.

Doncs sí, de centrar la figura i obra de Teodor Llorente es tracta i de pàgina

en pàgina, en un *crescendo* de dades i de judicis ponderats i sòlids, assentats en els documents i fets històrics, ens descobreix la tasca cultural que el poeta féu perquè la sap ressituar en les estretors culturals, socials i polítics del seu temps. Aquest és el primer gran encert: saber col·locar Llorente al bell mig de la València real de la segona meitat del s. XIX i primers anys del XX. És el segon el fet d'evidenciar les lectures esbiaixades que d'aquest personatge es feren en els anys de la transició del sistema franquista al sistema actual. I n'és el tercer, lògic i indefugible, l'afirmació següent, escrita pel mateix professor R. Roca: «Com si d'una paradoxa es tractara, Llorente xifrà la seua eficàcia política precisament en el declarat i —potser malgrat ell— només aparent “apoliticisme”. Això li permeté, d'una banda, aturar els durs cops que llançaven contra la Renaixença els elements més reaccionaris de la seua classe social [...]; i, de l'altra, combatre les postures excessivament atrevides d'un corrent populista que [...] es caracteritzava pel seu escàs poder d'efectivitat social [...] I en el món de la classe dirigent valenciana, calia actuar amb molta moderació i prudència, si hom aspirava a assolir algun tipus d'eficàcia cultural: literària, lingüística i social; i, per tant, política» (p. 156-157). És la veritat nua: tot, en graus diversos, és acció política, influeix per activa o per passiva en la vida d'una societat. L'obra poètica i periodística i d'home del partit conservador, diputat i senador que també fou Llorente, esdevingué i continua essent política. Joan Fuster, ens recorda Rafael Roca, va escriure amb precisió, en parlar de la Renaixença valenciana en el seu llibre *Nosaltres els valencians*: «La Renaixença ha estat, socialment, un fracàs. Ha estat, de tota manera, un èxit. Si jo puc escriure avui aquest llibre, ¿no és perquè els poetes “de guant” [els d'expressió culta] i els “d'espardenya” [d'expressió popular castellanitzada] van fer llur feina, més bé o més malament, però positiva? I encara: jo, i els qui vénen darrera meu, ¿no som el testimoni d'una perduració i alhora d'una renovació “important”?» (p. 202). I el resultat evident el remata el professor Roca amb una sentència lapidària i avui patent com mai arreu d'Europa, d'Eugeni d'Ors: «En el transcurs del temps, el provincialisme devé regionalisme i el regionalisme nacionalisme» (p. 203).

Arribar al final del llibre amb aquesta claredat d'exposició, enriquida amb el pensament d'altres autors i aconseguida amb una anàlisi serena, és el resultat d'haver seguit no solament una idea d'investigació, sinó també el mètode cronològic d'esbrinar les idees de Teodor Llorente. El primer capítol, en efecte, ens presenta la formació del jove poeta que «begué de la font romàntica més exquisida i universal» (p. 20) i traduï al castellà, entre altres, Lamartine i Hugo i el *Faust* de Goethe, que consolidà el seu prestigi com a traductor, no sols a casa, sinó a la capital del Reino. Aquesta activitat planteja el primer aspecte de la paradoxal obra de Llorente en no traduir (llevat d'algun poema) al català, i el professor R. Roca es pregunta, traslladant-se al 1882: «algú imagina Llorente traduint Goethe al valencià de les revistes satíriques?» (p. 39); cert, d'on treure, en aquells anys i a València, un registre culte acceptable per la burgesia i les altes capes socials? També es pregunta per què no traduir despreocupat de la recepció pública del treball obrat, però això no entrava en la intenció llorentiana que dejorn volgué ser pre-

sent i influir en la seva societat traduint, i sobretot fent de periodista. Ara bé, si romàntic era, no podia defugir ni ho féu l'expressió lírica, fonamental en aquest moviment ideològic i literari, i, encara més, per a la recepció social del sentiment que volia suscitar com a poeta. En aquest aspecte, ser present en els Jocs Florals que patrocinà l'Ajuntament de València, promoguts pel mallorquí i mestre seu i dels seus amics, Marià Aguiló, la tardor de 1859, en paral·lel als primaverals celebrats a Barcelona, ser-hi present i guanyar-hi un premi, suposà deixar plantat un fet extraordinari enmig de la indiferència social —ho recordava ell mateix passats uns anys i ho reporta R. Roca (p. 43). Va suposar deixar en el record no tant els Jocs Florals com el nom del guanyador, que era el periodista de *La Opinión* i poc després el fundador i director del diari *Las Provincias*.

Doncs bé, així, pas a pas, el llibre ens posa al davant el món sociopolític valencià i l'actitud ideològica de Llorente que el professor Rafael Roca analitza, molt encertadament, a través de quatre documents coneguts però massa voltes descontextualitzats. Són una carta a Joaquim Rubió i Ors del 1887 (p. 90), el pròleg en forma de carta dedicatòria a Marià Aguiló en el seu *Llibret de versos* de l'any 1885 (p. 95), el poema «A mon llibre», segurament de l'any anterior (p. 98), i el nou pròleg a la segona edició (1909) del *Llibret de versos* escrit per Marcelino Menéndez y Pelayo (p. 100). L'anàlisi mostra un doble resultat. En primer lloc desamaga un Teodor Llorente que se sent corresponsable de l'aparició de la Renaixença al País Valencià i amb un cert matís batallador per imposar una línia lingüísticoliterària culta, aquella que jutjava viable a llarg termini, enfront de la més populista ideològicament i que en l'aspecte lingüístic emprava un valencià plagat de barbarismes. També, encara, es veu un Llorente que es presenta com a deixeble de Marià Aguiló, descobridor per als seus conciutadans de «la bellesa i la riquesa d'una llengua compartida per tot el territori que s'estén —amb paraules d'ell— “dende'l Pirineu fins los palmerals d'Elx”» (p. 96). I l'anàlisi mostra, en segon lloc, el resultat d'enfrontar les conclusions a les que arriba el professor Roca amb les d'altres comentaristes que «a banda de no haver entès ni la lírica llorentina ni la Renaixença valenciana, sembla evident que en valoracions [...] és on els valencians fem paleses les més contraproductives manifestacions d'autoodi que ens impedeixen discernir la pròpia història i ens porten a rebutjar-la» (p. 104).

La progressió en l'estudi de la ideologia de Llorente s'enfila, diguem-ho així, pel repàs cronològic i arriba al planell superior en els capítols quart, cinquè i sisè. El professor R. Roca hi aplega amb peu ferm després de constatar, per exemple, la determinant presència de Llorente en la configuració ideològica i actuació pràctica de l'entitat Lo Rat Penat. «En mans de Llorente i el seu grup, Lo Rat Penat deixà de ser vista amb recels separatistes» (p. 111). El perquè davalla segur de la comprensió objectiva del moment històric: «una societat cultural polititzada —ens ensenya el Dr. Roca—, sense l'auspici i la cobertura de la burgesia, hauria sigut ràpidament anul·lada i suprimida per separatista, i hauria mancat de qualsevol recolzament social i oficial, ni que fóra mínim. No cal fer castells en l'aire. Lo

Rat Penat no congregava masses» (p. 110). La directriu tothora present en l'actuació de Llorente, en aquesta entitat i en el seu periodisme, en les altres intervencions públiques i en el consell personal, era posicionar-se en el corrent conservador, «aquell que era vist amb menys temor perquè apostava per una Renaixença apolítica» (p. 111). Aquesta darrera paraula és la clau i fins sembla que màgica en mans de Llorente el qual, essent-hi fidel tota la vida permeté que granés una llavor que avui, sí, ja és política. De fet ho fou des del començament i ho és fins al present més rabiós si colloquem aquest constituent de la vida i el seu sentit ple al cor de la societat que no és altre que la llengua, el mitjà primordial que dels conglomerats humans en fa veres societats.

La posició llorentina fou transparent tothora. Reconeix una sola llengua de tres grans dialectes: català, valencià i mallorquí, però, tot i saber la inexactitud etimològica del terme «llemosí», el proposa com a genèric de totes les variants. «A la llum de tots aquests testimonis [els que ha aportat el professor R. Roca en les pàgines anteriors del seu estudi], cal concloure que a final del segle XIX i principis del XX l'oposició terminològica mai no s'establí entre "català" i "valencià" o "llemosí", sinó entre "llemosí" i "valencià". És a dir, entre llengua culta, lliure de barbarismes i contagis i enriquida amb lèxic clàssic, apta per al conreu literari, i entre llengua col·loquial plena de barbarismes i grafiada amb ortografia castellnitzada» (p. 167). I en aquell context social, «si la pràctica lingüista ratpenatista, tot i ser exclusivament poètica, despertava temors polítics, imaginem què hauria passat si de colp i repent s'haguera estès a tota mena d'escrits i haguera sigut emprada per a qualsevol tipus d'activitat intel·lectual. Crec que aquest desideratium actual no entrava dins de les possibilitats de Llorente. I això al marge de que ell en tinguera o no la voluntat» (p. 176-177). «Si aquest sentiment social de segregar la llengua dels valencians de la seua arrel històrica —batalla ja entaulada amb virulència aleshores, recorda l'autor—, [...] afegim l'actitud apocalíptica d'aquells que, com ara Juan Tomás, prenen part en la polèmica lingüística [...] haurem de concloure que la situació social era ben complicada, i que l'opció llorentina fou ben atrevida. Perquè les pressions que, provinents de la seua classe social, degué suportar no varen ser, ni molts menys, escasses» (p. 178). «Si és cert que entre els components essencials de la personalitat valenciana "els renaixentistes col·locaven la llengua, convertida en símbol de la identitat nacional" (Vicent Simbor), perquè "llengua i pàtria es fusionen i la reivindicació de l'una implica la reivindicació de l'altra" (idem), la voluntat "política" de Llorente en matèria lingüística resulta més que evident i apunta en una única i ben definida intenció.» (p. 181).

Em sembla que aquests paràgrafs són definitius per a les dues meves últimes consideracions en aquestes pàgines. L'una, admirar una vegada més Teodor Llorente que per damunt de tot tingué encert en la sembra —si aquí se'm permet una imatge pagesa i evangèlica— de la llengua valenciana culta i dels seus sentiments patriòtics envers ella, perquè avui són vives encara la pàtria i la llengua del País Valencià, malgrat les moltíssimes, gravíssimes punyes enemigues. L'altra, admirar aquest llibre que refà un tros de memòria històrica i dir al seu autor: gràcies.

Un sol mot, però curull d'atoniment acadèmic i de sentiment nacional. Per això el repeteixo: gràcies.

FEBRER I CARDONA, Antoni: *Preceptiva poètica*, ed. Joan R. Veny-Mesquida, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans – Institut Menorquí d'Estudis, 2008; «Biblioteca Filològica», núm. 61.

IVAN CLOT MASSONS
 Universitat de Barcelona
iclot@xtec.cat

El volum editat per Joan R. Veny-Mesquida dóna a conèixer un nou recull de textos inèdits d'un autor que ha esdevingut cabdal per entendre l'evolució de les lletres catalanes durant el segle XVIII. En aquest sentit, la biblioteca del prolix menorquí Antoni Febrer i Cardona —amb més de vuitanta manuscrits, la majoria dels quals inèdits encara, segons el cens que va elaborar Maria Paredes (1996)—, va prenent forma definitiva. El volum sobre la preceptiva poètica cal sumar-lo als volums ja publicats sobre aspectes gramaticals (2005*a*), adaptacions de peces dramàtiques (2004*a*) i musicals (2004*b*), la recopilació lírica (2005*b*) i textos pedagògics (2006). Recentment, s'ha editat un nou volum (2009) que aborda novament els coneixements musicals del nostre autor.

Així doncs, en el cas que ens correspon, reapareix la figura il·lustrada de Febrer i Cardona emmarcada en un parnàs menorquí de la fi del Segle de les Llums aliè als processos castellanitzadors que pateix el Principat durant aquest mateix període. Se'ns presenta un estudiós que atén i estudia el codi lingüístic que li és propi per bastir-lo d'un discurs científic i plenament filològic, amb l'ull cartesià característic de l'intel·lectual modern. En aquest sentit, en aquesta *Preceptiva poètica*, s'hi recullen dues obres de comentari crític, un gènere amb una tradició prou dilatada al llarg de la història de la literatura, i concretament en l'assaig literari de la Il·lustració: l'una és «Las Réglas de la Cantidad» i l'altra, «Compéndi de la Poesía Menorquina». Si atenem al fet que els manuscrits originals de les obres daten de 1800, el de la primera, i de 1818, el de la segona, el període que ens ocupa abraça dues etapes distintes dins la producció de l'autor menorquí. «Las Réglas de la Cantidad» correspon a una primera fase de formació del seu pensament; mentre que el «Compéndi de la Poesía Menorquina» ja esdevé una obra de maduresa. En aquest sentit, en el marc de tres lustres, es pot comprovar un mètode de treball i de pensament propi del nostre autor a l'hora d'enfocar l'estudi filològic de la llengua menorquina.

No hem d'oblidar que, durant els primers anys del segle XVIII, al Principat apareixen les primeres mostres de reestructuració i redefinició de la llengua catalana sota el domini espanyol. Concretament, a la ciutat de Barcelona, entorn del grup d'intel·lectuals que formaven part de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de

Barcelona, s'encetà el projecte, en l'àmbit lingüístic català, d'elaboració d'un diccionari normatiu de la llengua catalana. Ja apareixen les primeres mostres d'aquest desig a les actes d'alguns membres de l'Acadèmia, que «assaja d'establir unes normes ortogràfiques i gramaticals per al català, com a eines bàsiques que permetessin escriure'l correctament» (CAMPABADAL 2006: 242). El nostre autor, doncs, se situa en l'òrbita del debat lingüístic que s'inicia al Principat, a partir de les polèmiques ortogràfiques publicades a les pàgines del *Diario de Barcelona*, a partir de 1792 (JORBA 1979). És notòria la correspondència tramesa entre el menorquí i el poeta mallorquí Josep Togores i Sanglada, comte d'Aiamans, al qual «havia comunicat observacions sobre les seves idees ortogràfiques» (MAS I VIVES 1994: 113). Si a aquesta comunicació, hi sumem l'amistat que unia Febrer i Cardona i el maonès Joan Ramis i Ramis, il·lustre dramaturg, autor de la trilogia femenina neoclàssica (*Lucrecia o Roma lliure, Arminda i Rosaura o el més constant amor*), es tanca la triada balear que mantingué vius els batecs del conreu literari en llengua catalana.

No ha d'ésser estrany, aleshores, que Febrer i Cardona prenguéssim com a referent per a l'elaboració de «Las Réglas de la Cantidad», la seva didàctica sobre la lectura, l'obra del portuguès Manuel Alvares. Aquest gramàtic i pedagog lusità esdevingué una figura destacada entre els llatínistes més preclars de l'Europa siscentista. Fins al punt que la seva obra cabdal, *De institutione grammatica libri tres* (1572), «escrita [...] per encàrrec de les autoritats jesuïtes per tal que substituís l'aleshores vigent [...] a les seves escoles», fou adoptada «com a manual d'ensenyament del llatí» (p. 11) en els cercles acadèmics jesuïtics. No debades, Febrer i Cardona pren com a model aquest volum —encara amb vigència, segons el que es desprèn de l'estudi introductori de Veny-Mesquida, gràcies a les reimpressions que se'n van fer durant els tres segles següents—, per practicar la seva particular dissecció de la llengua menorquina.

El volum de l'autor lusità, a parer del nostre autor menorquí, s'ha de valorar pels seus resultats pedagògics, per als quals cal tenir en compte tres factors clau de l'aprenentatge humanístic: la natura —les qualitats i capacitats de l'individu per aprendre—, l'*ars* —la seqüència programàtica a l'hora d'exercir la docència sobre una matèria determinada— i l'*exercitatio* —l'estadi pràctic d'allò après gràcies a l'*ars*. Aquest és, doncs, un primer aspecte que s'ha de tenir en compte a l'hora d'emparentar eruditament ambdós autors, llunyans en el temps i també pel que fa a les influències rebudes del pensament imperant en les seves èpoques respectives. L'un, renaixentista i deutor de l'humanisme europeu i l'altre, testimoni vigent de l'humanisme il·lustrat del Segle de les Llums, malgrat la distància, presenten punts de contacte prou reveladors. El més clar: llur indivisible associació entre la pedagogia i la religió. Uns valors aquests que, per a Febrer i Cardona, són tan importants que no es poden perdre quan se'n fa una traducció o una interpretació, de manera que «no costaria gaire de constatar els valors exemplars dels originals que tradueix, valors que ell mateix procura remarcar en els pròlegs i les anotacions que hi aporta» (segons Joan Mas i Vives a FEBRER I CARDONA 2004: 8-9). Sens dubte, aquest segon aspecte és definitiu per a l'elecció del text de Manuel Alvares.

Al tractadista menorquí, però, no només el preocupen els aspectes més gramaticals de la llengua. També n'elabora un discurs pedagògic des del vessant més creatiu. D'aquest aspecte, se n'ocupa l'opuscle «Compédi de poesia menorquina», amb el qual hom pot atendre de primera mà les pulsions poètiques de la Menorca vuitcentista. En aquest tractat poètic es troben representats els esquemes bàsics dels elements que han de bastir tota composició lírica, Febrer i Cardona hi desenvolupa un catàleg de normatives i llicències poètiques mitjançant el qual «há d'esser arranjad en cada espècia de Poème» (p. 169). L'autor menorquí desgrana, pas a pas en cada article, diversos models de textos poètics que ajuden a comprendre i a exemplificar —de manera tant neoclàssica, d'altra banda— el bon ús de les regles de versificació i del metre.

I és propi d'un autor del Set-cents incloure textos d'autors que esdevenen *exemplum* del que s'illustra a la teoria. Així, tenint en compte que «aquests principis están establerts sobre las règles de la Versificaciò francèsa que dona Mr. de Wailly à la fi de la vuitèna ediciò de la sèua Gramática» (p. 31), Febrer i Cardona no dubta a prendre el model del que, segons ell mateix, fou l'«auteur de la meilleure Grammaire Française que nous connoissons». En aquest sentit, en el marc de l'illa de Menorca sota el poder francès, l'obra del nostre autor se'ns presenta com una producció literària que se situa en la cruïlla de dues ambicions pròpies de l'«univers literari del set-cents francès». D'una banda, l'obsessió pel *decòrum* i, de l'altra, el cenyiment inviolable a unes teories concretes per damunt de tot. Amb tot, tant De Wailly com Febrer i Cardona —en el paper de deixeble— mantenen una base única que sorgeix d'un principi bàsic: la mimesi. Res no apareix davant dels nostres ulls sense que sigui una imitació, a la qual el codi lingüístic necessita fer justícia a partir d'unes exigències específiques que l'exalcin a «la perfection et l'élégance» a les quals feia referència De Wailly. I, com no podia ser d'una altra manera, la poesia esdevé el vehicle més idoni per assolir aquests objectius. Però, no només ha de servir a aquesta fi: l'objectiu darrer dels textos poètics ha d'ésser, en definitiva, la instrucció i el gaudi.

El «Compédi de la poesia menorquina» cal situar-lo en l'òrbita de les tendències literàries de l'univers del segle XVIII francès, en general, i de De Wailly, novament, en particular. Això és, hom comprèn l'exercici poètic dins del triangle conceptual d'*imitatio-decòrum-vraisemblance*. Sense oblidar, esclar, l'element definidor del gènere líric: el vers. L'objectiu del conreu poètic, per a Febrer i Cardona i l'elit de l'erudició il·lustrada, és, sens dubte, la instrucció en valors i el gaudi estètic.

És en aquests terrenys on la figura de Febrer i Cardona esdevé cabdal a l'hora de difondre les principals variants de la teoria sobre la poètica il·lustrada. En aquest sentit, la transcripció gairebé literal del tractat gramatical dewaillinià vehicula obertament el gust per «la perfection et l'élégance» (p. 32). Així doncs, a partir de les dues versions que es conserven d'aquest opuscle preceptiu (com ens assenyalava Veny-Mesquida, el text que s'edita al volum és la còpia manuscrita de 1821 d'una versió anterior, amb data de 1818), s'estableix un diàleg verament

fèrtil entre les regles de De Wailly i les observacions —poques, certament— del menorquí. Ara bé: l'esperit crític que respiren els compendis febrerians permet la presència d'altres autoritats, com ara Nicolas Boileau —amb l'al·lusió a la seva *Art poètica*, de 1674— i l'espanyol Juan Díaz Rengifo —i la seva *Arte poética española*, de 1592—, les quals, a l'Europa del Set-cents, «devien ser sentides ja com a clàssiques quan [...] van arribar a mans de Febrer» (p. 39). Per tant, Febrer i Cardona continua la seva empresa com a traductor, que inicià el 1807 amb la versió de quatre tractats de Ciceró (PAREDES 1996: 166).

En conclusió, doncs: l'edició que brinda Joan-Ramon Veny-Mesquida segueix la línia d'excel·lència de les publicacions precedents d'Antoni Febrer i Cardona. Els criteris que hi trobem permeten una intervenció mínima de l'editor, amb l'objectiu de limitar les intervencions a les relacionades amb «la història externa de la seva disposició i que no n'afecten la composició particular que Febrer els va donar» (p. 41). Així doncs, només ens queda esperar els volums posteriors per poder gaudir de la biblioteca completa d'un dels intel·lectuals més brillants —i polièdrics— de la Il·lustració menorquina.

BIBLIOGRAFIA

- CAMPABADAL (2006): Maria Campabadal i Bertran, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII. L'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FEBRER (2004a): Antoni Febrer i Cardona, *Versions teatrals*, Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FEBRER (2004b): Antoni Febrer i Cardona, *La creació del Món. Oratori de Joseph Haydn*, transcripció musical de Joan Vidal i Seguí, introducció a cura de Xavier Daufí, Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis – Institut d'Estudis Catalans – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FEBRER (2005a): Antoni Febrer i Cardona, *Obres gramaticals*, vol. I, estudi introductor i edició a cura de Jordi Ginebra, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans – Universitat de les Illes Balears – Institut Menorquí d'Estudis.
- FEBRER (2005b): Antoni Febrer i Cardona, *Poesies I. Cobles i gloses*. Introducció i estudi a cura de Maria Paredes Baulida i Josefina Salord Ripoll, Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis – Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FEBRER (2006): Antoni Febrer i Cardona, *Obres didàctiques I*, introducció i edició de Maria Paredes Baulida, Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FEBRER (2009): Antoni Febrer i Cardona, *Obres didàctiques II. Mètode de cant*. Introducció i edició de Xavier Daufí, Barcelona: Institut d'Estudis Menorquins – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- JORBA (1979): Manuel Jorba, «Sobre la llengua catalana al final de l'Antic Règim: el Diario de Barcelona (1792-1808)» dins *Els Marges*, núm. 17, p. 27-52.
- MAS (1994): Joan Mas i Vives, *Josep de Togores i Sanglada, comte d'Aiamans (17667-1831)*. *Biografia d'un il·lustrat liberal*, Barcelona: Departament de Filologia Catalana i Lingüística General – Universitat de les Illes Balears – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PAREDES (1996): Maria Paredes i Baulida, *Antoni Febrer i Cardona, un humanista il·lustrat a Menorca (1761-1841)*, Barcelona: Curial – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

OLLER, Narcís: *La Papallona*, pròleg de Laureà Bonet, Valls: Cossetània, 2010; «Biblioteca Narcís Oller», núm. 5.

ANNA LLOVERA JUNCA
 Universitat de Lleida
 allovera3@gmail.com

Ha sortit a la llum pública un nou volum, el cinquè, de la «Biblioteca Narcís Oller» de Cossetània Edicions: el corresponent a *La Papallona*. La primera novel·la d'Oller s'ofereix ara, doncs, en el marc del projecte estellar de la Societat Narcís Oller d'editar de nou l'obra completa del narrador de Valls per tal de fer-la còmodament accessible al seu públic.

En aquesta ocasió és Laureà Bonet qui prologa *La Papallona*, i ho fa amb un estudi introductorï marcat per l'interès que la lectura de Walter Benjamin presenta per a l'explicació d'Oller. En *Sobre alguns temes en Baudelaire*, Benjamin, com és sabut, analitzava la interferència existent entre la metròpoli i l'individu que hi habita. Aquesta mateixa perspectiva aplica Laureà Bonet a la seva lectura de *La Papallona*.

El 1983, Bonet aplegava un recull d'articles (*Literatura, regionalismo y lucha de clases*) que compartien un rerefons peculiar: «los años ochenta y noventa de la Restauración canovista, [...] Cataluña, más aún, Barcelona y la entonces pujante burguesía que comenzaba ya a comprometerse en el *modern style* en un sentido no sólo “teórico”, literario, sino, ante todo, consumista» (BONET 1983: 9). Un d'aquests escrits ofereix un especial interès, concretament l'estudi de *La Papallona*, que data del 1977, on Bonet aplica la metodologia de treball benjaminiana: «Luces de la ciudad. Notas sobre la aparición de la metròpoli capitalista en la narrativa de Narcís Oller» és una anàlisi particular de «la nueva relación establecida en el ámbito de la narrativa ochocentista entre el personaje y una serie de circunstancias aparentemente “exteriores” (la ciudad, la multitud, la luz de gas)» (BONET 1983: 69). Són aquestes circumstàncies, entre les quals també comptem la imatge de la dama fugissera i el joc entre llums i ombres, les que centren l'interès de l'escrit de Bonet. Cal observar, doncs, que aquest text constitueix la base del pròleg que obre aquest volum de la col·lecció de Cossetània Edicions.

Partint, doncs, d'aquelles «Notas», Laureà Bonet subscriu un pròleg que, malgrat mantenir la informació bàsica ja recollida en l'article del 1977, conté algunes variacions quant a la disposició. Així, dels set punts bàsics en què s'organitzava l'escrit base, ara passem a vuit capítols. L'estructura del pròleg permet perfilar els temes, o motius, principals d'aquesta interferència entre medi i caràcter que Bonet detecta en *La Papallona*. Cal dir, tanmateix, que les exigències formals de l'escrit el mouen a dilucidar certs aspectes que ens semblen de gran interès. Un bon exemple n'és el corollari amb què clou l'escrit del 1977, una secció on trobem, entre altres coses, una lectura peculiar i interessantíssima sobre el poema de Baudelaire «À une passante» establerta a partir de la comparació amb *La Papallona*.

«*La Papallona*, de Narcís Oller: els murmuris, les llums i les ombres de Barcelona» és el títol, no gens gratuït, del pròleg de Bonet. S'hi proposa «estudiar Barcelona com a imatge plàstica que brolla en forma de poderós desplegament ambiental» (OLLER 2010: 9). En unes altres paraules: veure com tots aquests efectes òptics, sensorials, que tenen el seu propi bategar a la metròpoli afecten la vida de l'individu que s'ha vist immersit de sobte en un conjunt de canvis. Ben mirat, trobem aplicables les tesis naturalistes de Zola i de Taine a *La Papallona*: la recerca de la influència del medi (la ciutat) sobre l'individu i, de retruc, sobre la societat. Bonet no se centra tant en les causes, en el *pourquoi* (com diria Zola), sinó més aviat en el *comment*. Ja apuntava el naturalista francès que no es tracta pas d'esclarir l'origen d'aquesta influència, sinó tan sols de recollir-ne els efectes a través de l'experimentació. En una paraula: vol observar i experimentar. I potser també podem afirmar que Oller volia i dolia, és a dir, que volia experimentar amb els seus personatges, amb les seves obres, però que la moral conservadora de l'època, moral de la qual participava, el frenà fins a romandre en un observar alligant. Potser no hi ha tantes diferències, al capdavant, entre el naturalisme de Zola i el realisme d'Oller —etiquetes sota les quals tradicionalment s'aixopluguen els dos escriptors. Sí que és cert que l'un no busca l'emotivitat en l'home i que l'altre es commou davant els fets, però també ho és que l'un i l'altre observen i, al capdavant, experimenten amb la vida de l'home i la societat que l'envolta amb una finalitat moralitzadora (no entrem ara en l'aspecte utòpic o real d'aquesta moralització). Recordem les paraules del mateix Zola: «je ne sais pas, je le répète, de travail plus noble ni d'une application plus large. Être maître du bien et du mal, régler la vie, régler la société, [...] n'est-ce-pas là être les ouvriers les plus utiles et les plus moraux du travail humain?» (ZOLA 1968: 1188). Ara bé, aquesta tasca l'encomana als «législateurs» (ZOLA 1968: 1189).

Davant la metodologia de treball emprada per Laureà Bonet, consistent a traçar el desenvolupament i la significació d'un conjunt determinat de motius presents en diferents obres coetànies, el lector es pot qüestionar l'adequació de les analogies que es van fixant al llarg de l'article. La lectura d'aquest pròleg aclareix que estem davant una comunitat de temàtiques i motius compartits per molts escriptors de finals del segle XIX. Acarat a la gran quantitat de canvis que es pro-

duïren al tombant del segle passat, l'escriptor és el primer a plantejar-se noves maneres de mirar el món, nous horitzons, noves preguntes, i també és el primer a buscar-hi una resposta.

Un dels motius principals del text és el de la dama fugissera, que adopta el rol d'«incentiu sensual» (OLLER 2010: 29), un paper que es va forjant, en la novel·la, a mesura que cau la nit i del qual el protagonista de l'obra, Lluís, es va encisant fins al punt que li sobrevé «un mareig, una embriaguesa d'imaginació» (OLLER 2010: 31) mentre segueix la dama. La persecució que l'estudiant porta a terme enmig dels llums de gas, la foscor transformadora i la multitud extasiant té el seu correlat, amb més o menys força, en la vida de molts estudiants d'aquella època. Josep Yxart mateix recull en un dels seus escrits autobiogràfics (recentment aplegats) el següent relat: «al anochecer, errábamos por en medio de la apiñada muchedumbre, que pululaba, como numerosa legión de sombras, a la luz del gas, buscando entre el número de modistas y mozuelas que en aquella hora entran y salen de sus talleres y sus casas; buscando, digo, a alguna que llamara nuestra atención para perseguirla, acosarla como dos galgos hasta averiguar su vivienda. Nuestra aventura no pasaba de aquí» (YXART 2007: 67). Aquest episodi recorda enormement el capítol on la dama fugissera de *La Papallona*, donya Mercè, atreu inconscientment Lluís allà on Toneta expira. I, curiosament, aquí la persecució sí que passa d'aquí, és més, es converteix en el detonant d'un final moralitzador. Sigui com sigui, aquestes paraules confirmen que la història narrada en la novel·la que tenim entre mans no s'allunyava gens de la realitat dels barcelonins de finals del segle XIX.

Aquest nou lliurament de la «Biblioteca Narcís Oller» actualitza l'interès dels estudis de Laureà Bonet sobre el narrador de Valls. Reconegut hispanista i estudiós de l'obra de Narcís Oller, Laureà Bonet aporta una nova i penetrant mirada a la novel·lística del nostre escriptor. Gràcies a l'anàlisi dels motius i les lèxies que apareixen a *La Papallona* i que també es troben, amb més o menys intensitat, en les grans obres de l'època (la *Nana* de Zola o *La desheredada* de Galdós, entre altres), el lector s'adona de la importància cabdal i significativa que la metròpoli adquirí per als ciutadans que hagueren d'enfrontar-se amb els grans canvis que la revolució industrial i el capitalisme suposaren. Totes aquestes imatges menen Bonet a concloure que la metròpoli no només actua com a teló de fons en les obres literàries, sinó que s'erigeix com a «gran protagonista sense discussió del segle XIX» (OLLER 2010: 9). La ciutat es va forjant un caràcter individual —en aparent contradicció amb el fet que és la multitud, variable, diferent i polisèmica per definició, la que la conforma—, un tarannà propi, un bategar únic i constant. I aquest estudi introductori de Bonet posa de manifest com de prometedor resultava aquest pols de Barcelona. Com, distàncies guardades, en resultava el París de Zola i Baudelaire i el Londres de Dickens.

Posa de manifest, també, l'estudi de Bonet, el valor i l'interès d'una aproximació crítica i exigent al material literari que conforma el nostre món.

BIBLIOGRAFIA

- BONET 1983: Laureà Bonet, *Literatura, regionalismo y lucha de clases* (Galdós, Pereda, Narcís Oller y Ramón D. Perés), Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- YXART 2007: Josep Yxart, *Escrips autobiogràfics, 1872-1889*, edició a cura de R. Cabré, Lleida: Punctum, Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents.
- ZOLA 1968: Émile Zola, *Le roman expérimental*, dins *Oeuvres complètes, X, Oeuvres critiques I*, París: Cercle du Livre Précieux.

MOYA, Sònia: *Gramàtica de l'equilibri*, Cabrera de Mar: Galerada, 2010. Premi Amadeu Oller de poesia.

NÚRIA CALAFELL SALA

Universitat Autònoma de Barcelona. Cos i textualitat

És ben sabut que la gramàtica és la ciència d'una llengua, un joc d'equacions pel qual un idioma és perforat fins als seus fonaments i exposat en la seva naturalesa més descarnada. No obstant això, no escapa a ningú que aquest mètode també pot ser, tal i com detalla el diccionari, l'art de parlar i escriure correctament una llengua. Entre la matemàtica pura i la creació pautaada, no crec que sigui casual, doncs, que Sònia Moya, professora de llengua i literatura espanyoles, hagi optat per donar al seu primer poemari un títol tan suggerent com polisèmic: perquè una gramàtica de l'equilibri no només implica activar la cadena de significacions que insisteix a dibuixar la lògica interna de totes les coses i persones —dels poemes rere la tauleta de nit a l'agenda que condensa el temps en un instant, d'un jo innominat a un tu que ocupa els espais del passat, del present i del futur—, sinó que, al mateix temps, suposa reivindicar un recorregut de lectura que no s'oblidi del caràcter conjurador que la pràctica de l'escriptura requereix. Per això, al final del «Monòleg de la “c” trencada», la veu poètica dirà: «Però si parlo de mi / ho faig sempre a mitges, / m'entrebanco amb la ‘c’ trencada / i trenco l'aroma i les lletres / de la meva ortografia, / per fer un collage de mots / que soni interessant i creïble, / i anar passant, / dia a dia, / fins que algú en desxifri l'entrallat».

Així, no estranya que el text es construeixi sobre la mateixa base triàdica que tot conte popular conté: perquè des de les conjugacions verbals i la morfologia geogràfica fins a la necessària semàntica d'un escenari que reubiqui les experiències en un pla personal, el què en definitiva *Gramàtica de l'equilibri* proposa és un cant al lent aprenentatge d'una quotidianitat que esclata de moltes maneres. I és que a ningú no sorprèn que en el duet entre un home i una dona un contratemps es menji la meitat dels compassos («Contratemps») o que, en un gest de rebel·lió que no amaga la seva ironia, el subjecte reclami una marca en femení per cridar la seva independència i la seva individualitat («Crostes», «Sabatilles») o

que, a base d'incloure'ls en la seva vivència diària, els objectes acabin formant part d'un imaginari personal («De quin cantó mor l'aigua», «Sucre»).

Malgrat que se sap el final de la pel·lícula («DVD»), cal tenir paciència i acompanyar aquesta mirada curiosa, infantil i seductora en les seves petites decepcions i en els seus importants descobriments. D'aquesta manera serà possible comprendre el dolor que s'apodera de la veu poètica quan es reconeix víctima d'un sacrifici quotidià —«Aquí m'acabo / i aquí em començo, / i guardo per tu el millor dels meus somriures, / com a ofrena deshabitada / per l'invent del segle» («Nusos»)— o els successius estudis —musicals i gramaticals, pentagramàtics i morfològics— que fan del monòleg amorós una espècie de reescriptura material on el cos no només esdevé objecte de contemplació, sinó també subjecte actiu d'una identificació que va molt més enllà de les fronteres de la pell i s'instal·la en un lloc de llenguatge quotidià. Arran d'això, en els primers paràgrafs d'«Estudi del teu cos (en tons aguts)», el subjecte confessarà: «Estudio el teu cos, / que és llicenciatura de segon cicle, / només per a experts en la matèria. // Te'm vas quedar pendent / quan jugava a la distracció / i a enamorar-me de les fogueres / que només cridaven fum. // Però s'encén l'hora de l'àpat / i esbocino la teva carn / que regalima postres i xocolata. / Malhaurada la diabetis / dels ulls que no saben plorar».

I és en aquest punt on observo la veritable originalitat d'un llibre que, tal i com varen apreciar els membres del jurat que li otorgaren el recent Amadeu Oller 2010, insisteix a emmarcar les experiències subjectives en un àmbit domèstic, però ho fa recorrent a una de les imatges més potents de la literatura actual, a saber: aquella que recol·loca el cos en un espai d'escriptura i projecta sobre ell els mateixos desitjos i frustracions que defineixen l'esdeveniment d'una individualitat en relació a si mateixa i respecte als altres. En aquest sentit, quan en «Got d'aigua» es descriu la unió amorosa a través del gest senzill de compartir el got d'aigua de la tauleta de nit o quan en «Mapa a gran escala» es recupera «l'encert de les coordenades» que fan del cos estimat un refugi, s'està posant de manifest el lloc de privilegi que aquest té en la comunicació amorosa i, per què no, diària, del subjecte poètic amb aquest altre de rostres infinits. Ja ho deia Julia Kristeva: si en alguna cosa es caracteritza l'individu modern és en què, sense ser rei de cap regne, ell és sobirà pel seu amor i pel discurs que el constitueix.

Tot i que el més fàcil seria pensar que es tracta d'un altre llibre de la denominada «poesia de l'experiència» o de la «poesia de la quotidianitat», penso que la mirada i, en especial, els resultats aconseguits en fan un poemari de lectura obligada per a tots aquells que, com el «Tu» d'«Estudi del meu cos des del teu cos», no han nascut ni del fang ni de la costella, sinó de la brasa més urgent.

VENY, Joan i Àngels MASSIP: '*Scripta' eivissenca*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2009; «Biblioteca de dialectologia i sociolingüística», núm. 14.

FRANCESC BERNAT I BALTRONS

Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana

Entre les múltiples iniciatives que el doctor Joan Veny ha endegat a partir de la seva (ex)càtedra de dialectologia de la Universitat de Barcelona, i que tan bons fruits ens ha llegat, n'hi ha una que s'ha fet esperar perquè demanava més temps i col·laboració per veure la llum: ens referim al projecte d'editar una antologia de textos de cada un dels grans dialectes catalans. Finalment, aquesta iniciativa es va poder materialitzar el 1996 en un projecte de recerca, dirigit pels doctors Veny i Massip i finançat pel Ministerio de Ciencia y Tecnología, que s'ha anat renovant fins a l'actual *Diatopia i canvi lingüístic. Scripta i variació dialectal* (vegeu-ne el web a www.ub.edu/scripta).

Com era d'esperar, l'objectiu inicial d'aplegar textos de diversos gèneres representatius (literaris i no literaris) de tots els dialectes catalans contemporanis ha evolucionat i s'ha enriquit al llarg dels anys. Així, els autors no només pretenen ara editar els múltiples textos reunits sobre cada varietat de la llengua sinó també introduir-los en un corpus automatitzat a l'abast de qualsevol investigador i n'han eixamplat l'arc cronològic fins abastar l'Edat Mitjana. A més, també han volgut integrar l'estudi de la variació diatòpica en els textos (l'objectiu principal) amb l'anàlisi de la variació diatràtica per tal d'intentar trobar pautes que expliquin la relació històrica entre la llengua oral i l'escrita en el cas concret del català; en altres mots, una aproximació a les característiques de la llengua catalana usada històricament en els escrits produïts en cada una de les seves principals àrees dialectals. És a dir, i parlant tècnicament, l'estudi d'allò que alguns insignes filòlegs han anomenat la *scripta*. La novetat del projecte, respecte a altres antologies anteriors semblants, com la de Russell-Gebbet (*Mediaeval catalan linguistic texts*, 1965) i la de Martí i Moran (*Documents d'història de la llengua catalana: dels origens a Fabra*, 1986), rau en el major volum dels textos seleccionats (i, a més, predominantment il·literaris) i el fet que s'acompanyin de comentaris lingüístics i una conclusió que intenta avaluar el pes de la llengua col·loquial dins el text. El llibre sobre textos —o *scripta*— eivissencs que ressenyem és, doncs, la publicació dels primers fruits del projecte esmentat dels doctors Veny i Massip després de més d'una dècada d'haver-se iniciat, el qual, segons els autors, continuarà propeperament amb la publicació d'antologies de textos dels altres dos dialectes balearics i, més endavant, amb les *scripta* de la resta de varietats del català, començant pel rossellonès.

L'obra s'estructura principalment en una introducció, on s'expliquen les característiques i l'objectiu del projecte i es fa un primer balanç dels resultats obtinguts en la *scripta* de l'eivissenc, la transcripció i comentari dels 101 textos aplegats (el gruix de l'obra) i, finalment, un glossari que situa i data alfabèticament totes

les formes i locucions que apareixen en aquesta recopilació geotextual. Com ja hem dit, els autors han tingut en compte que els textos fossin majoritàriament d'índole no literària, atès que són els que, en principi, poden reproduir amb més facilitat la parla espontània. Amb tot, la tasca no ha estat fàcil; en primer lloc, per la precarietat de textos en català a l'illa durant algunes èpoques (per exemple, no trobem al llibre cap text produït entre 1755 i 1888) i, en segon lloc, perquè la *scripta* eivissenca palesa una escassa variació de gèneres. Fins i tot, també caldria afegir-hi la dificultat de seleccionar textos il·lustratius d'èpoques com el segle xx. En aquest darrer aspecte, els autors s'han decantat finalment pels de tipus més marcadament dialectal, fins i tot amb textos fronterers amb l'oralitat com ara cançons, poesia popular o discursos. Cada text de l'antologia, a banda d'un codi identificatiu, s'acompanya, com ja hem avançat, d'uns comentaris on es presenta l'autor (si és conegut) i l'origen del text, se'n fa un comentari lingüístic (dividit en grafies, fonètica, morfosintaxi i lèxic) i una conclusió on s'avalua el grau de variació diatòpica que presenta.

Tot i que és una llàstima que no s'aprofitin prou les dades del glossari per estudiar l'aparició als textos dels principals trets que caracteritzen l'eivissenc i que les conclusions que acompanyen cada escrit palesin una diversitat de punts de vista que potser hauria calgut harmonitzar, és evident que l'anàlisi d'aquests textos permetrà als especialistes a partir d'ara la possibilitat de començar a emprendre multitud d'estudis detallats que ens auguren un notable avenç en el coneixement de la llengua catalana escrita a les Pitiüses des del segle xiv fins als nostres dies (i esperem que aviat també la de la resta dels nostres territoris). Des del punt de vista de la variació dialectal, per exemple, els autors ja ens avancen que ara es podran estudiar amb més detall la presència variable de diatopismes eivissencs i d'arcaïsmes segons els gèneres, datar l'antiguitat d'un fonema o d'un canvi lingüístic a partir dels canvis en determinades grafies (com ara l'inici de la representació de la neutra tònica amb <a> o la confusió entre vocal àtones velars), precisar cronològicament els fenòmens de polimorfia fins que s'imposa una de les variants (com l'alternança entre *dos* i *dues* en eivissenc, que sembla no anar més enllà del xv), veure la penetració de determinats castellanismes o establir un corpus que permeti contrastar el lèxic de l'eivissenc amb el d'altres dialectes catalans, especialment els insulars. Una altra conclusió del llibre que cal subratllar és l'aportació de noves dades sobre les seculars relacions humanes entre l'illa i el País Valencià, ja que s'ha pogut detectar en els textos eivissencs la presència esporàdica de valencians en la redacció d'alguns documents, especialment en els de caire religiós. Fins i tot, i des del nostre punt de vista, també caldria fer una crida als historiadors de tota mena i als estudiosos de la tipologia textual a no deixar perdre l'oportunitat d'aprofitar per a les seves anàlisis aquesta copiosíssima deu d'informació que ens ofereixen els autors amb la *scripta* eivissenca, la qual, no ho oblidem, és solament el primer pas d'un prometedor projecte de molt més abast. En definitiva, i com tots els bons llibres, una antologia que obre més portes que no en tanca.

LLECHA LLOP, Lluna i Lúdia ANOLL (eds.): *Miscel·lània in memoriam Alfons Serra-Baldó (1909-1993) en el centenari del seu naixement*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011; «Textos i Estudis de Cultura Catalana», núm. 169

XAVIER LUNA

Universitat de Girona, Departament de Filologia Catalana
xavier.luna@uab.cat

Alfons Serra-Baldó (estudiós de la literatura, acadèmic, bibliotecari, poeta) se'l recorda aquí sobretot per tres obres de caràcter ben diferent: el *Resum de poètica catalana* (1932), redactat amb Rosend Llates, manual imprescindible de més d'una generació —«em va despertar l'interès per la mètrica» diu Salvador Oliva (p. 43) i afegeix poc més avall que «va ser el primer llibre amb un nivell notablement superior a tots els que havíem tingut abans»—, *Els trobadors* (1934) —antologia amb versió catalana de la qual la Barcino va fer una reedició el 1998 (en tenir una ressenya de Jordi Cerdà al volum 11 de *L&L*, ps. 545-548)—, i *10 llibres catalans* (1938), un comentari de les grans obres literàries catalanes adreçat als joves que va publicar la Generalitat republicana en plena Guerra i que desaparegué el 1939, llevat d'alguns pocs exemplars (Publicacions de l'Abadia de Montserrat en van fer la reedició el 1989). Serra-Baldó potser ha passat més desapercebut com a poeta, tot i que Gabriel Ferrater l'esmenta a «In memoriam».

Aquesta miscel·lània conté tres parts ben diferenciades: l'homenatge que es va fer a Serra-Baldó el 1988 a Tolosa de Llenguadoc, on va viure exiliat; el recull dels textos dels actes d'homenatge arran del centenari del naixement que es van fer el 2009 a la Universitat Pompeu Fabra i a l'Ateneu Barcelonès i el 2010 a la Universitat de Lleida; i un aplec d'articles *in memoriam*. S'ha respectat l'ordre cronològic dels treballs, cosa que té la seva lògica. Però en aquest cas no és el més encertat, per la raó que el llibre salta d'un tema a l'altre i reprèn temàtiques ja tractades en ser una recopilació de diversos homenatges, fets en llocs i temps diferents. No és un inconvenient greu, però fa que el volum quedi desarticulat.

En relació amb la biografia i l'obra de Serra-Baldó hom llegeix amb interès tant la breu referència de Narcís Garolera, com especialment l'escrit d'August Rafanell (ps. 53-59), que ressalta l'occitanista de *Els trobadors*, on resol amb «precisió i elegància les correspondències occitano-catalanes» (p. 54) i que ocupà un espai especial dins la connexió entre occitans i catalans a més de manifestar-se com un bon poeta. Biografia i època són tractats per Jordi Cerdà Subirachs (ps. 67-76), amb remarques novament sobre la qualitat de les versions al català modern de *Els trobadors*; a més de situar la poesia trobadoresca dins la literatura europea. Carles Duarte (ps. 77-83) dibuixa el moment cultural de la joventut de Serra-Baldó i de l'editorial Barcino, que acollí el *Resum de poètica catalana*, i Josep Bargalló (ps. 85-90) situa l'homenatjat en el context de la llengua catalana a l'estranger.

«Funció de la mètrica en el poema» de Salvador Oliva (ps. 43-51) emmarca el *Resum* en el context d'obres semblants en francès, italià o espanyol, comenta la

lingüística aplicada al vers de la segona meitat del xx i apunta cap als estudis de mètrica d'avui, que han de centrar-se en la imbricació de la forma i el significat per entendre la mètrica com una part inseparable del sentit global del poema. Del mateix Oliva, llegim una interessant reflexió, «Forma i dicció» (ps. 97-105), en què aborda la temàtica de la interpretació del text teatral, que ha d'aconseguir credibilitat. L'objectiu de la credibilitat passa per l'adequació prosòdica i emocional; i ha d'intentar avui —contràriament als estils d'altres èpoques— que l'actor s'esborri i deixi aparèixer plenament el personatge. Tot seguit exposa com l'anàlisi de les formes lingüístiques, des dels sons aïllats fins a les unitats entonatives, és imprescindible per aconseguir una bona dicció; i acaba amb una crítica contundent a l'oblit de la lectura correcta i de la paraula ben dita a l'escola, negligència que aboca al deteriorament de la llengua parlada i a la pèrdua de la sensibilitat per la llengua.

Jordi Parramon (ps. 183-190) fa un esbós ben interessant del que hauria de ser una mètrica general dins d'una poètica científica, és a dir universal, però desorienta que hi plantegi com un dels aspectes centrals la qüestió de la notació, quan és clar que la notació és només un problema de presentació.

Joan-Ramon Veny-Mesquida tracta del *Resum* en el context ampli de les obres de preceptiva des de l'època medieval fins a l'inici del segle xx i es pregunta fins a quin punt servien al poeta de l'època (per exemple J. Ruyra) tant els tractats de composició mètrica com les gramàtiques, per arribar a la conclusió que el *Resum* «constitueix el primer intent rigorós, "científic" i modern de fixació de la versificació catalana» (p. 122). L'article, amb excel·lent documentació, s'ocupa també d'un dels problemes fonètics i mètrics centrals de la composició poètica en català, la sinèresi, i indica les solucions adoptades per lingüistes i poetes posteriors als anys 30. Finalment remet al parer de Ruyra quan assenyalava que la sinalefa pot ser potestativa o obligatòria en funció del «bon gust»; i ens recorda que una cosa és la norma lingüística, que ha de ser clara, i una altra cosa les llicències mètriques dels poetes, que han de procurar per la credibilitat de les seves obres.

L'article d'Alain Verjat, «Poétique de la littérature» (ps. 191-202), és un dels de més gruix: la crítica a l'obsessió del segle xx de trobar la ciència del literari («Ces constats d'échec, qui honorent ceux qui les reconnaissent volontiers, s'expliquent quand on réalise que toutes ces recherches n'ont guère dépassé la Poétique d'Aristote», p. 193) enfront de la pràctica cultural de l'exegesi que remet al lector que viu en una societat, en un temps, en una cultura. El lector és sotmès a l'empremta d'una cultura i d'un època donades, elements imprescindibles per explicar la significació d'una obra literària, i per això la poètica no pot obstinar-se a fer només l'anàlisi immanent de les formes. Assenyalava la pertinència d'entendre l'obra literària com a obra única (Riffaterre) i amb un estil determinat, que emana de la mateixa obra. Després afronta el tema del temps literari, essencial en la narració i en la poesia, que domina el temps cronològic («Le temps littéraire tue le temps. [...] l'oeuvre littéraire, en tant que produit de l'imaginaire, se pose comme la proclamation de l'immortalité.» p. 201). I finalment, Verjat toca un altre nervi constituït de l'obra literària: la càrrega semàntica dels mots va més enllà de la

que els atribueixen els diccionaris, i així la literatura és capaç no només de dir de manera diferent les coses conegudes sinó de dir coses noves en unes noves formes. El text literari en ell mateix és la punta d'un iceberg, el suport d'un sentit que el transcendeix. Verjat ens fa veure, doncs, l'absurditat de reduir la literatura a les parets de l'edifici, i vincula l'observació de la mètrica amb la construcció del significat literari. En aquesta interessant sèrie de treballs que giren entorn de la mètrica no hi falta la visió d'un poeta que posa sobre el paper una reflexió pràctica del rapsode amb una certa experiència, Lluís Alpera (ps. 93-96).

En relació amb temes medievals, Vicenç Beltran (ps. 29-42) analitza els trobadors com a vehicles d'una ideologia relacionada amb el poder i els conflictes polítics del seu temps. Isabel de Riquer (ps. 203-215) recull els poemes trobadorescos relacionats amb els fets polítics del rei Jaume I, com els relacionats amb les conquestes de València, lloada des de terres i llocs diversos (Pero da Ponte, Guiraut Riquier, Cerverí de Girona) o lamentada des del bàndol musulmà (Ibn al Abbar), com també els *planhs* arran de la seva mort (Matieu de Caersi, Cerverí de Girona).

Sergi Gascón (ps. 217-233) espigola les descripcions de Jesucrist en els textos d'Eiximenis i les contrasta amb les d'altres textos medievals, en llatí, en català o castellà, i apunta l'interès de contrastar aquestes descripcions amb les imatges dels manuscrits miniats eiximenians. Jaume Riera i Sans (ps. 235-242) publica i comenta unes còpies didàctiques rimades destinades al foment de la pietat i la devoció que un anònim, possiblement monjo de Ripoll, copià al darrer foli d'un còdex antic en pergami a mitjan segle xv.

Maria Àngels Cerdà (ps. 243-254) ofereix un estudi de literatura comparada: ens parla de la relació entre el poeta anglès A. Ch. Swinburne i Jeroni Zanné, amb una incursió en les temàtiques i els tòpics d'ambdós poetes simbolistes, i remarca la projecció universal de les seves creacions del tombant de segle.

Jordi Llobet Domènech (ps. 153-161) parla de les tries de llibres de la primera etapa de la xarxa de biblioteques de la Mancomunitat, amb les diferències entre Eugeni d'Ors, que mira cap al canon clàssic, i Jordi Rubió, que, sense descurar aquell canon, obre les biblioteques públiques als autors coetanis i s'implica en la modernització dels fons en aquella primera experiència de conformar una xarxa popular i nacional de biblioteques amb l'objectiu de «difondre la cultura, educar els ciutadans, formar quadres i refermar la identitat nacional» (p. 159). Aquesta fonamental història de la modernització del país va acompanyada de la crònica de Serra-Baldó com a bibliotecari a partir de 1944 a la universitat de Tolosa, on va fer la feina d'instal·lar-hi un bon fons de llibre català, combinant aquesta ocupació amb la docència a la mateixa universitat.

Joan Martori fa una interessant anàlisi interpretativa de *10 llibres catalans*, l'obra destinada a un públic juvenil que havia de ser distribuïda el dia del llibre del 1939 i que va desaparèixer. Una lectura de deu obres clàssiques de la literatura catalana, «considerades en tot moment com a models de llengua» (p. 168), i «amarada d'un desacomplexat component ideològic» amb la pretensió de fomentar el patriotisme i els valors democràtics amb un «discurs que amb tota seguretat es fonamenta

en la seva condició de contrastat pedagog.» (p. 167). El segueix un article de Montserrat Prat Serra (p. 171-181) sobre *10 llibres catalans* i les seves circumstàncies de publicació, que inclou alguns detalls biogràfics d'un cert interès, que contrasten però amb una divagació esbiaixada i molt parcial dels avenços de la ciència i el pensament des d'aquell 1939 fins avui (dificilíssima operació si es vol fer en 4 pàgines!).

El llinatge de l'homenatjat és el pretext de José Enrique Gargallo per parlar dels refranys meteorològics de la base BADARE (*Base de datos sobre refranes del calendario y meteorológicos en la Romania*) que contenen l'element *serra*, tant els que l'usen en sentit apellatiu com els que el contenen en un topònim (per exemple *broma a la serra*, *aigua a la terra*, recollit a Miravet per Albert Manent; o *Montserrat porta barret, pluja o fred*, recollit per Maria Estruch a Sant Mateu del Bages). I un altre text de tema lingüístic són les reflexions crítiques de Philip D. Rasico (ps. 134-139) sobre els estudis de toponímia de Joan Coromines. Dins d'una temàtica ben diferent, Juan Miguel Zarandona (ps. 255-279) ens parla de l'òpera *Artús* de Sebastià Trullol i música d'Amadeu Vives i en transcriu el llibret, que s'havia perdut.

La miscel·lània es tanca amb dos breus escrits cronístics. L'un de Francesc Vallverdú sobre el Congrés de Cultura Catalana del 1964. L'altre d'Antoni M. Badia recordant les trobades amb Serra-Baldó als col·loquis de catalanística d'Estrasburg i de Tolosa de Llenguadoc (1988), on se li feu l'homenatge. Badia, motivat per la feina de bibliotecari de Serra a Tolosa, fa una reflexió optimista entorn dels avenços i les polítiques relacionades amb les biblioteques i la recerca. Diguem per acabar que hi trobem a faltar un capítol: la bibliografia completa de Serra-Baldó. Un llibre, doncs, amb escrits d'un alt interès i d'altres de prescindibles. En els homenatges és esperable que hi hagi de tot una mica.

COLL CASADÓ, Josep M. i Ramon AMIGÓ ANGLÈS: *Onomàstica del terme municipal de Pratsdip*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, núm. 18.

MOISÉS SELFA SASTRE

Universitat de Lleida, Facultat de Ciències de l'Educació

mselfa@didesp.udl.cat

La tasca feta en matèria d'onomàstica per Ramon Amigó i Anglès, membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans, és ben coneguda per tots aquells que es dediquen a l'estudi dels noms de lloc i de persona d'un terme municipal qualsevol. Nombroses publicacions sobre onomàstiques del Baix Camp, preferentment, i d'altres indrets de Catalunya, com el recull de Vilallonga de Ter (1979) al Ripollès i el de Constantí (2008) al Tarragonès, formen una excel·lent bibliografia onomàstica d'imprescindible consulta i lectura per a qualsevol estudiós d'aquesta ciència. Aquest és un mèrit que cal reconèixer i valorar en la figura de Ramon Amigó. Però

hi ha una segona virtut que no podem passar per alt: Amigó ha tingut cura de formar un grup de deixebles que són el present i el futur de l'onomàstica catalana. Entre aquests, el coautor del treball que ressenyem, Josep M. Coll Casadó, amb el qual ha recollit i estudiat científicament l'onomàstica del terme de Pratdip, un municipi del Baix Camp, de 36,27 km², que confronta amb els termes de Montroig, Vandellòs, Colldejou, Vilanova d'Escornalbou i Tivissa.

L'*Onomàstica del terme municipal de Pratdip* és un recull onomàstic amb quatre parts ben definides: la primera és una introducció on es tracten diversos aspectes relacionats amb el nom de Pratdip i les característiques geogràfiques, històriques, humanes i lingüístiques que han conformat i conformen la realitat pretèrita i actual d'aquest municipi. Són interessants les consideracions que Coll i Amigó fa sobre l'origen del nom Pratdip, sempre a partir dels treballs de Joan Coromines, que sembla format per un element preromà IB- (TIB-) amb el significat de 'lloc d'aigües'. També cal destacar la descripció general de com són les partides de terra, més de cent noranta entre antigues i actuals, de la distribució del territori amb dades agafades, per exemple, de l'Amillament de 1945, de la vila i de l'evolució de la població d'aquesta, de les famílies i llinatges i dels cognoms, *Escoda* amb 108 anotacions, i prenom, *Josep* amb 120 portants, predominats a partir de dades com el Padró de 1930. Aquesta introducció finalitza amb els agraïments a les persones que han ajudat en el recull de noms: gairebé una vintena entre informants orals, arxivers i altres persones que han col·laborat proporcionant documentació particular i de difícil accés.

Qualsevol treball d'onomàstica complet ha de comptar amb una bona base documental sempre que es disposi d'aquesta. En la segona part del treball ressenyat se'ns presenten aquestes fonts documentals de nou arxius diferents, com citem tot seguit: l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), l'Arxiu Casa Ducal de Medinaceli de Catalunya (ACDM) situat a Poblet, l'Arxiu Comarcal del Priorat (ACPR) amb seu a Falset, l'Arxiu Històric Comarcal de Valls (AHCV), l'Arxiu Històric de la Diputació Provincial de Tarragona (AHDP), l'Arxiu Històric de Tarragona (AHT), l'Arxiu Municipal de Pratdip (AMP), l'Arxiu Parroquial de Pratdip (APP) i, finalment, un conjunt de documents extrets de l'Arxiu particular de l'autor (APA). En total més d'un centenar de documents consultats en aquests nou arxius que donen una idea de l'acurada i exhaustiva tasca de revisió documental feta per Coll i Amigó. De tots aquests papers, on trobarem des de Manuals Notarials dels segles XVI i XVII i diversos llibres sacramentals també d'aquests dos segles i del XIX, voldria destacar dues fonts documentals: en primer lloc, els capbreus consultats, que són deu, i que abasten les dates extremes de 1553-1782. Els capbreus, com sabem, són una excel·lent font de coneixement de les partides pretèrites i que també han perdurat fins a l'actualitat i dels límits d'aquestes. Per exemple, el nom de *les Sorts*, nom que també és recollit a les enquestes orals, és documentat ja tres vegades en un capbreu de 1553. O el de *les Fonts*, documentat també en aquest capbreu del segle XVI i que també ha perdurat fins a l'actualitat. D'atra banda, *Guardieta* (capbreu de 1756) i *Madruguera* (cap-

breu de 1553) són dos noms documentats en l'època i que no han tingut continuïtat oral. D'aquí la importància de la consulta de les fonts documentals, com més millor, per a conèixer la toponímia pretèrita d'un lloc.

En segon lloc, cal parlar dels cadastres que són, en bona manera, una continuació dels capbreus. En total, se n'han llegit set. El més antic és de 1735 i el més modern és de 1954.

Després de les fonts documentals, trobem tres mapes: el primer de les partides de terra actual, el segon de la situació aproximada dels noms caiguts en desús i el tercer dels carrers de la vila actual. Cal destacar el dedicat a la situació dels noms caiguts en desús per l'esforç de situar geogràficament uns noms que ja ningú no recorda en l'actualitat.

La part més extensa i principal d'aquest treball és la «Llista de noms» (p. 53-344). Els materials es presenten en un ordre alfabètic seguint una mateixa estructura: quan el nom és viu, el comentari a aquest va en primer lloc i els extractes documentals van en segona posició. L'ordre, però, s'inverteix, o no hi ha comentari, quan es tracta de noms caiguts en desús. També cal destacar les entrades per apèl·latius que apareixen en lletra minúscula. Per exemple, si hom consulta l'entrada *mas* (p. 209), veurà quins són els noms dels masos recollits per Coll i Amigó. O si es consulta l'entrada *plana* (p. 265), apareixeran tots els noms de les planes antigues i actuals de Pratedip.

El treball finalitza amb els apèndixs de noms dedicats als noms de les partides de terra, a la relació dels cognoms, als renoms, als llocs d'anomenada, a les peces, trossos i heretats i, finalment, a les poblacions veïnes. En total sis grups que són un perfecte i exhaustiu resum d'un vast i ampli recull onomàstic. Els noms caiguts en desús van precedits d'un asterisc.

L'*Onomàstica del terme municipal de Pratedip* és un recull onomàstic del Baix Camp que ve a completar la tasca de recollida onomàstica d'aquesta comarca de Tarragona iniciada per Ramon Amigó i Albert Manent als anys 50. Es tracta d'un treball complet, exhaustiu i, sobretot, ben documentat. Només ens queda felicitar els seus autors pel recull presentat i l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans per l'acurada edició d'aquest treball que ha de servir de model i base per a altres reculls de la zona i, per extensió, del domini lingüístic del català.

COLÓN DOMÈNECH, Germà i Lluís GIMENO BETÍ (eds.): *La llengua catalana en temps de Jaume I*, Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2010.

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI
Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans,
jmoran@iec.cat

En la Presentació, Germà Colón explica l'origen d'aquest llibre. Amb motiu del centenari de la naixença del rei Jaume I el 1208, la Fundació Germà Colón

Domènech «va organitzar diverses jornades commemoratives, que van culminar amb l'edició del llibre *El rei Jaume I. Fets, actes i paraules* (Castelló, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008). La commemoració no es limità a aquests estudis perquè, com diu igualment Germà Colón, «un vessant a part mereix l'anàlisi pregona de la llengua d'aquesta època i és el que presentem en el llibre que el lector té a les mans». De manera que «amb l'obra que ara presentem i també amb l'anterior, tenim la impressió d'haver pagat des de Castelló el tribut que Jaume I es mereix dels valencians» (p. 9).

Volem remarcar aquest interès per tal de contrastar-lo amb la poca o nul·la atenció que des de Catalunya s'ha dedicat a aquest esdeveniment. Per exemple, a Barcelona, pretès «cap i casal», malgrat que l'estàtua del monarca figura ni més ni menys que a la façana de l'Ajuntament, per tal com amb ell s'inicia el govern municipal, no s'ha fet res per part dels organismes municipals de cultura, encara que llavors es trobava sota el mandat d'una coalició política pretesament progressista. Hem de tenir en compte, però, que aquest mot no té un sentit unidireccional. De manera que igualment pot progressar el bé que la mediocritat.

Centrant-nos en el contingut d'aquest llibre, en primer lloc tenim l'estudi d'Eduard Baile titulat «Apunts sobre la llengua d'Arnau de Vilanova: antiescolasticisme i mecanismes lèxics explicatius», on analitza detalladament el vocabulari, ben expressiu, d'aquest autor, pròxim a la parla col·loquial, que recorre sovint a l'ús de metàfores i grups sinonímics.

En el treball següent Carme Barceló, sota el títol «Àrab i català en temps de Jaume I: una revisió a través del *Llibre dels fets*» ens ofereix unes explicacions molt aciençades de les llengües d'Al-Andalus en el període de les conquestes, dels arabismes en català, del poliglotisme d'aquest monarca, on diu que «difícilment es pot admetre que Jaume I sabia parlar l'àrab o l'entenia correctament» (p. 47), dels interlocutors d'àrab i català, seguides d'un estudi precís dels arabismes del *Llibre dels fets*. A tall de conclusió diu que «hom troba dos nivells de manlleus: d'una banda un bon grapat de paraules que eren pròpies de la parla i del lèxic del monarca o, si més no, dels redactors i la gent de guerra; ja estaven assimilades» (p. 63), i de l'altra, els «préstecs aïllats», que són «arabismes efímers» (p. 74), amb un total de 74 dins un conjunt de devers 2000 mots genèrics.

A continuació hi figura un estudi de Germà Colón, de títol ben explícit «Sobre l'aragonès de les *Gestas del rey don Jayme de Aragón*», fet a partir d'una adaptació a l'aragonès del *Llibre dels fets* del final del segle XVI, i més concretament, del text confrontat d'ambdues llengües que explica el començament de l'episodi de la conquesta de València. Colón contrasta lingüísticament ambdós textos i assenjala les característiques de l'aragonès tant pel que fa a la morfosintaxi com al vocabulari, i arriba a la conclusió que «l'aragonès, en relació amb el castellà, amb el qual es fondrà finalment (o hi serà absorbit), té una evolució més retardada, davant el dinamisme del castellà» (p. 80).

Seguidament hi trobem el treball d'Immaculada Fàbregas i Alegret titulat «La consciència lingüística catalana en el segle XIII a través de Jofre de Foixà: noves

perspectives d'anàlisi», on a partir de la constatació de la lucidesa de Jofre de Foixà que «inaugura un cicle marcat per la presa de consciència de la llengua catalana respecte al provençal» (p. 81), analitza les condicions generals lingüístiques i particulars d'aquest autor que expliquen aquesta actitud.

Antoni Ferrando i Francés en un estudi extens titulat «De Xarq Al-Andalus a Regne de València: la situació lingüística i sociolingüística de les terres valencianes al segle XIII», després de descriure'n els objectius i consideracions preliminars, on fa un repàs de la història del període àrab, sobretot a partir de la batalla de Las Navas de Tolosa (1212), estableix tres etapes per al seu estudi. En la primera tracta «la situació lingüística i sociolingüística en l'etapa prejaumina (1212-1238)», on contrasta i analitza l'existència de dos registres bàsics: l'àrab vulgar i el culte, alhora que referma l'extinció en aquest període del romanç andalusí, malgrat l'opinió d'alguns lingüistes com Coromines, que el confonen amb l'aragonès de l'època. La segona part és dedicada a «la situació lingüística i sociolingüística en l'etapa jaumina (1238-1276)»; es tracta d'un estudi molt complet de la complexitat lingüística d'aquest període, on conviuen l'àrab preexistent i la llengua dels repobladors, bàsicament catalans i aragonesos, però també occitans i d'altra procedència, que mantenen el llatí encara com a llengua preferent escrita. La conclusió d'aquest procés és que «cap a mitjan segle XIII, el català s'havia emancipat, en gran mesura del llatí i de l'occità, que encara mantenien, però, llur prestigi» (p. 128). La tercera part és dedicada a «la situació lingüística i sociolingüística en l'etapa postjaumina (1272-1305)», on constata que «el canvi més decisiu que s'observa al regne de València a començament del segle XIV va ser la seva consolidació com a territori ètnicament català» (p. 129), i es descriu les relacions amb les altres llengües emprades, com el llatí i l'aragonès, en els seus diversos registres i àmbits d'ús.

El treball següent, d'Elena Grimina, titulat «L'aportació de Jofre de Foixà (segle XIII) a la filologia romànica» reprèn la figura d'aquesta autor i, més concretament, la seva obra més famosa *Regles de trobar*, de la qual es fa una descripció bibliogràfica acurada i també del seu contingut lingüísticoliterari, assenyalant la distinció que fa entre les diverses llengües romàniques i les seves característiques lingüístiques.

I finalment, Xavier Rofes Moliner, sota el títol ben explicatiu «Panorama de les construccions concessives en temps de Jaume I» estudia amb molta precisió a partir sobretot del *Llibre dels fets*, els trets característics d'aquestes construccions en els seus orígens en català, constatant l'ús de locucions com *ja sia que*, *a pesar de*, *ab tot (açò)*, *per bé que* o *si que*, i llurs característiques evolutives.

Es tracta, doncs, en conjunt d'una obra valuosa pel seu contingut, i publicada molt acuradament, que honora els seus promotors i editors. Voldríem afegir que la separació dels treballs dedicats a Jofre de Foixà, que semblaria que hi haurien de figurar contigus, suposem que és deguda al fet que tots els treballs d'aquest llibre apareixen ordenats alfabèticament pel cognom dels autors.

COURCELLES, Dominique de: *La paraula de l'àngel. Una aproximació plural als goigs*, Barcelona: Fragmenta, 2008.

AUGUST BOVER I FONT

Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana
 bover@ub.edu

Editorial Fragmenta ha tingut l'encert de posar a l'abast dels lectors catalans, en una excel·lent i bella edició, la major part dels treballs de recerca gogística de Dominique de Courcelles, cosa que permet tenir-ne ara, per primer cop, una visió global. El volum aplega en 428 pàgines la versió catalana de les seves monografies *Les histoires des saints, la prière et la mort en Catalogne* (1990) i *La parole de l'ange, l'écriture et le corps* (1991), més dos capítols de *L'écriture dans la pensée de la mort en Catalogne: Les joies /goigs/ des saints, de la Vierge et du Christ de la fin du moyen âge au XVIIIe siècle* (1992). L'autora, directora de recerca al Centre National de la Recherche Scientifique i directora de programa del Collège International de Philosophie de París, membre corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de l'Institut d'Estudis Catalans, ha traduït al francès Ramon Llull i Ausiàs March, i ha publicat diversos llibres sobre literatura catalana medieval i moderna, i sobre literatura religiosa i història de les idees en el món hispànic. La seva recerca s'inicià sota la influència de la lectura de Josep Sebastià Pons —ell mateix autor dels *Goigs en alabansa de sant Maurici*, d'Illa— i de la tradició familiar materna, arrelada al Solsonès, que li van fer veure com aquest gènere, el més característic del cançoner català, originat en l'encreuament del tema marià dels *septem gaudia* amb les cançons de dansa trobadoresques, no solament comptava amb un riquíssim fons de testimonis històrics i s'havia difós també a Sardenya, sinó que és, a més, un gènere viu arreu del territori. Un gènere que, com diu Ignasi Moreta en el pròleg, no ens serveix «per saber qui és Déu, però sí per saber com els homes s'hi han relacionat, perquè des de la fi de l'Edat Mitjana han estat una manera concreta d'adreçar-se a la divinitat» a casa nostra. Però, històricament, els goigs han estat molt més tractats des de la devoció que no pas des del vessant científic. Per això, de Courcelles, conscient de la importància d'aquests cants per a la història del llenguatge religiós, la literatura i l'antropologia, ha aplicat al seu estudi les eines de l'antropologia de la religió, de la teoria de la literatura i, fins i tot, de la psicoanàlisi. I ha combinat el treball als arxius i biblioteques de Barcelona, Girona, Lleida, Montpeller, Montserrat, Palma, Perpinyà, la Seu d'Urgell, Tarragona i Vic, amb el treball de camp, assistint al cant dels goigs en els llocs i circumstàncies en què se solen cantar.

De Courcelles, que divideix el seu llibre en 10 capítols més un epíleg, parteix de «la paraula de l'àngel», és a dir, de l'anunciació de l'arcàngel Gabriel a Maria, per mostrar com a través dels goigs catalans el missatge angèlic de salvació s'ha fet escriptura. El segon capítol tracta de la denominació, del pas dels himnes marians en llengua llatina als textos en llengua catalana dedicats a la Mare de Déu i als

sants. En el següent capítol s'ocupa de les històries dels sants, de la difusió dels reculls hagiogràfics com la *Legenda aurea*, el *Flos sanctorum* i altres, i de les seves possibilitats de dramatització. A continuació analitza la recitació i el secret de l'enunciació en la pregària dels goigs i ho exemplifica en el següent capítol prenent com a exemple els goigs de sant Vicenç. El sisè capítol posa en relació l'escriptura dels goigs amb els cossos dels fidels, que els canten (i els ballaven), i els cossos dels sants, i analitza la paròdia i l'ús polític. Després és el torn de l'escriptura i la impressió. Un nou i extens capítol s'ocupa de la relació entre escriptura i paraula. El novè capítol tracta de la posició dels goigs en la litúrgia de l'Església. El desè, del preu de la pregària dels goigs i l'economia parroquial. I l'estudi es clou amb un epíleg recapitulatori.

Finalment, la utilitat del llibre es veu reforçada amb les referències de les fonts i la bibliografia, la reproducció d'una selecció de 44 goigs antics amb la corresponent taula i el llistat alfabètic dels impressors agrupats per localitats i amb la indicació dels anys o període d'activitat.

Sense cap mena de dubte, aquest llibre de Dominique de Courcelles constitueix una de les aportacions més importants que mai s'han fet al tema dels goigs des del vessant científic.

FERRER, Josep i Joan PUJADES (eds.): *Epistolari Joan Coromines & Josep Gulsoy*, Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2010.

JOAN ANTON RABELLA

Oficina d'Onomàstica, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona
jrabella@iec.cat

«No es refiï enterament de mi: tota teoria en aqueixa mena de coses té un element de caràcter "tentative"; el goig més gran que vostè m'ha dat amb aquest treball i amb d'altres és veure que en els treballs de filologia catalana que emprèn vostè acabarà per arribar a certituds més grans i completes que les que jo havia assolit.» (carta 182, de Joan Coromines, 1 de gener de 1975, p. 446). Si, com diu la màxima clàssica, un bon mestre és aquell qui fa possible que els seus deixebles el superin, Joan Coromines ha estat un gran mestre. Amb aquestes paraules Coromines predeia amb nitidesa que Joseph Gulsoy aniria més enllà del que ell havia arribat, i reflectia emotivament com això l'omplia de goig.

Joseph Gulsoy és una figura cabdal per a la gramàtica històrica catalana, un gran científic que exemplifica el rigor investigador, la capacitat d'anàlisi i la sistematicitat en l'exposició, una persona que, potser precisament per la seva generositat i humilitat, no ha tingut el reconeixement que sense cap mena de dubte mereix. No parlem d'una figura secundària, sinó de la persona que en molts aspectes ha fet les aportacions més decisives i, alhora, més brillants en aquesta disciplina,

com ho demostren els seus magnífics treballs agrupats al volum *Estudis de gramàtica històrica* (1993).

La publicació d'aquest epistolari contribueix a conèixer i divulgar la gran tasca realitzada per Joseph Gulsoy, i la part que realment li pertoca de l'obra compartida amb Coromines, un epistolari que, en realitat, segurament seria més pertinent que s'hagués denominat «Epistolari Joseph Gulsoy & Joan Coromines», i no a l'inrevés, perquè de les dues-centes setanta-quatre cartes només quaranta-quatre són de Coromines (la primera carta de Coromines és la núm. 47, 1960, p. 110) i perquè, malgrat que ens dóna molta informació de Coromines, sobretot hi veiem la formació, la feina i la vida de Joseph Gulsoy. I no solament les seves cartes són clarament majoritàries (més d'un vuitanta per cent de l'epistolari), sinó que aquesta publicació s'enriqueix, a més, amb les notes de J. Gulsoy (veg. p. 17) i amb una desena de textos seus, difícils de trobar, que s'hi publiquen com a annex.

Però la part primordial de la publicació són aquestes dues-centes setanta-quatre cartes conservades entre Joan Coromines i Joseph Gulsoy, que van des del 23 de febrer de 1955 fins al 10 de desembre de 1996, data de l'última carta (núm. 274), en què Gulsoy es referia precisament a la bona salut de Coromines, «En la seva última carta em deia que segons el report del metge de Calella, vostè gaudia de perfecta salut.» (p. 647), que, malgrat aquest diagnòstic, va morir el 2 de gener següent.

Les cartes inclouen notes dels editors, Josep Ferrer i Joan Pujades, que generalment són de caràcter descriptiu, gairebé enciclopèdic, i que ajuden a completar la informació sobre les persones i els esdeveniments que hi figuren. Encara que la informació que hi trobem és prou exacta, hi ha, tanmateix, alguna imprecisió que pot resultar significativa, com en el cas de la nota 4 de la p. 36 (carta 7, 1957), en què llegim: «Josep Maria de Casacuberta [...] Treballà a l'Oficina de Toponímia i Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans», però que, de manera més precisa, hauria de dir que J. M. de Casacuberta en va ser el primer director, un fet important ja que cal recordar que Casacuberta va ser el mestre de Joan Coromines en el camp de la toponímia. Així mateix, també cal remarcar que Joseph Gulsoy ha contribuït a completar les dades d'algunes d'aquestes notes, fins i tot més enllà d'aspectes personals i científics, com podem comprovar a la nota 4 de la p. 287 (carta 115, 1967), sobre J. B. Alart.

El llibre s'inicia amb un pròleg de Joan Ferrer, que, de fet, es tracta d'un excel·lent estudi de l'epistolari: Joan Ferrer hi analitza, de manera lúcida, el contingut, però sobretot la relació, l'obra i la vida de tots dos, una realitat de la qual ell va ser testimoni directe durant els darrers anys de vida, i de treball, de Coromines a Pineda, uns anys que van permetre tancar l'*Onomasticon Cataloniae*.

Joan Ferrer ressegueix, amb agilitat i afecte, el contingut del llibre, «un llibre virtuós perquè conté una alta dosi d'ensenyament filològic i també —i, potser, sobretot— de vida» (p. 5), en aquest teòric pròleg, que, en realitat, esdevé la millor ressenya d'aquest epistolari, del qual ens dóna les claus: des de com llegir-lo («la millor tessitura per emprendre la lectura d'aquesta rica col·lecció de cartes és

entendre-la com una llarga narració de la formació d'un deixeble, Joseph Gulsoy, en l'art i l'ofici de la filologia per esdevenir un lingüista de primer ordre.» (p. 5)), fins al valor de Josep Gulsoy com a lingüista («Els treballs de Joseph Gulsoy penso que són insuperables. El rigor filològic i lingüístic és la característica principal del treball de Gulsoy. (...) Els articles signats per Joseph Gulsoy són unes peces mestres de saviesa filològica i lingüística.» (p. 13); «En realitat Joseph Gulsoy ha escrit treballs que penso que són insuperables com ara el conjunt d'articles etimològics del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, de l'*Onomasticon Cataloniae* o els treballs aplegats en el seu imprescindible volum *Estudis de gramàtica històrica* (1993), que és al meu parer, el llibre que conté els estudis més sòlids de gramàtica històrica de tots els temps.» (p. 14)), i també com a persona («Gulsoy, home d'una modèstia proverbial, és alhora un savi com n'hi ha i n'hi ha hagut pocs.» (p. 6)).

I precisament a l'hora de parlar dels aspectes personals, Ferrer mostra una cura i una discreció especials, tant quan tracta sobre la relació entre Coromines i Gulsoy («hi ha fragments d'aquesta llarga història de formació, de mestratge i de saviesa filologia que esdevenen extraordinàriament emotius.» (p. 8); «Hi ha també en aquest conjunt de cartes de caràcter filològic de tema fonamentalment científic tot un seguit d'aspectes íntims que van aflorant amb delicadesa i discreció.» (p. 9)), com quan s'ha de referir a aspectes més sensibles, com la personalitat de Coromines, una persona «carismàtica» i «exigent» («Les cartes van mostrant com es forma un filòleg al costat d'un mestre carismàtic com era Coromines.» (p. 6); «Aprendre amb un mestre rigorós i exigent com ho era el gran Coromines no era fàcil.» (p. 8); «En les lletres que Joan Coromines envià a Joseph Gulsoy es veu el tarannà complex del “great Coromines”.» (p. 11)).

L'epistolari és un recorregut per la vida dels dos protagonistes, però, com indicàvem anteriorment, sobretot de Joseph Gulsoy. Un viatge que s'endinsa tant en l'aspecte científic com en el personal. Així, al començament les cartes reflecteixen, d'una banda, el procés de formació de Gulsoy com a investigador («El rigor amb què procedí Gulsoy en la seva formació com a investigador és modèlic.» (p. 8)) i, de l'altra, el caràcter internacional de la seva vida (d'origen armeni, casat amb una dona alemanya, resident al Canadà, amb viatges continus a Chicago, i després a Catalunya, València i Alemanya). Un començament marcat pel neguit per aconseguir la ciutadania canadenca (carta 34, 1959, p. 89) —cosa difícil amb els viatges a Chicago («the Canadian Citizenship council is not willing to approve my citizenship before the end of the next year because I stayed a long time away from Canada.» carta 23, 1958, p. 69)—, per assolir una estabilitat professional («Ja puc comunicar-li la nova del meu ascens al professorat», carta 134, 1970, p. 326) i per poder tirar endavant la seva tasca com a investigador («The heat was terrible here [a València] these last days and my production very low.» carta 15, 1958, p. 55). I on va apareixent molta informació de la vida més quotidiana: sobre la compra d'una casa (cartes 75 i 76, 1963, ps. 188 i 189), sobre el naixement dels fills (carta 77, 1964, p. 193; carta 140, 1971, p. 336), sobre les malalties familiars, etc.

Aquelles primeres cartes mostren un món avui llunyà, vist, a més, amb els ulls d'una persona que prové d'una cultura ben diferent, un món de ben segur sorprenent per al jove Gulsoy: «Al parecer yo había escogido la peor temporada para mis estudios en Valencia. Tuvimos fiestas una tras otra.» (carta 9, 1957, p. 40), com ja ho remarca Joan Ferrer: «Aquell món de fa més de cinquanta anys devia ser ben pintoresc. Fins i tot a Patraix, Josep Gulsoy va ser nomenat “fallero d'honor”. Suposo que deu ser l'únic filòleg del món que ha rebut aquest títol!» (p. 7). Un món tan llunyà que fins i tot Coromines escriu que Eivissa «és el lloc de més repòs en totes les terres catalanes.» (carta 101, 1966, p. 261).

Les cartes dels primers anys també expliquen la veneració de Gulsoy pel seu mestre: Coromines li presenta els principals estudiosos i les personalitats més rellevants d'aquell moment (com M. Sanchis Guarner, F. de B. Moll, Joan Fuster o Germà Colón), el guia científicament, a la seva manera, i li fa cartes de recomanació, que resulten molt importants per a la projecció professional de Joseph Gulsoy («My heart felt gratitude for your recommendation!», carta 63, 1961, p. 155; «Thank you very much indeed for your kind letter to them.» [en la recomanació per a la publicació de la tesi de Gulsoy], carta 70, 1962, p. 174).

Però no solament hi ha aquesta preocupació més material pel deixeble, sinó que també hi veiem un Coromines afectuós i encoratjador («The warm note you put in about my method of work was very encouraging.» carta 13, 1958, p. 51), un Coromines sempre vehement, però càlid, com llegim, per exemple, en una dedicatòria autògrafa a la seva edició del *Libro de Buen Amor*: «A Joseph Gulsoy, gran amic, seguidor fidel, ja mestre i amb l'esperança de veure'l encara quan ja sigui gran mestre.» (carta 119, 1968, nota 3, p. 295). Un mestre que, al llarg dels anys, continuarà expressant la confiança, l'agraïment i l'afecte pel deixeble: «La seva carta em dóna una íntima satisfacció: de veure un home del seu valor tan amant, i amb tant de deler de fer per mi tot el que pot (...). Quantes vegades hem comentat amb la meua dona que fou per un voler de Déu que vostè va venir a estudiar a Xicago.» (carta 146, 1972, p. 350); «Vaig rebre una altra de les seves afectuoses cartes, que són sempre un platxeri de l'ànima per a mi.» (carta 150, 1972, p. 359); «Esplèndid! Sou un gran amic i un filòleg incomparable. Infinites gràcies per la vostra ajuda.» (carta 158, 1973, p. 385).

Un mestre, tanmateix, amb una personalitat molt marcada, que pot arribar a fer-li les recomanacions més puntuals («You should not say Castellón in English: leave those barbarous hybrid, adaptatives from Castilians. What would you think if I said in English I crossed the San Lorenzo?» carta 80, 1965, p. 206) i a fer-li fer també tots els papers de l'auca (com quan li fa treure uns llibres de la biblioteca: «I fell quite guilty in respect to the books I borrowed from the library in your name. Last Friday, I mailed them registered and I think they will have reached you already. [...] I would be fully responsable for the lost of any one of them.» carta 29, 1959, p. 77).

La veneració i la fidelitat de Gulsoy per Coromines, forjada des del principi de la seva relació, travessarà els anys inalterable, sòlida: «I shall be very grateful

for your guidance in this matter.» (carta 71, 1962, p. 178); «I was overwhelmed by your generosity in providing me with precious data and so much useful advice for the study of *dins* and *amb*. I can hardly express my gratitude by words alone.» (carta 72, 1963, p. 179); «I am infinitely grateful to you.» (carta 84, 1965, p. 220); «jo estaré encantat d'haver fet alguna cosa per a vostè, mestre tan estimant. Però hi ha una condició: no em parleu de les despeses! Serà un regal!» (carta 145, 1972, p. 349).

Gulsoy considera que el mestratge de Coromines és un gran honor, de manera que tota col·laboració amb el mestre és per a ell una gran recompensa: «la idea de tenir el meu nom al costat del seu en una publicació és molt afalagadora, i espero que aquesta no serà l'única col·laboració» (carta 174, 1973, p. 422). En aquest sentit, arriba a entendre i justificar les errades o les mancances de Coromines: «Un Coromines pot permetre's de no referir-s'hi un cop indicat on és l'error, però un treballador de la meua posició ha d'analitzar tots els detalls, indicant tots els errors i els encerts.» (carta 180, 1974, p. 439).

Aquesta fidelitat es mantindrà fins i tot en aspectes tan delicats com l'autoria del *DECat*: aquest diccionari s'inicia amb la proposta de Coromines de compartir-ne l'autoria («la proposta que li faré més detingudament quan arribi. Un *Diccionari etimològic de la llengua catalana*, de considerable envergadura; autors Josep Gulsoy i Joan Coromines.» carta 192, 1975, p. 474), una proposta que és acceptada amb il·lusió per Gulsoy («Rebo amb gran plaer la nova sobre el *Diccionari etimològic de la llengua catalana*, "d'envergadura considerable", que farem entre els dos; (...) portarem aquest diccionari a bon terme entre el dos.» carta 193, 1975, p. 476), com recorda ell mateix («Joan Coromines, havent-se decidit a iniciar la redacció del *Diccionari etimològic català* (...) fa els primers passos per aconseguir la meua incorporació a l'equip de col·laboradors que està formant. No m'ho proposa directament, sinó obliquament (...) li faig saber emfàticament que estic sempre disposat a col·laborar amb ell.» carta 189, 1975, p. 466); però, anys més tard, i arran de la intervenció de més persones en el procés de publicació del *DECat*, Coromines canviarà el plantejament sobre l'autoria d'aquesta obra ([Coromines] «el conjunt del llibre serà obra meua» carta 232, 1979, p. 570).

Fins i tot en aquesta situació, Gulsoy expressarà la seva opinió amb respecte, malgrat que era un tema que tenia una gran transcendència professional per a ell («això s'interpretarà per molts com: els col·laboradors no fan res més que posar en net el que ja es troba escrit i tractat per Coromines (...). M'ho considerarien com a treball d'un assistent. El cas és que jo he de justificar la meua col·laboració en el diccionari al Canadà Council, a la Universitat i, fins i tot, a la meua dona.» carta 232, 1979, p. 570), i sempre deixarà clar que acceptarà el criteri del mestre («Vegi, si us plau, el que cal fer sobre la qüestió que esmento en la carta. Si vostè suggereix alguna altra cosa, no m'hi oposo, és clar.» carta 252, 1983, p. 609).

En aquest cas els comentaris de J. Gulsoy ajuden a entendre la situació que es va generar a propòsit de l'autoria del *DECat* («Hi ha un petit problema: jo solia posar el meu nom abreuiat J. G. als articles que redactava, articles solts. En encar-

regar-me de la *N* íntegra havíem acordat el Prof. Coromines i jo que posaríem, més aviat, una nota a l'inici de la *N* (a peu de pàgina) fent constar que tota la lletra *N* fou redactada per J. G. o J. Gulsoy.» carta 252, 1983, p. 609), una situació que amb uns altres protagonistes, i sense la generositat de Joseph Gulsoy, hauria pogut esdevenir molt conflictiva.

L'epistolari reflecteix la participació fonamental de Gulsoy (autor d'articles de les lletres B, C i E, i de la totalitat de les lletres N, O, Q i U) en la realització del *DECat*, tant per la redacció d'un nombre molt important de les entrades d'aquesta obra, com també per l'aportació del seu rigor científic i d'un gran entusiasme («Per fi he pogut fer els articles *badar* i *badallar*, i em semblen satisfactoris. El treball del *Diccionari etimològic* m'entusiasma cada dia més.» carta 197, 1975, p. 486).

Com en el cas d'aquest diccionari, l'epistolari conté una informació valuosíssima sobre el procés de realització de les principals obres de tots dos autors. Veiem com s'hi gesten, com es van concretant i com es van publicant el *DECat* i l'*Onomasticon Cataloniae*, i també els *Estudis de toponímia catalana*, *Les vides de sants rosselloneses* o *Entre dos llenguatges*, de Coromines, i molts dels magnífics treballs de Gulsoy aplegats posteriorment als *Estudis de gramàtica històrica* (com l'evolució de les *ee* tòniques, el desenvolupament de la semivocal *-w* en català, el desenvolupament de la *-L* implosiva o l'estudi sobre la *-o* de la primera persona de l'indicatiu present en català: [Coromines] «És molt encertada la idea d'estudiar a fons el problema de la *-o* del present i de la *-i* del subjuntiu. No hi ha cap dubte que vostè personalment hi podria fer una aportació considerable.» carta 141, 1971, p. 340).

La informació que hi trobem resulta, doncs, bàsica per poder contextualitzar i entendre la gestació i la realització d'uns treballs únics, que han tingut una transcendència definitiva per als estudis històrics de la llengua catalana; però l'epistolari va molt més enllà del contingut científic (amb cartes, i notes posteriors de Gulsoy, que esdevenen veritables treballs de recerca, com la carta 62) i sobretot ens apropa a les persones, la seva relació i la seva vida, perquè la tasca científica ve marcada, en tots dos casos, per unes personalitats ben diferents. Aquí el contrast resulta extraordinari: la sistematització de Joseph Gulsoy enfront de la intuïció de Joan Coromines, que veiem, per exemple, en les propostes etimològiques de *Turbó* (amb la hipòtesi formulada arran d'una «ventada molt forta» quan es dirigien tots dos cap a les Viles del Turbó (carta 88, 1965, p. 231) o de *mero* (en què finalment, i discretament, Gulsoy assenyalava que «Voldria notar, per la meua banda, que no havia trobat cap referència a la voracitat i crueltat d'aquest peix.» carta 236, 1980, nota 3, p. 582).

En aquest mateix sentit, l'epistolari reflecteix la consciència de Coromines sobre la limitació, el valor conjectural, d'algunes de les seves propostes: [Coromines] «Aquests [els estudiosos que accedeixin als seus materials inèdits i sense usar] caldrà que tinguin en compte que hi ha moltes pensades simplement posades sobre el paper sense que hi hagi pogut pensar seriosament per tal de rumiar-les i comprovar-les més endavant.»; «Jo també treballo partint de pensades no

comprovades, ai de mi!, com els toponimistes espanyols: només que jo almenys tinc el pudor de no publicar-les.»; «Tinc milers d'idees *provisionals* com aquestes, posades en cèdules. Caldria, però, que si algun dia algú troba tals “pensades”, sense base assegurada, en els meus papers, tingui el bon seny de no creure-hi, ni donar-les a conèixer com a *conclusions* meves, si doncs no troba almenys algun agafador sòlid on pugui aferrar-les.» (carta 80, 1965, p. 201 i 203).

A mig camí entre la ciència i la vida personal, tenim la relació amb els altres investigadors, en què l'epistolari palesa la contundència, prou coneguda, de Coromines. El cas que ocupa més pàgines és la relació amb Yákov Malkiel, [Gulsoy] «Malkiel, who has declared himself your enemy.» (carta 74, 1963, p. 184). Gulsoy dedica una extensa nota a explicar aquesta animadversió recíproca, entre Coromines i Malkiel (carta 81, 1965, p. 208-210): però, malgrat que pren partit per Coromines clarament (referit al volum miscel·lànic d'*Estudis dedicats a la memòria de Pompeu Fabra*: «Hi ha molts articles bons, però alhora alguns dolents i fluixos. L'article de Malkiel és un dels dolents i és de molt mal gust.» carta 143, 1971, p. 346), no pot deixar de constatar que el seu mestre a vegades també s'excedia: «A Malkiel li convenia prestar més atenció a la documentació antiga reunida per R. Menéndez Pidal. D'altra banda, J. Coromines no havia de procedir amb rigidesa en l'aplicació de les regles en alguns desenvolupaments.» (carta 81, 1965, nota 2, p. 210).

Però també hi apareixen molts altres lingüistes, com Fouché («avui Fouché es recorda només com un lingüista enterament desacreditat per la seva lleugeresa», carta 176, 1974, p. 426), Griera («Nota manuscrita de Joan Coromines: “[Griera] de filòleg quasi tant, era pèssim en tot, fins i tot com a modest LEXICÒGRAF”» carta 179, 1974, nota 6, p. 343; «encara que vastament susceptible de millora és la millor obra del seu autor [la *Phonetique historique* de Fouché], més encara és l'única de les seves obres que pot rebre el qualificatiu de “bon llibre”, i usa, en canvi, la *Dialectologia* de Griera, horrible amuntegament d'errors grossers, absolutament mancat de qualsevol qualitat?», carta 104, 1967, p. 270) o Badia («En Badia i Margarit va escriure sobre això un caramull de disbarats, desorientat pel pedant, pretensions (i força ignorant) fonetista portuguès Armando de Lacerda.» carta 122, 1968, p. 302).

En aquest punt, Gulsoy demostra una actitud molt diferent, ja que generalment tendeix a destacar els aspectes positius dels estudiosos i de les persones («J. Roca-Pons, gran erudit i mestre, home de bon cor i altament modest, fou estimat i admirat pels seus deixebles i col·legues», carta 102, 1967, nota 2, p. 265), de manera que fins i tot arriba a matisar, positivament, les opinions de Coromines (com en el cas de Badia: «Altrament, però, s'ha de notar que Badia ens va donar el quadre general, molt útil, de la fonètica actual de la llengua catalana», carta 122, 1968, p. 303). Mentre que, quan ha d'expressar una crítica, la fa amb un to mesurat, com en el cas de les notes de gramàtica històrica de P. Russell-Gebbett a *Mediaeval catalan linguistic texts* (1965): «treatment of the historical grammar is not brilliant, but this is not the important thing» (carta 92, 1965, p. 238).

Un dels casos més compromesos, les crítiques a F. de B. Moll, també apareix a l'epistolari. Aquest és potser un dels aspectes més sorprenents de l'obra de Coromines, que critica un autor, Moll, que no solament havia fet una gran tasca, sinó que, a més, l'havia feta des d'una gran humilitat i generositat. En aquest cas, les cartes permeten veure com Coromines va provar de solucionar aquesta situació, per la qual cosa va convidar la filla de F. de B. Moll a Boí: «l'Aina Moll: la visita d'aquesta va servir almenys per contrarestar el perill d'una tibantor entre el nostre diccionari i el del seu pare i ella: en Moll em penso que ha quedat content d'aquest esforç que he fet per mantenir la simpatia entre les dues empreses (...) vaig acceptar de canviar segons el consell d'ella algunes expressions que els podien resultar feridores.» (carta 222, 1978, p. 548-549). Una informació que Gulsoy (nota 2, p. 549) completa amb la visió d'Aina Moll del mateix episodi («el que Aina Moll diu tan bellament referent a aquesta visita a Boí»), que parla des del caràcter de Coromines fins a aspectes estilístics: «Acostumada a l'estil clar i sobri del meu pare, que tant havia lluitat perquè mossèn Alcover abandonés el seu estil barroc i batallador en la redacció del *DCVB*, em vaig considerar obligada a exposar-li sincerament algunes objeccions. Ho vaig fer, amb certa por de despertar les seves irès, i amb gran sorpresa meva, les va acceptar perfectament».

Segurament, però, l'aspecte més determinant d'aquest epistolari, d'aquest correcció per les seves vides, podria ser el pas del temps, molt visible al llarg de la correspondència, i amb unes conseqüències palpables en la salut de tots dos. Tal com apunta Joan Ferrer al pròleg: «L'obra titànica de Coromines potser es podria llegir en clau de lluita contra el temps que passa.» (p. 12). Una lluita que cada vegada serà més palesa: «L'obsessió per la feina i pel temps s'anirà tornant a mesura que aniran passant els anys cada vegada més punyent. (...) La solitud del gran lingüista a Chicago, confessada en una carta, és molt colpidora.» (p. 11).

La realització d'aquesta tasca gegantina anirà minvant la salut i l'ànim, primer, de Coromines: «d'ençà de l'atac cardíac que havia tingut a mitjan novembre de 1966 la seva salut es deteriorà progressivament» (carta 207, 1977, nota 2, p. 514); «Coromines escrigué aquesta carta durant un període de fort desànim» (carta 207, 1977, nota 2, p. 513); «a vostè li parlaré francament, però a d'altres no tant. Penso dir a En Cahner i als altres que s'hi interessin que jo no em veig amb forces per tirar endavant el *DECat*, aquesta obra colossal, immensa, interminable, si no rebo alguna col·laboració. Pretextaré diverses raons per no rependre (sic) la redacció. Anar ajornant-la. A veure si trobem algun col·laborador. Francament he de dir-li Gulsoy que quan m'alço els matins em sento aclapat de la feina nocturna. (...) A vostè li dic tota la veritat. (...) Des d'ara hauria de procurar no fer tant això de treballar de nit i de dia, car és de tème que el cos aviat fallarà.» (carta 207, 1977, p. 512)

I, amb el pas del temps, també de Gulsoy: «El cas és que sovint em trobo desanimat i desmoralitzat. (...) El metge no em troba res greu i em prescriu repòs, passeig i excursions.» (carta 235, 1980, p. 578); «Finalment puc escriure-li, després d'un semestre de treball excessiu, d'estat d'ànim deprimit i de salut delicada. (...) Altrament no tinc energia per a fer res.» (carta 262, 1986, p. 625).

El camí que prendran davant d'aquesta situació serà, tanmateix, oposat: Coromines s'aïllarà cada vegada més —marxarà a viure a Pineda en contra de la voluntat de la seva dona, Bàrbara de Haro— i persistirà en la seva tasca, en el seu combat definitiu per acabar la seva obra, fins i tot en detriment de la seva salut i del seu matrimoni.

Gulsoy, contràriament, aturarà el treball intel·lectual i se centrarà en la família: «Pel que fa a mi, ara em trobo molt millor. (...) Des de mitjan juny m'he subjectat a un règim de vida diferent sense cap activitat intel·lectual: cuidant el jardí, cuinant i fent excursions amb la meva dona.» (carta 236, 1980, p. 580) (una opció personal present ja de bon començament: «To have a bigger family, a big house, a big garden, are not things that help the cause of research», carta 78, 1964, p. 194). Una prioritat vital que no té en compte solament la seva salut, sinó també la de la seva dona, Hilde: «la meva dona des de fa dos o tres anys té fortes migranyes; sovint està irritable i per qualsevol insignificança té depressions i em cal fer-li costat contínuament, vigilar-la i ajudar-la tant com pugui.» (carta 265, 1990, p. 632); «no em convé deixar la meva dona tota sola a casa. Tendeix a tenir depressió» (carta 269, 1993, p. 639).

Gulsoy, però, mantindrà el seu compromís amb el mestre i la preocupació per Coromines, per la seva salut, i fins i tot pel seu matrimoni: «i ara tornem a la situació de vostè. De bell antuvi he de dir que la seva situació em preocupa molt. Les condicions en què vostè treballa m'alarmen veritablement. És clar que allò de treballar fins a la matinada no pot seguir, perquè el cos no li pot aguantar molt de temps. I tot això sense tenir la cura de la seva muller. Li prego que canviï el ritme del treball (...) i per això, benvolgut mestre, vostè ha de cuidar la salut, costi el que costi.» (carta 208, 1977, p. 517).

Sobretot és en aquest darrer aspecte que l'epistolari esdevé personal, gairebé íntim. Les paraules de Joseph Gulsoy, expressades amb delicadesa i respecte, mostraran com el matrimoni Coromines es va deteriorant de manera molt explícita: «la vida domèstica del matrimoni Coromines no era gaire estable en aquella època. La seva muller, Bàrbara de Haro, no s'havia avingut mai a la idea que el nou gran projecte del *DECat* es fes des de Pineda, passant-hi el seu marit tot l'any. (...) Era una dona infeliç.» (carta 207, 1977, nota 2, p. 513); «A més a més, m'és forçós de dir-li que vostè haurà de posar pau a la casa amb la senyora Coromines: tots sabem que és una persona poc raonable, però cal intentar trobar el camí de comprensió mútua (...) i vostè em perdonarà la gosadia de posar-me en els seus afers privats.» (carta 208, 1977, p. 518); «Tots hem de fer un esforç especial per veure que la senyora estigui contenta: això per a la salut d'ella, i per a l'harmonia entre vostès dos.» (carta 224, 1978, p. 555).

La tasca titànica del *DECat* i de l'*Onomasticon Cataloniae*, i l'esforç que va exigir a Josep Gulsoy, també acabarà afectant la visió de la dona de Gulsoy, que, malgrat la gentilesa i la cura del seu marit, acabarà essent reticent a la seva participació en aquestes obres, sobretot per les conseqüències negatives en la salut de Joseph Gulsoy: «Atesa l'enormitat de la feina [es refereix a la petició Coromines

de col·laborar a l'*OnCat*] que requeria (...) i, a més, el fet que el mestre llavors tenia 85 anys, em van fer veure que la meua col·laboració era molt desitjable. Certament, no comptava amb aquest compromís, d'una banda, tenia una sèrie d'estudis en marxa i, de l'altra, esperava una certa resistència per part de la meua muller, però així i tot vaig acceptar l'oferta (...) no em podia negar a un prec fet pel mestre estimat.» (carta 264, 1988, nota 5, p. 630). Una reticència de la qual Coromines era conscient: [Gulsoy] «La meua dona està ara disposada molt favorablement al nostre treball, i no hi haurà cap inconvenient per al meu viatge l'any vinent i cada any després.» (carta 242, 1981, p. 592), com indica la nota 4: «Nota manuscrita de Joan Coromines: "sí?"».

A mesura que avança l'epistolari podem comprovar com les cartes s'espaiaven, com el temps els va distanciant: «Fa temps que no sé res de vostè. Rebo, de tant en tant, les trameses de cèdules (...) i, ni vostè ni en Duarte, no hi afegeixen res: cap paraula personal, i això em fa angúnia.» (carta 245, 1981, p. 597). Tanmateix Gulsoy, que com recorda Joan Ferrer «fou l'únic deixeble de Coromines que va seguir el camí traçat per ell.» (p. 8), seguirà fidel fins al final, fins a la carta final, a l'afecte i el mestratge de Joan Coromines: «Hem perdut la comunicació i no hi ha dret, però el llarg silenci no és senyal de refredament de l'amistat. Això mai! Ben al contrari, molt sovint penso en vostè i el recordo amb afecte. Tant de temps que vam passar junts, treballant, les nostres converses, i les mostres d'amistat!» (carta 274, 1996, p. 647).

CORRONS, Fabrice i SANDRINE FRAYSSINHES Ribes (coords.): *Lire Carme Riera. À propos de La meitat de l'ànima. Llegir Carme Riera. A propòsit de La meitat de l'ànima*, Péronnas, France, Editions de la Tour Gile, 2010, («Collection catalane», núm. 15).

MARINA LÓPEZ MARTÍNEZ

Universitat Jaume I, Departament de Filologia i Cultures Europees – Filologia Francesa, Castelló

Esta monografia que consta de tres parts, «Carme Riera: Qui és i per què escriu?», «La quête identitaire dans *La meitat de l'ànima*» i «Pour une lecture complice», duta a terme gràcies a la labor de Fabrice Corróns i Sandrine Frayssinhes de la Universitat de Lumière Lyon 2 i de la Universitat de Paul-Valéry, Montpellier III, respectivament, ha comptat amb la col·laboració de l'Associació Francesa de Catalanistes i de l'Institut Ramon Llull. El desig de donar a conèixer Carme Riera i la seua obra *La meitat de l'ànima*, qualificada per Carme Gregori Soldevila com «la culminació perfecta de la trajectòria novel·lística de Carme Riera» (p.181), es converteix no sols en una iniciativa meritòria sinó també necessària, atès que l'obra esmentada s'ha inscrit en el programa de la prova oral opcio-

nal per a l'oposició a l'agregació externa d'espanyol en 2011. Convé destacar, al mateix temps, un excel·lent al·licient de la monografia que ressenyem, la presència d'un text inèdit de Carme Riera: «Mitja dotzena de proses per acompanyar i agrair als autors i autores d'aquest volum».

Des de l'aclaridor prefaci de Marie-Claire Zimmermann, s'aprecia la passió que desperta Riera, així com l'afany compartit pels diversos autors d'analitzar els aspectes més rellevants de la seua obra de forma rigorosa i objectiva. Destaca, en la primera part, «Carme Riera: Qui és i per què escriu?», la labor de presentar l'autora a través d'una sèrie de sòlides entrevistes reals (Carles Cortés) encara que reconstruïdes (Fabrice Corrons); una àmplia contextualització de la seua obra en el renaixement de la literatura catalana dels anys setanta (Steward King); la visió de la riquesa lingüística de les seues obres (Françoise Jouanna) i, finalment, l'exposició d'una escriptura femenina els trets de la qual analitza Beatriz Calvo Martín. Aquesta primera part s'acaba de completar al final de la monografia amb una bibliografia que, a pesar de presentar-se com necessàriament incompleta, s'estén al llarg de quaranta pàgines (Fabrice Corrons i Sandrine Frayssinhes).

Després d'aquesta primera part dedicada a Carme Riera i al seu compromís tant amb l'escriptura en femení com amb la llengua catalana i les seues variants mallorquines, la segona part «La quête identitaire dans *La meitat de l'ànima*» s'ocupa de l'obra i els jocs identitaris que s'hi estableixen. S'hi exposa, per exemple, el joc de les màscares, que palesa la complexitat del doble, l'absència i la por a la desintegració per part de la narradora (María Pilar Rodríguez). Després d'una reflexió sobre l'absència de la mare i la desaparició, l'èmfasi recau en l'article de Neus Carbonell sobre la figura paterna i l'escriptura com un últim llegat d'aquest a la seua filla. Altres jocs apareixen, com el de l'espill, que «funciona com a detonant d'una escriptura eròtica a Carme Riera» (Antònia Ramon Villalonga: 175), i es tanquen amb l'anàlisi de la importància de la dimensió metaficcional que es refereix a les coincidències entre narradora i autora (Carme Gregori Soldevila).

Els jocs estudiats giren al voltant de la identitat, «una identitat inestable [...] canviant i líquida com reflecteix la narrativa» de Riera (Anna Esteve: 161), la qual construeixen gràcies a l'anàlisi dels amagatalls de la memòria i dels llaços que uneixen la dita identitat amb l'espai i la llengua. Així, com assevera M. Àngels Francés, cobra especial importància l'espai circular de la infància, el qual enllaça amb el recorregut iniciàtic de la narradora perduda en el laberint dels possibles escenaris (re)creats —reals o imaginaris—, tot plegat per a arribar a la conclusió que espai i llengua «són peces irrenunciabls de la personalitat pròpia» (M. Àngels Francés: 153).

Mentre que la segona part abordava les reconstruccions per establir identitats i recuperar absències, i insistia en la noció de joc, la tercera part reprèn l'aspecte lúdic de l'escriptura però se centra, a més, en els seus recursos més experimentals. Des de la ironia, analitzada per Luisa Cotoner Cerdó com a element recurrent en l'obra de Carme Riera —una ironia desmitificadora que comprèn tant l'erotisme,

com el món literari i polític, i fins un qüestionament sobre el paper del lector, de la lectura—, en aquesta tercera part, s'analitza la manera com l'escriptura es busca ella mateixa i prossegueix amb els seus reptes i apostes. En efecte, com afirma Maria Dasca, aquesta obra d'equívocs gira entorn de «dos processos indestriables: el de la indagació [...] i el de l'escriptura» (p. 252).

El procés d'indagació, analitzat per Jennifer Houdiard en col·laboració amb Anne Charlon, està immers en el codi de la novel·la policíaca que el text, segons les autores, infestat de màscares i saturat de transgressions narratives, calca amb la seua multitud d'enigmes. El procés d'escriptura a més, posat de manifest per la part autobiogràfica de la novel·la, enriqueix el procés anterior al qual «se superpose la multiplicité des mémoires» (p. 223). Aquesta novel·la policíaca de la memòria, com l'anomenen Jennifer Houdiard i Anne Charlon, guanya, doncs, complexitat perquè també posseeix, com recalca Maria Dasca, la textura de la novel·la psicològica i de la literatura epistolar.

La relació epistolar ve al seu torn posada en relleu per Meri Torras, per a qui *La meitat de l'ànima* és «una carta amorosa adreçada a un/a lector/a del llibre que és el cos convocat imprescindible» (p. 289). Una carta amorosa que dona veu a la bella conclusió de Sandrine Frayssinhes, per a qui esta obra polifònica construeix metafòricament la seua escriptura, tenyida d'un poètic lirisme, com una seducció (p. 273).

Comptat i debatut, en el present treball es donen cita assajos ben articulats que esta ressenya, en el seu intent de recrear l'ambient general, a penes ha sobrevolat. Redactats des de la passió i el coneixement, quan no l'erudició, *Llegir Carme Riera. A propòsit de La meitat de l'ànima* es converteix en una obra de referència per a aquelles persones que preparen l'oposició al cos de professors i en una monografia a tindre en compte per als qui desitgen ampliar els seus coneixements sobre l'autora.

MOLAS, Joaquim: *Sobre la construcció de la literatura catalana i altres assaigs*, Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner Editor, 2010.

JOSEP CAMPS I ARBÓS
Universitat Oberta de Catalunya
jcamp14@xtec.cat

Joaquim Molas ha estat —i és encara avui dia— una peça fonamental en el procés de divulgació, d'estudi, de reivindicació i de sistematització —i perquè, no, d'invenció— de la literatura catalana contemporània. Autor de nombrosos treballs, des de la meitat de la dècada dels noranta del segle passat —amb l'excepció de *Lectures crítiques* (1975)— s'ha dedicat a aplegar i a ordenar bona part de la seva producció, a voltes dispersa i de difícil accés, en volums com la inacabada sèrie *Obra crítica* (1995 i 1999). Les dues darreres mostres d'aquest objectiu les

trobem en dos llibres apareguts de manera gairebé simultània el 2010: *Aproximació a la literatura catalana del segle xx* i *Sobre la construcció de la literatura catalana i altres assaigs*. En ambdós volums, hi trobem material de procedència ben diversa: pròlegs, contribucions a congressos, escrits més o menys circumstancials i, fins i tot, textos inèdits.

Dividit en dues parts, *Aproximació a la literatura catalana del segle xx* conté, a la primera, treballs que abasten el primer terç del segle passat, del Modernisme fins a les Avantguardes (amb una especial dedicació a Santiago Rusiñol, a la recepció de Charles Baudelaire o a la introducció del concepte de *modernitat* en la poesia catalana); la segona, en canvi, se cenyeix al període franquista i als inicis de l'anomenada transició democràtica (hi trobem estudis significatius sobre Mercè Rodoreda i Ramon Aramon i Serra o les relacions entre les literatures catalana i castellana). Pel que fa a *Sobre la construcció de la literatura catalana i altres assaigs*, el llibre que comentarem en aquesta ressenya, inclou una sèrie de treballs redactats entre el 1978 i el 2007, revisats amb la incorporació de noves dades, i dels quals proporcionarem les línies mestres. El volum compta, a més, amb un documentat i extens pròleg de Damià Pons, catedràtic de Filologia Catalana a la Universitat de les Illes Balears que, amb el títol de «Joaquim Molas, arquitecte del sistema català», en què es passa revista a la nodrida activitat que ha desenvolupat Molas com a historiador i crític.

Obre la primera part del volum, «Sobre la construcció de la literatura catalana», el text «Una literatura sense estatut»; es tracta del discurs que va llegir Molas amb motiu de ser investit Doctor Honoris Causa per la Universitat de Lleida. El treball s'articula al voltant de la idea de la manca d'un codi que prestigiés la literatura catalana des de finals del segle XVIII, quan van néixer els estudis literaris moderns. Fornit d'una sòlida documentació, bàsicament procedent d'Antoni de Capmany i d'Ignasi Ferreres, Molas ressegueix els motius que justifiquen aquesta negativa valoració de la nostra literatura i que sintetitzariem en la consideració que el català és un idioma antic i «provincial»; el problema és, no gensmenys, polític i no pas lingüístic: la manca de suport d'una cort, d'unes institucions pròpies. Malgrat tot, a inicis del XIX, es va començar a estudiar la producció literària catalana (els treballs de catalogació de Fèlix Torres Amat o les síntesis històriques de Francesc Jaubert de Pauçà en són una mostra), seguint les pautes establertes per la Il·lustració, al voltant de tres eixos: en primer lloc, la identificació d'escriptor amb tot aquell que escriu; segonament, la prioritització del fet territorial per sobre del fet lingüístic; i, per últim, l'adscripció dels productes a l'univers provençal (per a l'època medieval) i espanyol (per a l'època moderna). Cronològicament, el segon text, «L'escola històrica de Milà i Fontanals», enllaça amb l'anterior: Molas explica el procés de creació d'un nou enfocament per a la literatura, modern i sòlid, per part de l'il·lustre vilafraquí. Molas n'analitza els fonaments (la rigorosa base erudita; el mètode de treball, analític i comprensiu, de base positivista), els àmbits d'estudi (l'Edat Mitjana), la tradició que assumeix (Capmany i Torres Amat) i la ideologia que el vertebrava (la identificació llengua-nació-literatura). Ara bé, el treball generat per Milà i Fontanals i els seus deixebles no es limitarà als

estudis universitaris sinó que s'integra en institucions científiques i literàries com els Jocs Florals, l'Acadèmia de Bones Lletres o l'Institut d'Estudis Catalans. L'estudi incorpora dos apèndixs en què es comenten i es contextualitzen els discursos «Acerca del caràcter general de la literatura espanyola», de Milà i Fontanals, i «Algunos de los caracteres que distinguen a la antigua literatura catalana», d'Antoni Rubió i Lluch.

Un dels articles més remarcables del volum és «Sobre la periodització en les històries generals de la literatura catalana», en què Molas ressegueix algunes de les síntesis publicades sobre la història de la literatura a casa nostra. El recorregut cronològic s'inicia amb Milà i Fontanals: en els *Principios de literatura general y espanyola* (1877) ofereix una bona síntesi del període medieval però també hi mostra un interès per la poesia popular; altrament condemna moviments estètics com el Barroc (i la seva principal figura Francesc Vicenç Garcia). Unes propostes que van ser aprofundides i complementades per Antoni Rubió i Lluch, autor de la primera periodització sistemàtica de les lletres catalanes; tres són els períodes en què la va dividir: Nacional (del segle XIII a final del segle XVI), Decadència (segles XVII i XVIII) i Renaixença (a partir de la tercera dècada del segle XIX). La següent baula de la cadena és, segons Molas, Lluís Nicolau d'Olwer: la periodització que proposa segueix Rubió i Lluch, tot i que, a diferència del seu mestre, considera el segle XVI com un període de «desintegració» i remarca, alhora, trets intrínsecs a la literatura catalana com el nacionalisme o el medievalisme. Quant a les grans síntesis modernes, les de Jordi Rubió i Balaguer (1949-1958) i de Martí de Riquer (1964), si bé coincideixen en una sèrie de trets (l'oposició Edat Mitjana-Decadència-Renaixença), en divergeixen en d'altres: el concepte de literatura i de llengua literària o l'organització del material (Rubió i Balaguer ho fa a través de la successió mecànica de segles, per al conjunt, i dels regnats per als temps medievals, mentre que Riquer opera amb criteris fonamentalment literaris a través de la juxtaposició de monografies). El següent article, «Milà i la Renaixença», se cenyeix, de nou, a aquesta figura vuitcentista: ara, però, Molas en comenta l'evolució ideològica i, particularment, la presa de posició respecte a l'ús de la llengua catalana i la seva reinstauració literària: les propostes romàntiques inicials; l'interès pel monolingüisme dels Jocs Florals (ho evidencia el discurs, com a president, en l'obertura de l'acte de 1859) entès com l'elegia d'un món perdut, sense perspectives de futur; els estudis de llengua i literatura catalanes com a derivació de les investigacions trobadoresques; la construcció de poemes de tema cavalleresc; o el programa-balanç que va escriure amb motiu dels vint-i-cinc anys de la reinstauració dels Jocs Florals, el 1883, en què proclama que la Renaixença va anar més enllà d'un simple fenomen local.

Continuant amb el període vuitcentista, el treball «Els estudis de Rubió i Balaguer sobre la Renaixença» és el pròleg al volum d'estudis de l'autor dedicats al segle XIX, com a volum setè de les seves *Obres completes*. Molas, d'antuvi, remarca les dificultats (personals i íntimes) que va tenir Rubió i Balaguer per a estudiar l'època, essent nét de Rubió i Ors i fill de Rubió i Lluch, dues figures cimeres de la Renaixença. A més, fa balanç de les investigacions de Rubió i Bala-

guer, d'interès desigual, tot i que «per la seva riquesa d'informació i per la novetat dels seus plantejaments, constitueixen una aportació molt important i, en alguns casos, decisiva a la moderna historiografia catalana» (p. 116), i en destaca la seva proposta, apartant-se de la ideologia familiar, de considerar la Renaixença com un moviment generat per una sèrie de canvis de tipus econòmic, social, polític i cultural i que té les seves arrels tant a l'època barroca com a la neoclàssica.

Com hem apuntat, Molas ha estat un dels grans mestres en la sistematització de la literatura catalana. «Necessitats i raons d'una proposta» respon a aquest vessant de la seva activitat crítica ja que planteja la necessitat de fixar una llista canònica d'autors i obres basada en el valor literari i la representativitat. Hi ha, tanmateix, una sèrie de motius que dificulten la proposta: el fet que la literatura catalana no és una literatura «normal» perquè «des del segle XVI, no ha tingut, al seu darrere, un Estat i, amb ell, una cort o un centre equivalent que servís, a la vegada, de cohesió i de caixa de ressonància» (p. 125); la seva presència poc o gens sistemàtica a l'ensenyament; la fragmentació territorial dels parlants catalans o el treball de les empreses editorials a favor del mercat espanyol. A més, assenyalava, que, per tal de dissenyar una llista canònica, caldria realitzar una tasca prèvia: reordenar, aplegar material, descobrir i inventariar noms marginals, fonamentalment, dels segles XVI-XIX. Molas completa el panorama amb un comentari a algunes de les tasques realitzades sota la seva direcció o supervisió en l'intent de sistematitzar un cànon: la *Guia de la literatura catalana*, el *Diccionari de la literatura catalana* i els volums VII-XI de la *Història de la literatura catalana*. A l'apèndix, Molas explica com va planejar «Les Millors Obres de la Literatura Catalana», una col·lecció antològica de totes les èpoques i de tots els gèneres. N'explicita els criteris de la tria, el concepte de literatura (prou ampli, en tant que permetia encabir textos destinats a l'anàlisi i la reflexió, sempre que tinguessin una dimensió humanística) o el procés de selecció de les obres (ens alguns períodes, com el medieval, han estat literaris mentre que en d'altres, com el segle XVI, de caire històric).

La primera part del llibre es tanca amb un altre text summament interessant: «Reflexions sobre la Renaixença per a la clausura d'una jornada de reflexió». I ho és tant per l'anàlisi del període com pels suggeriments d'estudi que hi desplega i que esquematitza en les línies següents: el grau de valoració i d'acceptació de la literatura catalana dins i fora del país; el programa politicocultural formulat pels teòrics del moviment; les interpretacions erudites realitzades per assagistes contemporanis com Francisco M. Tubino; les realitzacions dels autors que s'oposaven al romanticisme; la producció popular i la incidència del moviment en els diversos territoris de parla catalana o les traduccions i lectures efectuades. Altrament, per a Molas, caldria estudiar també els Jocs Florals, una plataforma de difusió d'aspectes no només lingüístics sinó també polítics i socials, estudiar-ne les fonts d'inspiració i el possible anacronisme, o la trajectòria històrica, gens monolítica. El treball conté tres apèndixs. El primer són les pàgines introductòries al capítol sobre poesia romàntica del volum IV del *Panorama crític de la literatura catalana* amb l'afegit d'unes notes inèdites sobre Verdager i Guimerà. Molas, novament,

no es limita a comentar la bibliografia existent sobre el tema sinó que també efectua suggeridores propostes de treball: les idees estètiques i el conjunt de la poesia en català i castellà d'Aribau; les raons i les circumstàncies de *Los trovadors nous* i *Los trovadors moderns*; els aspectes desatesos de la festa dels Jocs Florals (els seus orígens, l'evolució programàtica a través dels discursos presidencials o les reflexions que van motivar a la premsa); la poesia de Manuel Milà i Fontanals, Marià Aguiló, Víctor Balaguer i de Josep Lluís Pons i Gallarza; o la del període 1883-1895, que conté la crisi del romanticisme i dels Jocs Florals (i, de manera especial, la figura d'un intel·lectual com Francesc Matheu). El segon és el pròleg al facsímil dedicat als Jocs Florals de 1925; Molas remarca el paper d'un volum, que presenta no només un panorama de la institució sinó també de la poesia catalana de la segona meitat del XIX i inicis del XX i, alhora, en fixa els noms més representatius i les seves opcions estètiques. El tercer és el pòrtic al número que la revista *Faig* va dedicar a la narrativa catalana vuitcentista. Molas hi ressegueix el camí de la novel·la des de 1830 amb la publicació de *Los bandos de Castilla* de Ramon López Soler fins a 1882 amb *La papallona*, de Narcís Oller, que assenya-la l'inici del model realista. Molas, a l'hora de traçar el panorama, remarca els problemes amb què va haver d'enfrontar-se el gènere (el descobriment de la llengua catalana per a la prosa o la creació d'un públic lector), el paper de les traduccions, els models novel·lesc o la influència del quadre de costums com a medi de conreu per a descobrir la realitat com a matèria de ficció.

La segona part, força més breu, porta per títol «Alguns escriptors, algunes lectures». El primer treball, «La poesia d'Ausiàs March. Notes per a una lectura», és el pròleg per a una antologia del poeta valencià destinada al públic hispànic. Molas, com a bon medievalista (no oblidem que va doctorar-se amb una tesi sobre Lluís Icart, un poeta de finals del segle XIV), tracta i exemplifica aspectes representatius de l'obra marquiàna: el trencament amb els models trobadorescos, «que havien posat tot l'èmfasi en l'amor sensual i havien, per tant, ignorat el ver-tader, el racional» (p. 172); la unitat de discurs, basat en l'experiència personal i en els materials llibrescos; el tema i l'objectiu de la composició, l'anàlisi de la seva intimitat i de la conducta humana; o els recursos de què se serveix, procedents de la vida quotidiana (un paisatge essencialment feudal que, tanmateix, reflecteix una societat en crisi).

Els dos treballs següents tenen com a comú denominador la literatura insular d'inicis del segle passat. «Reflexions i propostes de la "nova" poesia mallorquina (1904)» planteja una anàlisi de les sis conferències que van dictar destacats escriptors mallorquins a Barcelona entre l'abril i el juny de 1904: «Humanització de l'art», de Joan Alcover; «El futurisme», de Gabriel Alomar; «Extensió i evolució del catalanisme», de Miquel dels Sants Oliver; «Nostra arqueologia literària», de Mateu Obrador; «Un aspecte de la política catalana», de Joan Torrendell; i «La forma poètica», de Miquel Costa i Llobera. Molas se cenyeix a les que defineix com a conferències «estètiques» (Alcover, Alomar, Costa) i que mostren preses de posició distintes davant de l'esgotament del Modernisme combatiu propi de la

dècada anterior; en remarca els punts de contacte i les divergències (la d'Alcover no deixa de ser una reflexió personal sobre el fet poètic a diferència de les altres dues, que esdevenen discursos programàtics) per a concloure que, «en conjunt, mostren una gran riquesa de pensament i coincideixen en un punt, la presa de posició davant la crisi de Fi de segle» (p. 200). «Memòria de Miquel dels Sants Oliver, fundador de l'IEC», l'altre treball, és un documentat repàs sobre un intel·lectual de qui Molas considera que no ha merescut, per part dels estudiosos, l'atenció que es mereix. Hi remarca els aspectes nuclears de la seva biografia: les col·laboracions a la premsa de finals del segle XIX, des d'on va propugnar la regeneració de la vida social, política i cultural de Mallorca; el trasllat a Barcelona gràcies als oficis de Joan Maragall, per tal de fer front als deutes bancaris, i la seva adaptació al nou medi social; la seva obra literària i erudita (amb un especial interès per l'assaig ideològic); o la dimissió el 1914, per motius difícils d'escatir, com a membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

Els dos articles següents reflecteixen un altre dels interessos de Molas: la divulgació d'autors escassament tractats en els repertoris bibliogràfics de la literatura catalana contemporània. «Sobre *Liliana*, d'Apelles Mestres» va, per tant, més enllà de la simple proposta de lectura d'aquest poema de 1907 —una síntesi excel·lent de poesia, grafisme i il·lustració, «una gran metàfora dels ideals i de les prevencions de Mestres» (p. 231)— i ens ofereix pautes de lectura de la resta de la producció poètica de l'autor barceloní i, en especial, d'un dels temes que la vertebraven: la fusió de la mitologia catalana i la nòrdica. Semblantment, «Rovira i Virgili, “sentia ensems la vocació literària”» és la proposta de recuperació d'un altre notable escriptor que ha quedat ofegat per altres aspectes de la seva projecció intel·lectual com els de pensador polític o d'historiador. De la seva dilatada producció, Molas en destaca el diari *Els darrers dies de la Catalunya republicana* (1940), sobre l'experiència de la diàspora, i els volums *Teatre de la natura* (1928) i *Teatre de la ciutat* (pòstumament, el 1963), fruit de l'observació directa, i que tracten de les relacions entre l'home i la natura.

Dos autors que s'inicien en el món de la literatura a finals de la tercera dècada del segle passat conformen el díptic següent de treballs. «Notes per a una lectura de Llorenç Villalonga» és una actualització d'alguns dels temes que Molas havia treballat en estudis anteriors sobre l'escriptor mallorquí, com el magnífic pròleg al primer volum de les *Obres completes*, de 1966. De fet, Molas en la seva anàlisi no defuig qüestions polèmiques del personatge com l'ambigüitat ideològica durant la República i la Guerra Civil. Igualment estudia els casos de la revisió literària que efectua Villalonga amb la seva obra, atribuïbles, sovint, a l'editor Joan Sales: serien les novel·les *Bearn o la sala de les nines*, amb la mutilació de l'epíleg, o bé de *Mme. Dillon o L'hereva de dona Obdúlia*, reelaborada amb versions diferents durant gairebé trenta anys. Altres aspectes de la producció villalonguana que mereixen l'atenció de Molas són la manca de coincidència de la data d'escriptura amb la de publicació i, ni molt menys, amb la dels esdeveniments que fabula; i la concepció de la literatura com una reconstrucció de la

memòria, cosa que implica que l'autor treballava amb materials del seu entorn familiar i autobiogràfics amb finalitats de mitificació o, a voltes, de denúncia o crítica. A l'apèndix, Molas fixa la data de composició de *Mort de Dama*; l'argumentació i la documentació que aporta no deixa lloc a dubtes: va ser escrita entre 1927-1929. «Dalí, escriptor» és, de fet, una reivindicació del vessant literari del cèlebre pintor empordanès: «és, fins i tot dins el món destructor i experimental de les avantguardes, un cas singular» (p. 260). Molas repassa les col·laboracions dalinianes a la revista *L'Amic de les Arts*; el «llenguatge» i l'«estil» potents que empra; els problemes de fixació que presenten els textos pel fet d'intervenir-hi diverses mans (en els catalans, les de J. V. Foix i Sebastià Gasch) i l'abandonament de la literatura de creació a partir de 1936.

El volum es tanca amb dos treballs dedicats al poeta i traductor Segimon Serrallonga. En el primer, de caire autobiogràfic, «Carta a l'editor sobre la poesia de Seguimon Serrallonga», Molas recorda la seva coneixença amb l'autor i reivindica la seva obra poètica, concebuda com una aventura moral i verbal, i la insereix en una triple tradició: la catalana (de Lull a Brossa), la simbolista (d'Homer a Apollinaire) i la mística (propera a l'heterodòxia). En el segon, «Serrallonga o la passió de llegir», Molas reproduïx dues cartes que li adreçà Serrallonga: la primera, datada el febrer de 1978, tracta sobre Riba i, més en concret, de les primeres *Estances*; la segona, de l'octubre de 1979, tracta de la tasca del traductor i ho ha fet a partir d'un exemple concret: la traducció del text grec del Pseudo-Dionís.

Després de repassar el contingut dels textos que conformen *Sobre la construcció de la literatura catalana i altres assaigs*, creiem que és de justícia agrair a l'editor Lleonard Muntaner, Damià Pons, director de la col·lecció on es publica el volum i, òbviamment, Joaquim Molas, per aquest excel·lent treball. No en va, les nombroses aportacions que hi trobem, tant pel que fa referència al procés de «construcció» històrica de la literatura catalana com sobre la lectura d'autors concrets que abasten des de l'època medieval fins als nostres dies, són múltiples i d'un gran interès (recuperació i reivindicació de figures poc conegudes, acurades anàlisis de llibres sovint oblidats per la crítica, interpretacions de textos que obliguen a nous plantejaments metodològics, propostes de noves línies d'investigació...) i el converteixen en un material de consulta necessària per als interessats en l'apassionant món de la filologia catalana.

SARAGOSSÀ, Abelard: *Reivindicació del valencià: una contribució*, València: Tabarca Llibres, 2007; Premi d'Assaig de la Generalitat Valenciana 2006.

FRANCESC LUCAS I MARTÍ

El llibre que ha escrit Abelard Saragossà vol contribuir a reivindicar el valencià. Però, per què cal reivindicar-lo? I, com s'ha de fer? L'autor dedica el primer

capítol del llibre a donar-hi respostes. Si es vol incrementar la consciència de ser valencians i aspirar a compartir un projecte social comú, no cal dir que haurem d'aplanar el camí a la identificació del poble amb la llengua que parla. I la manera més raonable i honesta de fer-ho és parlar sobre el valencià d'una manera objectiva i assumible per la majoria dels parlants, bandejant dogmatismes i essencialismes. Això és agranar escales avall. Aquesta reflexió s'ha d'emmarcar dins de les ombres i les llums del context actual. Entre les ombres, Saragossà destaca «les diferents maneres d'interpretar la naturalesa del valencià», les quals «han dificultat l'expansió de l'ús social i han perjudicat la cohesió de la societat valenciana». Ací és precisament on vol clavar la pica el llibre: meditar sobre els aspectes millorables del valencianisme, tenint en compte les experiències del passat i les oportunitats del present.

El plantejament del llibre respon a aquesta finalitat. Per a parlar sobre un tema de manera objectiva cal argumentar a partir de dades empíriques. Per a fer-ho de manera assumible per la societat valenciana, a qui s'adreça l'obra, convé bastir l'argumentació sobre el propi terror. Això fa Saragossà. Davant la complexa relació entre llengua i societat, l'autor tria els aspectes del cas valencià que millor escauen al seu propòsit i els dedica sengles treballs d'investigació.

L'aspecte simbòlic és molt important perquè afecta directament la percepció que els parlants tenen de la pròpia llengua. En concret, l'autor considera el nom de la llengua com a determinant en la identificació del parlant amb el seu parlar. Per això gira els ulls cap a una declaració d'Antoni Canals de 1395, la qual ha generat perplexitat respecte a la percepció de la unitat de la llengua en la societat valenciana medieval. Això no obstant, una anàlisi sintàctica acurada de les paraules de Canals fa tornar les aigües al seu llit. El que en realitat demostren és que la unitat de la llengua era inqüestionada en aquella època. També constaten que el nom *valencià* estava ben estès per anomenar el nostre parlar i, fins i tot, el conjunt de la llengua. Si l'estructura social valenciana d'aquell període usava la denominació *valencià* per referir-se a la llengua i aquest nom ha predominat fins a l'actualitat, no afavoriria la cohesió social que els valencians actuen en aquest punt com ja ho feien en l'Edat Mitjana?, es demana l'autor. D'altra banda, la lectura errònia i precipitada que s'ha fet de les paraules de Canals és simptomàtica de com es projecta vers el passat la falta de confiança que tenim en «la nostra història i en nosaltres mateixos com a poble». Aquest és un cavall de batalla al llarg de tot el llibre: cal generar optimisme i confiança en les possibilitats del valencià i allunyar-se d'actituds catastrofistes que només fomenten l'autocompassió i la inactivitat. El valencià ha d'anar vinculat a un projecte social engrescador.

Un altre aspecte que Saragossà considera bàsic és determinar el model culte més adequat per al valencià. L'autor troba que hi ha un problema en l'assimilació de la normativa actual per part de la societat valenciana. La raó és que la normativa s'aparta massa de la parla popular, sovint de manera innecessària. Tota normativa hauria de justificar les normes lingüístiques que prescriu; si no, pot caure en el parany del dogmatisme. Com diu Saragossà (qui ja ha dedicat estudis previs a aquesta qüestió), els criteris que fan quallar un model lingüístic «no són només

lingüístics, perquè tota llengua és un fet social». Precisament la consideració dels factors socials en l'elaboració de la normativa, permetrà que arrel socialment el model lingüístic proposat. Al seu torn, considerant la dinàmica inversament, «les normatives lingüístiques comporten molts efectes socials». Un principi recomanable és buscar una connexió fluida i equilibrada entre la llengua popular i la llengua culta («carn i ungla»). Això afavorirà la identificació del parlant amb la llengua estàndard.

A casa nostra no falten precedents en l'aplicació d'aquest principi, tant en l'exercici literari com en la tradició gramatical. Sense regirar molt, es podrien esmentar autors com Aguiló, Verdguer, Llorente, Antoni Maria Alcover, Moll, Rodoreda o Josep Pla. Saragossà es centra en l'actuació de dos gramàtics valencians per tal d'il·lustrar uns quants valors que considera positius en els models de llengua. Primerament, reivindica Josep Nebot, qüestionat per alguns posicionaments que caldria contextualitzar dins la seua època. Al llibre es mostra Nebot com a exemple de compromís amb la societat valenciana; un autor amb una visió moderna de la llengua al segle XIX, a més d'una capacitat gramatical no gens ordinària. Saragossà també troba aspectes positius en les reflexions i actuacions de Nebot al voltant del nom de la llengua i les relacions amb Catalunya.

En el capítol següent, es contraposa el model de llengua de Sanchis Guarner i el de Joan Fuster, a partir de la seua relació epistolar. Saragossà contrasta l'actitud realista i dialogant de Sanchis amb la posició més dogmàtica i arbitrària del gran escriptor de Sueca. Les diferències que la correspondència mostra respecte al model de llengua (sobretot en morfologia verbal) es deuen, com apunta l'autor, a una actitud diferent enfront del fet lingüístic. Sanchis té sempre present la viabilitat social del model, mentre que Fuster manté un enfocament més individualista («exposar les idees que honestament professe, tant si agraden com si no als uns i als altres») i, com intenta mostrar el llibre, menys coherent lingüísticament.

Si la normativa s'ha de refermar sobre la llengua viva, és menester una comprensió teòrica de l'actuació dels parlants. Una de les tasques més importants dels lingüistes és investigar i explicar les discrepàncies entre l'ús i la norma. Saragossà afronta dues qüestions lingüístiques amb aquest propòsit: el model més adient per als verbs incoatius i la concordança d'*haber-hi*. El plantejament dels temes és estrictament científic (arreplega de dades científiques, anàlisi d'aquestes i argumentacions sobre les anàlisis per tal d'extraure'n conclusions), però el seu desenvolupament exhaustiu, fonent passió i rigor, absorbeix de de cap a cap l'atenció del lector, siga o no siga llec en matèria lingüística.

Un dels mitjans més importants perquè cristal·litze tot l'esforç esmerçat en la valoració i l'ús del valencià és l'ensenyament, tema que ocupa un altre capítol del llibre. L'autor considera que l'assignatura de valencià no es pot limitar a ensenyar llengua, sinó que també ha de procurar enfortir el sentiment de consciència històrica i la identitat amb la llengua del poble. La manera de fer-ho és reafirmant la confiança de l'alumne en la llengua que parla. Cal tractar les normes lingüístiques i la unitat de la llengua partint sempre del valencià popular. Cal justificar eixes

normes i fer veure els efectes positius que comporten. L'ideal és «aquell valencià tan natural i assimilable com genuí i normatiu». Saragossà defèn que aquest exercici d'afirmació interna hauria de ser purament positiu, sense enfrontaments ni greuges amb el castellà. És imprescindible que la llengua quede al marge de qual-sevol enfrontament i neta de conflictivitat social.

El llibre es clou amb un capítol dedicat a les Normes Ortogràfiques del 32. Quan parlem d'ortografia, parlem de l'aspecte visual d'una llengua escrita, de com ens entra pels ulls. En l'adopció d'una determinada ortografia (encara més que amb la sintaxi, la morfologia o el lèxic d'una llengua) hi ha un clar component simbòlic i ideològic. Això confereix un gran valor a l'acord de les Normes de Castelló, signades per gent de tendències molt diverses. Amb trellat i bon sentit, es van saber aparcar les visions particulars a favor d'aquest pacte general, basat en els postulats fabrians. El pacte ha donat molt bons fruits i el seu exemple encara pot donar llum als nostres dies.

El llibre està escrit de manera precisa i entenedora. L'autor s'expressa de forma planera mantenint sempre el rigor en l'exposició. No li interessa gens fer volantins retòrics, sinó mostrar amb transparència els seus arguments. Això va a favor de la comprensibilitat, cosa que s'agraeix sobretot en els capítols més tècnics dedicats a qüestions lingüístiques puntuals. A vegades, aquest mateix afany didàctic potser genera una certa tendència al sillogisme i la repetició.

En definitiva, *Reivindicació del valencià* reflexiona sobre la manera més adient de bastir un projecte de futur per als valencians que incloga l'increment de l'autoconsciència i de l'ús de la llengua. Això ho fa l'autor sense perdre mai de vista la situació social que viu el valencià. Es tracta d'adaptar la recepta als ingredients locals. No cal dir que hi ha altres enfocaments possibles per a reivindicar el valencià i que hi ha punts que s'hi podrien afegir (l'aspecte polític és una part fonamental de l'aspecte social, per exemple) o discutir. En tot cas, aquest llibre honest i útil fa valuoses aportacions al diàleg crític per tal d'orientar la tasca del valencianisme i fer-la més eficient. Parem-hi l'orella, doncs.

YNGLÈS I NOGUÉS, M. Teresa: *El datiu en català: una aproximació des de la lingüística cognitiva*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

ANNA PINEDA I CIRERA
Universitat Autònoma de Barcelona
anna.pineda@uab.cat

Aquest llibre està format pels arxius de treball que deixà M. Teresa Ynglès i que havien de conformar la seva tesi doctoral sobre «La construalitat de l'espai i la categoria de datiu en català». Amb la intervenció editora de quatre membres (M. Teresa Espinal, Jaume Mateu, Teresa Cabré i Gemma Rigau) del Centre de

Lingüística Teòrica de la UAB, on Ynglès treballà més d'una dècada, es presenta al lector un conjunt de set capítols dedicats a l'estudi del datiu català des del marc teòric de la lingüística cognitiva. Així, després d'una «Introducció al marc teòric» (cap. 1), s'analitza «El datiu preposicional» (cap. 2), per passar després a la relació entre «El datiu i el domini de l'espai» (cap. 3); el capítol següent té com a tema «El datiu: punt de vista i jerarquia personal» (cap. 4), mentre que en els tres darrers («Figura i fons en construccions reflexives i mitjanes», «El datiu i la metàfora», «La construcció reflexiva de datiu», caps. 5, 6 i 7) es posa en relació el datiu i les construccions reflexives.

Pel que fa al primer capítol, dedicat a la gramàtica cognitiva, Ynglès situa el lector en el marc teòric de què se servirà, i que té com a obra de referència principal el treball de Langacker (1987). Així, es presenta i s'exemplifica el concepte de llengua en la teoria langackeriana («un fenomen psicològic que resideix a la ment dels parlants»), es destaca el caràcter metafòric o «imatgístic» de la gramàtica (basada en l'ús) i s'expliciten els aspectes bàsics de l'organització gramatical, que consta d'estructures semàntiques (o predicacions, sempre articulades entorn de dominis cognitius o conceptualitzacions), fonològiques i simbòliques, essent les darreres fruit de la combinació de les dues anteriors (per exemple formant morfemes, patrons gramaticals o construccions). També s'exemplifiquen els esquemes estructurals: estructures simbòliques complexes que, amb les corresponents especificacions sobre un esquema abstracte, permeten obtenir una construcció. Convé notar que, tot sovint, Ynglès remarca les diferències de la seva proposta respecte de la teoria generativa pel que fa a diversos aspectes, com ara l'autonomia de la sintaxi, la importància de la constituència, la prioritització de la semàntica sobre la sintaxi o la necessitat predictiva, entre altres. Un altre punt fonamental del cognitivisme és la categorització (conceptual i lingüística) amb prototips, en el si de la qual Ynglès repassa el concepte de *gestalt* («una construcció esdevé una bona forma si encaixa bé en el sistema lingüístic i conceptual com un tot») i parla del nivell de predictibilitat de l'anàlisi lingüística; també es refereix al concepte de motivació, fonamental per donar compte dels processos d'extensió (sincrònica i diacrònica) del significat i de les regularitats gramaticals (allò motivat és més fàcil de ser après, recordat i usat). Així mateix, tracta del model d'event canònic i dels diversos tipus bàsics de clàusula (centrats en prototips) que poden tenir les llengües, com la transitiva o la intransitiva de moviment. Després de referir-se breument al fenomen de la polisèmia (estructural), enceta l'apartat dedicat a la categorització lingüística, pilar del cognitivisme: defineix la categorització per esquema (categories estructurades per elaboració de l'esquema o caracterització abstracta de tots els membres d'una categoria) i la categorització per prototip (categories estructurades per extensió del prototip o mostra típica d'una categoria). També comenta els esquemes d'imatges, que permeten estructurar l'experiència humana de l'espai (nacions com el moviment, la localització, la direcció). I fa referència a algunes idees de Lakoff (1987), com l'estructuració dels significats en categories radials o la teoria de l'organització del coneixement humà en models cognitius idealitzats (que

constitueixen, cadascun, una *gestalt*, un tot complex estructurat). Finalment, es refereix àmpliament a la noció de significat des del punt de vista de la gramàtica cognitiva: allò fonamental per a la semàntica és la conceptualització humana, les rutines cognitives dels parlants a l'hora de comprendre la realitat. En relació amb això, explica els conceptes de codificació (la relació entre una situació tal com es concep i l'expressió lingüística que la descriu) i de construalitat (la construcció conceptual d'una determinada escena o event); en aquest punt, Ynglès avança que, entre les diverses dimensions de la construalitat, la disposició visual i, més concretament, la localització del punt de vista del parlant produeix una jerarquia personal en les formes de codificació de datiu romàniques. També comenta dos mecanismes de cognició: els models metafòrics (la metàfora més enllà de la llengua, com a mecanisme omnipresent en la quotidianitat humana) i els models metonímics. Amb la reflexió que «la gramàtica [...] és directament tamisada per un sistema conceptual general que constreny la manera com convertim en significatiu el món que ens envolta», Ynglès clou el capítol introductor del seu treball, amb el qual es proposa provar la validesa d'aquesta concepció cognitivista de la gramàtica.

Amb l'objectiu de mostrar la relació entre la categoria de datiu i l'espai, Ynglès enceta el segon capítol retornant als orígens de les llengües romàniques. Així, comenta detalladament les dades del llatí i les compara, contínuament, amb les del català i, si escau, amb les d'altres llengües, tot remarcant-ne els aspectes compartits i els trets diferencials. L'autora repassa la classificació semàntica dels tipus de datiu del llatí (datiu d'atribució, benefactiu/malefactiu, d'aproximació, final, possessiu, simpatètic, d'autoria, de judici, ètic) i comenta també les aproximacions semàntiques al datiu basades en la valència dels verbs. Fet aquest repàs, Ynglès se centra en el datiu preposicional, això és, un element nominal precedit de *a*. Precisament sobre l'estatus d'aquesta marca *a*, l'autora comenta el tractament que se n'ha fet com a marca de cas en el cas de l'espanyol. Lluny de considerar que les construccions ditransitives amb duplicació (*Le entregué las llaves al conserje*) són equivalents a les anomenades *double object constructions* de l'anglès (*I gave Rob my red spin*) i que la *a* en aquests exemples és una marca de cas mentre que en les construccions sense duplicació (*Entregué las llaves al conserje*) és una preposició, Ynglès defensa que en realitat no hi ha cap duplicació atès que el clític (*le*) i el SP (*al conserje*) fan funcions diferents. Així, mentre que Demonte (1995) considera que quan el datiu és «afectat» (en el sentit de posseïdor) es motiva l'aparició de la duplicació pronominal, Ynglès defensa, en canvi, que també quan no hi ha duplicació s'entén que el datiu serà igualment afectat i que aquesta inferència possible diferencia l'espanyol de l'anglès i fa inviablè la comparació de les construccions respectives. Així, els parlants de l'espanyol usaran una o altra construcció segons si volen remarcar «el camí de la figura cap al receptor», sense duplicació, o bé la part final d'una transferència reeixida, aleshores amb duplicació. En aquest segon cas, mitjançant el clític «el parlant identifica mentalment el receptor amb un individu concret» i, en efecte, si tant el parlant com l'interlocutor tenen accés al referent, aquest haurà de ser per força un clític (*Le entregué las llaves a él* vs **Entre-*

gué las llaves a él). És a dir, la funció del clític en llengües com l'espanyol (i el català) és, segons Ynglès, la d'augmentar la rellevància en l'event del datiu, mentre que l'absència de duplicació implica donar-li poca rellevància amb relació a la globalitat de l'event. Per tant, segons l'escena el parlant optarà per una o altra codificació. A més, aquest enfocament permet donar compte de la major variació existent en els datius de 3a persona (la possibilitat de duplicació, per exemple), i és que «[é]s un fet comprovat que les llengües tendeixen a desenvolupar un major nombre de formes en la construalitat de la tercera persona». Això, però, no resta pas valor a la consideració de les dades de les altres persones, sinó ben al contrari, tal com reivindica Ynglès.

Encara en el segon capítol, l'autora presenta un estudi semàntic de les preposicions associades amb el datiu: *a* (i *per a*) del català i el castellà i *to* de l'anglès. Així, aclareix d'entrada que per a la gramàtica cognitiva, a diferència d'altres corrents teòrics, les preposicions sí que tenen una contribució semàntica destacable, i és que l'organització de l'espai (i per tant les relacions preposicionals) i la de la realitat lingüística estan estretament relacionades, d'acord amb el cognitivisme. Començant per la preposició *a*, Ynglès repassa els diversos significats lingüístics que poden instanciar l'esquema construccional d'aquest element i que tenen en comú el contacte entre figura i fons: els «valors ideals de la preposició» són «estirregassats de maneres diverses» i els resultats, un cop sancionats per la convenció, esdevenen interpretables. Així, s'obtenen relacions de coincidència estàtica, però també d'acostament i d'allunyament. Un dels punts que l'autora vol remarcar és que la disposició relativa de les entitats (fons i figura) en l'espai ideal de l'esquema de *a* «és cognitivament utilitzada en la construalitat jeràrquica de les persones gramaticals datives»: efectivament, el datiu preposicional en events de transferència d'una entitat inanimada (*donar el premi a algú*) es limita a les terceres persones nominals (*donar el premi *a mi / *a tu / *a ell / a un autor*), i això prova la importància de la perspectiva en la construalitat del datiu. Després de comentar breument el cas de la preposició *de* quan reflecteix una construalitat de genitiu que pot alternar amb una codificació dativa (*Vaig veure les cuixes de la Roser, Li vaig veure les cuixes*), Ynglès tracta el cas de *per a*, un element amb un esquema construccional que reflecteix un valor direccional (el fons és el destinatari de la figura, sense contacte). Segons l'autora, *per a* «només es relaciona perifèricament amb la categoria DATIU, a través dels rols de destinatari i benefactiu». També la preposició *to* de l'anglès ha estat considerada direccional, concretament descriu una trajectòria afitada i, sovint, en contextos de transferència d'un objecte, es pot inferir que ha estat transferit a un fons posseïdor (*I gave the book to John*) —tanmateix, amb determinats tipus d'events aquesta inferència no és possible, mentre que en la construcció de doble objecte alternativa sempre és possible (*I gave John the book*), i és que «la posició postverbal de l'objecte indirecte evoca semànticament les nocions de contacte i completesa». A continuació, Ynglès ofereix una explicació del model de la gramàtica de construccions (GOLDBERG 1995) aplicat a les construccions de datiu de l'anglès.

En el capítol tercer, l'autora se centra en la revisió del model d'event canònic de la gramàtica cognitiva, insistint especialment en la connexió entre rols gramaticals, relacions gramaticals i casos —en aquest punt, és interessant la disquisició sobre les alternances datiu/acusatiu, que es relacionen amb el grau d'afectació de l'objecte. Seguidament, Ynglès presenta els fets que condueixen a la hipòtesi d'un model eventiu segmentat, amb diversos dominis (espai, temps) que es caracteritzen per un tipus diferent d'asimetria entre fons i figura. Concretament, presenta un model segmentat $T \leftrightarrow E$ caracteritzat per la imbricació dels eixos temporal i espacial, que permet la creació de significat a partir de la concepció d'una organització asimètrica entre els participants (figura i fons) en una interacció en aquests dos dominis, essent el datiu caracteritzat com a punt referencial. Així, l'objecte directe presenta una asimetria relacional com a fita amb el receptor (en el «domini dinàmic del temps») i una altra com a figura amb el fons (en el «domini estàtic de l'espai»), d'aquesta manera en el domini temporal el trajector és el participant més prominent però en el domini espacial ho és el fons (el datiu és el punt referencial). En aquest sentit, Ynglès descriu i exemplifica els dos esquemes bàsics de datiu que instancien les construccions del català: el datiu receptor i el datiu posseïdor.

A continuació, posa èmfasi en les diferències (especialment visibles en el model $T \leftrightarrow E$) existents entre datius i locatius: s'assemblen quant a la codificació sintàctica en moltes llengües, però són dues categories ben distintes en l'àmbit semàntic de figura/fons, i és que en el cas del datiu el participant més prominent és el fons (*Posa el pijama a les bessones*) mentre que en el del locatiu és la figura (*Posa el gos a la banyera*) —hi ha, per tant, una «inversió en la prominència relativa de figura i fons», si bé aquestes asimetries presenten gradació. Ynglès també repassa, en relació amb això, el paper del locatiu en les construccions amb *tenir* del tipus *Tinc coïssor als ulls* i amb *haver-hi*. Així mateix, es refereix a les clàusules que expressen relacions de possessió inherent (relació tot-parts), com ara *El cor em va a mil*, les quals, per la diversitat de codificacions possibles que presenten, constitueixen una prova del principi cognitivista segons el qual la forma de les construccions és semànticament motivada —cadascun dels significats específics no es podria inferir ni a partir del verb ni de cap altre element. Tot seguit, l'autora repassa els diversos rols del datiu (receptor, malefactiu/benefactiu, posseïdor...) i en presenta el tractament en el model $T \leftrightarrow E$. També explica quins contextos motiven un tractament de datiu per a elements inanimats d'entrada locatius, com en l'oració *Què li ha passat, a Barcelona?*, on el parlant no perfila a *Barcelona* amb una funció locativa sinó que li aplica la construalitat d'un fons datiu. Ynglès clou el capítol amb l'anàlisi d'alguns aspectes teòrics (menys centrals) en què el contrast entre els dominis espacial i temporal és rellevant i, per tant, que donen suport a la hipòtesi del model $T \leftrightarrow E$ —entre d'altres, tracta de l'oposició dependència/autonomia, dels verbs de moviment, del subjecte de la passiva i de la variació diacrònica.

L'avantatge del model $T \leftrightarrow E$ és que permet relacionar i motivar de manera unitària diversos fenòmens. Precisament un d'aquests fenòmens, les traces d'una

jerarquia personal en el domini espacial, és tractat àmpliament en el capítol quart, que té per objectiu mostrar que el model proposat permet donar compte semànticament de la variació interlingüística i intralingüística en les formes que representen el participant datiu. Concretament, Ynglès defensa la hipòtesi que el datiu és una categoria graduada, amb efectes prototípics o, el que és el mateix, graus de «dativitat»; aquesta gradació depèn d'una «jerarquia en la construalitat de les persones gramaticals, orientada a regular la prominència relativa entre la figura i el fons, en el domini de l'espai»: les persones primera i segona tenen un major grau de representativitat del concepte de PERSONA, a diferència de la tercera, que designa tant entitats animades com inanimades; a més, entre les dues primeres és la primera persona la que en català se situa al capdamunt de l'escala «pel fet de representar el prototip del perceptor en coincidir en la mateixa entitat el parlant i l'experimentador directe de l'experiència». Per tant, el datiu és el participant més prominent en el domini de l'espai, i Ynglès es proposa descriure els mecanismes del català que regulen aquesta prominència segons les persones gramaticals i el tipus d'event. Així, la jerarquia de persona es presenta com un aspecte essencial del significat, fins al punt que permet explicar semànticament (i no pas morfològicament) l'anomenada restricció *me lui. Ynglès parla detingudament i de forma especialment clara sobre el concepte de construalitat (el parlant o conceptualitzador disposa de diversos mecanismes que li permeten construir una mateixa escena, com ara la percepció d'una reacció corporal a causa d'una temperatura baixa, amb imatges diferents: *I am cold*, *I have cold* i *It is cold to me* resulten d'una construalitat diferent) i, seguidament, en destaca les principals dimensions d'acord amb Langacker (1999) (especificitat, abast, prominència, rerefons i perspectiva) i les descriu i exemplifica. Precisament la dimensió de perspectiva subsumeix, entre altres, el punt de vista, que presenta codificacions lingüístiques distintes en les llengües, tal com explica amb abundància de dades Ynglès. A continuació, l'autora se centra en l'anàlisi de la construcció de moviment trajectiu d'acostament espacial, en què l'ordre dels pronoms (quelcom sintàctic) varia segons la persona gramatical dels participants (quelcom semàntic) (compareu *El guàrdia se'm va acostar* i *Me'l va acostar (el cendrer)*). La construcció de moviment trajectiu també fa evident que la distinció *li/hi* no es pot reduir a la dicotomia animat / inanimat sinó que correspon a diferents construalitats del fons o entitat situada al terme del trajecte: quan diem *Veus aquell home? Acosta-t'hi* centrem l'empatia en l'interlocutor i per això usem per al fons un clític no marcat quant al punt de vista; en canvi, quan diem *Veus aquell home? Acosta-te-li* centrem l'empatia en el fons i per això usem la forma marcada.

Un altre punt important d'aquest capítol, que demostra clarament la importància del parlant en l'organització lingüística dels continguts conceptuals, és la idea que el datiu del tipus *a* + pronom fort es diferencia semànticament dels clítics datius nus pel fet que només aquests segons gramaticalitzen la propietat de punt de vista, de manera que introduir el fons amb una preposició provoca l'efecte d'homogeneïtzar totes les persones gramaticals o, en altres paraules, «la construc-

ció preposicional es pot considerar un correlat lingüístic de la perspectiva externa [...] amb què percebem els objectes que ens envolten». Així mateix, quant a la forma *a* + element nominal, l'autora es desmarca —com ja hem avançat— de teories com la de Demonte (1995), que consideren *double object constructions* les construccions amb un datiu preposicional duplicat per un clíctic; així, Ynglès defensa que en aquestes construccions el sintagma preposicional no fa de datiu sinó que perfila (enfoca visualment o conceptualment) una entitat d'un conjunt (o base), i aquesta contribució semàntica va lligada a les tres funcions de focalització de la preposició *a*: singularitzant, contrastiva i discriminativa —un exemple, concretament del primer tipus, el trobem en l'oració *Érem molts concursants, però el premi me'l van donar *(a mi)*, on el sintagma preposicional coreferent és obligatori. De fet, aquesta funció perfiladora de la seqüència encapçalada per *a* també ocorre amb l'acusatiu (*El virus només el va afectar a ell*), i és que datiu i acusatiu són les dues posicions que corresponen a termes en una cadena d'acció. Encara sobre les construccions de moviment d'aproximació (i altres de semblants), Ynglès es refereix als ordres de codificació d'altres llengües romàniques com el portuguès, l'espanyol, el francès, l'italià i el romanès.

Finalment, l'autora presenta les principals diferències en la construalitat del datiu de l'anglès i del català. Així, en anglès l'esquema d'imatge corresponent no situa el punt de vista en la posició del datiu (la preposició *to* equipara totes les persones: *She gave the book to me / to Sara*) i això s'explica per l'absència, en anglès, de jerarquies entre les persones gramaticals que s'organitzen com a fons amb una figura —que la categoria DATIU en anglès no s'associa amb la propietat del punt de vista té a veure amb el fet que en aquesta llengua el rol d'experimentador de sensacions subjectives no apareix en datiu (*M'està venint son*) sinó que la construalitat de l'event és tota una altra (*I'm getting sleepy*), i també té a veure amb el fet que en anglès el datiu no s'associa a rols independents del verb, com el de posseïdor de parts inalienables o d'objectes materials: compareu *My eyes ache*, *He took my glasses* (amb possessius) i *Em fan mal els ulls*, *M'ha pres les ulleres* (amb datius). En canvi, en la construcció de doble objecte de l'anglès s'observa una jerarquia que remarca la prominència relativa del fons enfront de la figura: d'una banda, el fons pot ser qualsevol element (pronomen, nom comú, nom propi) i la figura ha de ser un nom comú; de l'altra, l'ordre és fons > figura (*I gave {John / him / that girl} the book*). Una altra diferència respecte del català és que en anglès la construcció de doble objecte codifica el datiu (el terme del trajecte de la figura) com un objecte directe, o sia, li confereix característiques d'acusatiu, començant per la posició immediatament postverbal, i probablement un d'aquests matisos semàntics que li són conferits és l'afectació total, que en aquestes construccions es pot entendre com la «compleció o reeiximent en la transferència d'un objecte». Per acabar, cal dir que aquest capítol quart inclou també un annex amb aspectes complementaris d'interès relacionats amb el que s'ha dit.

Pel que fa al capítol cinquè, Ynglès el dedica a un altre dels fenòmens de què el model T ↔ E permet donar compte unitàriament: es tracta l'estudi del significat

reflexiu i mitjà com a fenomen que involucra un canvi de domini relacional. Les construccions reflexives i mitjanes, segons l'autora, es caracteritzen per una construalitat dels participants diferent de la construalitat de les construccions prototípiques transitives i ditransitives —així, les mitjanes són les més allunyades del prototip i mostren una preeminència de l'espai enfront del temps com a domini de relació. Després de detenir-se en la casuística dels diferents significats de les construccions reflexives i mitjanes, l'autora comenta la propietat dels reflexius de ser coreferents amb el subjecte; al seu torn, defensa que aquests elements tenen capacitat referencial, una assumptió que, juntament amb la proposta de dos dominis de relacions d'asimetria, permet limitar la importància de la coreferència als casos en què n'hi ha realment. Així, en les construccions pròpiament reflexives el reflexiu representa un participant que identifica la mateixa entitat que el subjecte, mentre que en les mitjanes l'entitat és holísticament representada pel reflexiu i les relacions d'asimetria s'organitzen entre figura i fons (entitats que contrasten en l'escala de jerarquia personal). Encara sobre les reflexives, Ynglès critica les diverses variants de la hipòtesi inacusativa, segons la qual el reflexiu acusatiu és simplement un element que inacusativitza o descausativitza un verb transitiu (*trencar* – *trencar-se*): un problema és la dificultat de distingir en aquest marc les construccions reflexives i les mitjanes, un altre problema és la manca d'adequació a aquest patró de verbs sense correlat transitiu (*queixar-se*, *atrevir-se*), un tercer aspecte problemàtic és l'existència de verbs intransitius amb una forma homònima pronominal (*aparèixer* – *aparèixer-se*, *morir* – *morir-se*) i un darrer problema és l'existència de reflexius datius combinats amb verbs transitius (*S'ha comprat un cotxe*), cas en què el reflexiu datiu ha de ser tractat de manera diferent del reflexiu acusatiu, és a dir, no pot ser vist com un element destransitivitzador.

A continuació, Ynglès destaca un altre aspecte que rep una explicació coherent en el seu model: la regularitat de la construalitat reflexiva acusativa en la capacitat de combinació amb clítics datius (*Se_{ac} m'ha mort el canari*), ben diferent de la construalitat intransitiva (**M'ha mort el canari*), s'explica per una diferència en l'evocació de la figura (només en la construalitat mitjana la figura té accés al màxim contrast entre participants, especialment al contrast amb fons que designen el participant més prominent, el datiu). També són diferències en la construalitat intransitiva i mitjana (diferents maneres d'evocar la figura) el que distingeix parells com *morir* – *morir-se*, ja que en la construalitat intransitiva la figura està més «distanciada esquemàticament del fons» mentre que en la construalitat mitjana hi ha un «major grau de solidaritat [...] entre la figura i el fons» —igualmente, la forma *anar-se'n*, a diferència d'*anar*, focalitza el contacte espacial de la figura amb el fons.

Més endavant, l'autora se centra en la noció de transitivitat com a propietat gradual i estudia la correlació que presenta amb la distingibilitat dels participants: com menys distingibles són, menor és el grau de transitivitat. Així, trobem dos extrems: una construcció prototípicament transitiva com *He pessigat la Lídia*, en què el trajector i la fita són màximament distingibles, i una construcció reflexiva

com *Vaig desmaiar-me*, en què en realitat hi ha una única entitat conceptualment dividida en dos participants molt menys distingibles. Tot seguit, Ynglès, basant-se en el treball de Talmy (1985b), proposa l'existència d'una interrelació entre els patrons de lexicalització (per als estats hi ha els patrons estatiu o estar en un estat, agentiu o posar en un estat, incoatiu o entrar en un estat) i l'estructura de les construccions gramaticals, per exemple en anglès predomina el patró estatiu (*I hid in the attic for two hours*) i la construcció intransitiva és la bàsica, en canvi en espanyol el predominant és l'agentiu (*Acosté el niño*) i la forma amb significat reflexiu (*Me acosté*) no és bàsica sinó derivada. Més enllà dels estats, Ynglès dóna un altre exemple, ara del català, consistent en la relació entre el patró de codificació transitiu (propi d'una llengua que usa el model de punt referencial (datiu)) i les construccions verbals complexes del tipus *fer una ferida*, *donar una empenta*, uns events la construalitat dels quals s'orienta a un fons (participant datiu), a diferència de l'anglès (compareu *El Joan va fer un petó a la Maria* i *John kissed Mary*).

Entre els darrers punts que tracta Ynglès en el capítol cinquè, hi ha la qüestió de la incidència que té la semàntica de les construccions sobre la semàntica dels verbs: la idea és que, en la perspectiva cognitivista, es considera que les construccions són unitats amb forma i significat i que presenten una determinada construalitat dels participants, de manera que cada verb que s'hi integri s'hi adaptarà i prevaldrà un dels diversos significats (més o menys relacionats entre si) que conformen la semàntica global del verb. A més, en el cas de les construccions mitjanes amb una construalitat de la figura especialment complexa, la incidència és més notable: una major gramaticalització posa en relleu el significat global de la construcció en detriment de l'aportació semàntica individual de cada peça, com veiem en el cas de *negar-se* (*Em vaig negar a anar-hi*), on el significat no es pot deduir de la funció composicional dels elements sinó que és vehiculat globalment, fins al punt que *negar-se* esdevé un verb d'actitud molt diferent del verb d'expressió que trobem en la versió transitiva (*Va negar que volgués anar-hi*). Així mateix, aquest significat global pot imposar una construalitat determinada a la figura (li atorga un rol dinamicotemàtic), com observem si comparem la construcció transitiva *Ho has expressat molt bé* i la mitjana *T'has expressat molt bé*, on allò que l'agent ha expressat (*ho*) queda subsumit metafòricament en l'esment de l'agent iniciador (*t'*). Per cloure el capítol, l'autora analitza una mostra de significats intransitius i mitjans amb verbs de canvi d'estat (*envellir – envellir-se*, *morir – morir-se*) per provar l'existència d'una semàntica diferenciada entre ambdós tipus de construccions.

El capítol sisè se centra en la relació del datiu amb els verbs amb clíctic reflexiu acusatiu i amb els intransitius, i té l'objectiu de mostrar com la distinció dels dominis temporal i espacial és fonamental en la caracterització semàntica dels verbs. Així, davant la complexitat de l'estudi dels verbs amb clíctic reflexiu, l'autora pretén destacar «la contribució dels verbs pronominals en les construccions que donen prominència a la relació de la figura amb el fons en el domini de l'espai». Per començar, distingeix la construalitat amb reflexiu acusatiu, que tracta en el capítol que comentem, i la construalitat reflexiva amb clíctics de datiu, que reserva per

al capítol setè. A diferència de les teories generativistes que han considerat el reflexiu acusatiu un element asemàntic que simplement marca una reducció de valència verbal, Ynglès, en el marc de la teoria dels prototips i el model del punt referencial, defensa que el clíctic forma part del significat verbal i, més encara, contribueix al significat en termes de *gestalt* (prominència relativa entre els participants). L'autora parla també de les metàfores que es poden relacionar amb els verbs estudiats en aquest punt, com ara la idea que «un canvi d'estat és un canvi de lloc» (LAKOFF 1993), metàfora que permet que l'esquema que estructura el canvi de lloc de la figura amb un verb de moviment (de tot el cos humà) passi a estructurar també un canvi en l'estat d'una part (*Se t'ha inflat la mà*). En efecte, la semanticitat del reflexiu acusatiu suava insinuada evoca el mateix objecte material que és alhora origen i límit de la trajectòria espacial. També es poden donar extensions metafòriques de la trajectòria reflexiva en què s'abstreu la força energètica del subjecte però que la percepció associa metafòricament a un moviment (*Se t'ha escampat el pintallavis*). En aquesta mena de casos, amb un subjecte que és una part del cos o una substància inanimada sobreposada al cos, la metàfora segons la qual «els tots són posseïdors» fa que el datiu (*t'*) s'identifiqui com a posseïdor (de la mà, del pintallavis). Així mateix, recuperant un tema tractat en el capítol precedent, Ynglès fa la reflexió que el predomini, en espanyol i català, del patró de lexicalització agentiu (causatiu) (TALMY 1985*b*) té a veure amb el fet que són llengües que fan prevaldre el domini de l'espai en la codificació d'events, com s'observa en la gramaticalització del punt de vista en la posició del datiu —o sia, una perspectiva des del terme, com en *Se m'infla la mà*, on el trajector que experimenta el canvi és rellevant només respecte del fons.

Si fins ara Ynglès s'ha referit als verbs amb un alternant transitiu (*acostar – acostar-se, inflar – inflar-se*), a continuació parla dels clíctics reflexius que es combinen amb verbs que no tenen tal alternant, com ara *desmaiar-se* o *ajupir-se*. També es dona el cas de verbs amb clíctic acusatiu que tenen una variant intransitiva, com és el cas de la forma metafòrica *passar-se*, en què el clíctic apareix per remarcar la prominència de la figura com a entitat desplaçada i per ressaltar el contrast que compon amb el fons (*T'has passat de la ratlla, No vull passar-me del pressupost*). Aquest és només un exemple de tot un grup d'intransitius (*passar, sortir, escapar*) de moviment que, quan apareixen amb un reflexiu, «ressalten el contacte de la figura amb un locatiu ablatiu, descrivint generalment un moviment d'allunyament». Així, aquests verbs es diferencien dels comentats anteriorment, que tenien una variant transitiva i en els quals la construalitat reflexiva estava motivada pel model de l'energia (la figura era alhora l'origen i el terme de la seva pròpia energia, o sia, era alhora trajector i fita en el domini temporal). Tanmateix, ambdós tipus tenen en comú la funció del clíctic com a destacador del contrast que compon la figura amb el fons, generalment en la direcció d'allunyament —de fet, això és el que diferencia *anar-se'n* (orientat a l'origen) de la forma *anar* (orientat al terme).

Un dels punts que destaca Ynglès és la integració dels verbs amb clíctics en les construccions amb datiu (o locatiu), i per tractar aquest tema pren el cas del verb

escapar(-se), en què el reflexiu remarca la relació de la figura amb el fons (també és una relació d'allunyament, ara d'una possessió respecte del posseïdor), d'aquí el contrast entre *S'ha escapat de la gàbia* i *Ha escapat de la gàbia*. L'interessant és que quan el fons no és ablatiu sinó datiu («un punt referencial que no només lexicalitza la figura sinó que hi estableix un lligam jeràrquic») l'allunyament de la figura requereix la presència del clític: *El gos *(se) m'ha escapat*. A més, si en el cas del locatiu ablatiu l'entitat més prominent era la figura, ara el participant més rellevant és el fons. Un altre exemple interessant que mostra la funció de la construalitat reflexiva consistent a destacar l'organització espacial de figura i fons el trobem en usos de *sortir* com *L'avió s'ha sortit de la pista*, en què l'event és contrari a la normalitat i això activa en el parlant l'elecció de construir el verb amb el clític. Igualment, Ynglès fa notar que aquesta convencionalització de la construalitat reflexiva, integrada en esquemes de significat que donen prominència al fons, fa que en alguns verbs la motivació del clític estigui només relacionada amb la construcció gramatical, com en el cas de la construcció amb datiu *Se'm va acudir una idea*, on *la idea* queda localitzada en el fons i permet que entri en joc la metàfora de «les localitzacions (en un ens animat) són possessions». Són exemples, en definitiva, en què la coreferència no és pas allò més important del clític, ja que aquest té més aviat la funció de remarcar les relacions més marcades entre la figura i el fons en el domini de l'espai: la possessió és una relació més marcada que la localització espacial. Un darrer punt que tracta Ynglès en aquest capítol és l'ús de verbs de moviment en construccions amb locatius i datius fruit d'extensions metafòriques del sentit espacial bàsic; concretament, l'autora mostra com el significat de les construccions dinàmiques amb datiu es pot relacionar amb el de construccions estatives resultatives (*Em ve mareig*, *Estic marejada*). Així, una metàfora relacionada amb el datiu és aquella segons la qual «els estats són llocs» (com comenta Lakoff 1993, en moltes llengües és possible estar *en* un estat i en un lloc, *sortir* d'un estat o d'un lloc, etc.) i, si anem un xic més enllà, podem constatar com la metàfora «els canvis són localitzacions» interacciona inferencialment amb la metàfora «les localitzacions són possessions», per exemple en l'oració *Se me n'ha anat el maldecap*. En aquest sentit, és interessant constatar algunes diferències interlingüístiques pel que fa a la manera de desplegar aquestes metàfores generals: per exemple, els esquemes d'imatges de l'anglès fan que s'usin molt els possessius per codificar allò que afecta el fons com a subjecte (*My headache went away*) o com a objecte directe (*The aspirin took away my headache*) en el domini temporal, mentre que en català les relacions de canvi es codifiquen en el domini de l'espai, on el fons apareix com a datiu (*Se me n'ha anat el maldecap*, *L'aspirina m'ha tret el maldecap*). Encara en aquesta línia, Ynglès fa referència a altres metàfores relacionades amb el datiu, com ara les que estableixen que «l'experimentador és un contenidor» i que «la ment, com el cos», mitjançant la interacció de les quals el datiu és vist com el «locus d'habilitats cognitives [...] concebudes com a objectes dinàmics que es desplacen» (*Les metamàtiques no m'entren*, *Aquest problema no em surt*). En definitiva, en aquest capítol l'autora

ha posat de manifest que la contribució semàntica dels clítics reflexius en construccions amb un datiu (o un locatiu) s'ha de considerar en l'àmbit de la *gestalt* i també tenint en compte les metàfores.

En el setè i darrer capítol l'autora analitza les construccions reflexives de datiu, tal com ja s'havia anunciat, i ho fa seguint amb l'enfocament construccional que distingeix les relacions en el domini de l'espai i en el del temps. Es tracta d'una de les construccions més complexes semànticament, i és que codifiquen «una constel·lació de significats que presenten una progressiva opacitat semàntica en la relació figura i fons». Per començar, Ynglès compara les construccions amb verbs reflexius interns com *Em vaig acostar a la taula*, on el punt de vista recau en el participant movent (*em*, la figura), amb construccions com *Em vaig acostar la taula*, en què la perspectiva se centra en el terme final del trajecte (*em*, ara el fons). També mostra com una teoria centrada només en els aspectes formals de la llengua i que ignori altres possibles coneixements interioritzats per l'individu (experiència, cultura de la comunitat) difícilment podrà donar compte de les diferències entre *Se m'ha trencat el peu*, *M'he trencat el peu*, *Se m'ha trencat l'ungla* i *M'he trencat l'ungla*; en canvi són fets que s'expliquen fàcilment a partir de les *folk theories* o «maneres com els humans concebem la naturalesa dels fets que afaïonen les nostres experiències quotidianes, en el marc d'una cultura determinada». Així mateix, esmenta casos en què escenaris convencionalitzats per la nostra societat són cognitivament empaquetats obviant l'estructura interna de la construcció, com en l'ús d'una construcció causal simple (*Demà em tallo els cabells*) quan en realitat hi ha un agent intermedi encarregat d'acomplir l'acció. Aquests exemples i d'altres com *Vaig relliscar i em vaig torçar el turmell* o *Al final encara me la/lles carregaré jo* són, en definitiva, construccions caracteritzades per la poca incidència causal del subjecte.

Més endavant Ynglès aplica el model de la força dinàmica de Talmy (1985a) a algunes construccions de reflexiu datiu. En aquest sentit, el concepte de força dinàmica («categoria semàntica que té relació amb la manera com les entitats interaccions respecte a la força») intervé significativament en l'estructura de la llengua, no només en el tractament semàntic d'interaccions físiques sinó també en el cas d'interaccions psicològiques. Per exemple, hi ha una configuració semàntica en les llengües consistent a presentar les dues forces que s'oposen com a dependents d'una sola psique, és l'anomenat *jo dividit*, que trobem en datius reflexius del català en què la convencionalització de la construcció permet dividir conceptualment el *jo* en dues parts dinàmiques, una en el domini temporal (o de l'acció) i l'altra en el domini de l'espai («locus del coneixement, la intenció, les sensacions i els sentiments»); aquesta segona part del *jo* pot tenir el rol de benefactiu (*Em vaig obrir pas entre la gent*), de posseïdor (*Em vaig contenir les llàgrimes*) o de controlador (*M'he deixat el paraigua a casa*).

El darrer punt del capítol té a veure amb el tipus d'event que descriuen verbs benefactius inherents com *menjar*, *beure* i *fumar*, amb els quals el clíctic reflexiu fa de localitzador de l'objecte, més que no d'element intensificador del paper bene-

factiu (contra ALCINA i BLECUA 1975) o de partícula aspectual relacionada amb l'exploració completa de l'objecte (contra MALDONADO 1992 i DE MIGUEL 1992) —de fet, que el reflexiu no pot ser concebut com a *completiu* ho evidencien oracions del català amb el clític partitiu com *Per què no te'n menges més?* Així, són construccions en què es ressalta la localització final de l'objecte en el mateix domini que el fons, de manera que es ressalta la condició de terme del participant animat, tot i que com a subjecte també és actiu: *M'he menjat un grapat d'aquestes cireres, Es va fumar el cigarret amb fruïció*. En aquests exemples s'infereix que l'activitat com a trajector (*menjar, fumar*) és promoguda per l'impuls experimentat pel fons, en contrast amb el que ocorre en les construccions no reflexives dels mateixos verbs. Una altra diferència és que la construalitat reflexiva d'aquests verbs només és compatible amb exemplars (*Em vaig beure un got de vi, Vaig beure un got de vi*) però no amb tipus (**Em vaig veure aigua vs Vaig veure aigua*) (LANGACKER 1999). Després de repassar altres punts de contrast entre la forma reflexiva i la simple d'aquests verbs, Ynglès tracta també les construccions reflexives amb doble clític, i remarca que la possibilitat d'integrar-hi més d'un datiu va a favor de la concepció espacial de la funció de punt referencial que explica la idiosincràsia de les funcions del datiu. Són casos en què dos participants s'organitzen com a fons amb relació a una mateixa figura: un posseïdor i un receptor (*En Pere se m'ha begut l'orxata*) o un posseïdor i un controlador (*La grua se t'ha emportat el cotxe*) —es descriu un canvi de la persona (o entitat) que fa de punt referencial en la localització de la figura. Encara sobre aquestes construccions, l'autora fa algunes consideracions sintàctiques relacionades amb l'ordre dels clítics i amb la seqüència de clítics permesos per la llengua, i explica també la diferència respecte de les construccions de datiu ètic (*A sobre, la grua va i se me li endú el cotxe*), en què hi ha una proximitat emocional del parlant envers el participant afectat per l'event. Ynglès clou el capítol amb la reflexió que els diferents significats instanciats per la construcció de reflexiu datiu tenen a veure amb la flexibilitat en la prominència dels participants que permet la construcció en qüestió.

Per acabar aquesta ressenya, voldríem destacar que l'obra de M. Teresa Ynglès, a banda de l'interès que suscita pel completíssim tractament del datiu del català que ofereix, constitueix alhora un molt bon text introductor, no només de caràcter teòric sinó també aplicat, al model de la lingüística cognitiva.

BIBLIOGRAFIA

- ALCINA i BLECUA (1975): J. Alcina i J. Blecuca, *Gramática española*, Barcelona: Ariel.
 DE MIGUEL (1992): E. de Miguel, *El aspecto de la sintaxis del español: perspectiva e impersonalidad*, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
 DEMONTE (1995): V. Demonte, «Dative alternations in Spanish», *Probus* 7, p. 5-30.
 GOLDBERG (1995): A. Goldberg, *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*, Chicago: University of Chicago Press.

- LAKOFF (1987): G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press.
- LAKOFF (1993): G. Lakoff, «The contemporary theory of metaphor», A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*, p. 202-251. Cambridge: Cambridge University Press.
- LANGACKER (1987): R. W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1: *Theoretical Prerequisites*, Stanford: Stanford University Press.
- LANGACKER (1999): R. W. Langacker, *Grammar and Conceptualization*. Berlín i Nova York: Mouton de Gruyter.
- MALDONADO (1992): R. Maldonado, *Middle voice: The case of Spanish se*, San Diego: University of California.
- TALMY (1985a): L. Talmy, «Force dynamics in language and thought», W. Eilfort, P. D. Kroeber i K. K. Peterson (eds.), *Papers from the Parasession on Causatives and Agentivity at the Twenty-First Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, p. 293-337, Chicago: Chicago Linguistic Society.
- TALMY (1985b): L. Talmy, «Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms», T. Shopen (ed.), *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. 3: *Grammatical Categories and the Lexicon*, p. 57-149. Cambridge: Cambridge University Press.